

פרק איזהו נשך

סוגיית המלווה את חברו לא ידור בחצרו (ד, ב)

המאור (לה, ב - לו, א)

המלווה את חברו לא ידור בחצרו חנם.^[א] מה שכתב בזה הרי"ף ז"ל אינו מחוור^[ב] ומדברי ה"ר אפרים ז"ל^א מתברר הדין כהוגן סוגיית השמועות וההלכות אף על פי שיש בכלל דבריו דברים שהם צריכין תיקון דאיהו אמר בחצר דלא קיימא לאגרא לא מחייבין ליה מדינא כיון דבעלמא לא מחייב ולדידי משמע כל היכא דאיכא חשש אבק רבית מחשבינן ליה ומסלקין ליה בלא זוזי. ולא דמיא הלואה בלא משכנתא למשכנתא דמשכנתא כיון דשכונה גביה שייכא בתורת זביני ולא מסלקין ליה לעולם בלא זוזי אפילו בלא נכייטאי דכל סילוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא כמשכנתא לא שנא משכן לו בית ל"ש

- ביאורים ועיונים -

לעיל, ומסכים לדעת רבנו אפרים (תלמיד הרי"ף) שיובאו לקמן (ראה להלן אותיות ג-ד בהרחבה). לפני שמביא המאור את דבריו של רבנו אפרים הוא מקדים ומעיר על דבריו, וכותב שגם בחצר דלא קיימא לאגרא מקוז הלווה את שווי דמי השכירות מהחוב בגלל איסור אבק ריבית, למרות שהשימוש בנכס נחשב לזה נהנה וזה לא חסר שאין בו תביעת ממון מדיני חושן משפט.

בנוסף, המאור חולק על דברי רבינו אפרים שיובאו לקמן המחלק בדין ניכוי בין משכנתא בנכייטא למשכנתא שלא בנכייטא, וכותב המאור שבכל משכנתא לא ניתן לנכות את דמי הפירות מהחוב מפני שיש בה מעין מכר, ונטילת המשכנתא ללא פירעון נחשבת להוצאת אבק ריבית, ורק בחוב ללא משכנתא ניתן לנכות את דמי הפירות מהחוב.

[א] הקדמה

בסוגיית הגמרא מבואר שאם אדם הלווה לחברו ולאחר מכן נכנס לחצרו של הלווה שאינה עומדת להשכרה ודר בה - צריך המלווה לשלם ללווה דמי שכירות עבור הנכס מצד איסור ריבית [למרות שלא ניתן לתבוע את הדר שלא מדעת בעלים בחצר כוון]. הרי"ף כותב שהריבית כאן היא אבק ריבית בלבד ואינה יוצאה בדדיינים, ומוסיף הרי"ף שלא זו בלבד שלא ניתן להוציא את דמי השכירות מהמלווה לאחר פירעון החוב [שכן אבק ריבית אינו יוצא בדדיינים], אלא גם קודם פירעון החוב, אין הלווה יכול לקזז את שווי דמי השכירות מהחוב, מכיוון שניכוי זה נחשב כהוצאת דמי הריבית בדדיינים וכמו שפסק רב אשי לקמן (סז, א).

[ב] שיטת המאור

המאור אינו מקבל את דברי הרי"ף שהובאו

הערות
 א. דבריו כאן הובאו במספר רב של ראשונים, ובהערות לספר רבינו אפרים (מוה"ק) עמ' 292 בהערה 64 מציין את כל המקומות שהובאו דבריו בראשונים. ב. ב"ק כא, א. ג. הרא"ש סי"ז פוסק כרבינו אפרים וכותב שכן כתב הרז"ה, אך לא ציין שקיימת חלוקה בין משכנתא בנכייטא לשלא בנכייטא, וככל הנראה הרא"ש הלך בדרכו של המאור כאן.

משכן לו שדה או כרם ל"ש במתן מעות ל"ש בחוב שקדם ובלא משכנתא מחשבינן ליה ומסלקין ליה.

[ג] וזה נוסח דברי הרב אפרים ז"ל^ד האי סברא אפשר דלאו סברא דמרוך ז"ל היא דע"כ לא קאמר רב אשי זאלא בדמשכנה גביה^ח (אבל לא בהלווהו)^ט וקא דייר ביה מלוה מנפשיה אי נמי דקאמר ליה לזה בתי הלואה דור בה אף על גב דלאו אדעתא דהכי אוזפיה כי אתא מלוה למתבעיה בזווי הכי נמי דמתחייב ליה לדלוויי ליה אגר ביתא ואי קדם ליה ואגבייה ולא תבע למיבצר ליה אגר ביתיה לא מפקינן מיניה כדין כל אבק רבית בעלמא ולא אמרינן בכי הא כל סלוקי בלא זווי אפוקי מיניה הוא תדע דמשכנתא בין

- ביאורים ועיונים -

[ג] רבנו אפרים - במשכנתא בלבד אין נטילת המשכון הקנוי למלווה לפירעון ללא תשלום החוב נחשבת כהוצאה בדיינים ולא ניתן לקזז את שווי הפירות מהחוב, משום שאנו רואים את המשכנתא כקנויה למלווה עד שהלווה יפרע את החוב, לעומת זאת במקרה הנדון בסוגייתנו, אין קשר בין ההלוואה לבין הנכס שהמלווה נכנס אליו, והנכס אינו קנוי למלווה, ולכן אם הלווה מחזיר אליו את הנכס ומקזז את שווי דמי השכירות מהחוב אין בכך משום הוצאה בדיינים של החוב, וניכוי ממון מהקרן כשלעצמו אינו נחשב כהוצאת אבק רבית.

[ג] רבנו אפרים - במשכנתא בלבד אין נטילת המשכון הקנוי למלווה לפירעון ללא תשלום החוב נחשבת כהוצאה בדיינים ולא ניתן לקזז את שווי הפירות מהחוב, משום שאנו רואים את המשכנתא כקנויה למלווה עד שהלווה יפרע את החוב, לעומת זאת במקרה הנדון בסוגייתנו, אין קשר בין ההלוואה לבין הנכס שהמלווה נכנס אליו, והנכס אינו קנוי למלווה, ולכן אם הלווה מחזיר אליו את הנכס ומקזז את שווי דמי השכירות מהחוב אין בכך משום הוצאה בדיינים של החוב, וניכוי ממון מהקרן כשלעצמו אינו נחשב כהוצאת אבק רבית.

ד. בשו"ת תורת אמת (מורה"א שו"ת) סי' ק"ע מעלה קשיים רבים בנוסח דבריו של רבינו אפרים כפי שמובא בלשון המאור, ומשלים את לשון רבנו אפרים לפי המובא בספר התרומות (שער מו ח"ג ס"ב). הוספתי השלמות (בהע' שוליים) לדברי רבנו אפרים מתוך ספר התרומות, אך נמנעתי מלשבץ אותם בגוף דברי המאור מכיוון שלא ברור שזה הנוסח אותו כתב המאור כאן. כמו כן, המהדיר לספר רבנו אפרים (מהד' מוה"ק הע' 67) מעיר שיתכן שחלק מהדברים הם הוספות והערות של בעל התרומות ואינם מגוף לשון רבנו אפרים. **ה.** כך כתוב בדפו"ר. ובשינויי נוסחאות לספר התרומות (מהד' מכון ירושלים) הביא: בדפוס **שאלוניקי שנו'** דמרוך (ללא ז"ל), **שאלוניקי שפח'** דסמכא, ובדפוס **פראג** דמבין. **ו.** סז, א. **ז.** בסה"ת נוסף "דאי אכל שיעור זווי לא מפקינן מיניה דכל סלוקי בלא זווי אפוקי מיניה הוא אלא בדמשכנה גביה דשייכא בתורת זבני דקיימא ברשות המלוה אבל היכא דלא משכנה גביה", וההמשך שם הוא כמו שמובא במאור מהקטע של "וקא דייר בה מלוה מנפשיה". **ח.** ברא"ש (סי' יז) כתוב שיש המביאים ראיה לדנינו של רבינו אפרים מהירושלמי, והרמב"ן דחה ראיה זו. וכן כתוב גם ברמב"ן בחידושייו כאן. **ט.** תוספת זו אינה בדפו"ר ובד"ב, ונוספה בד"ו במוסגר, כי דבריו של המאור במקום זה נראים כחסרים, והושלם ככל הנראה על פי דברי הרא"ש כאן או ראשון אחר המביא את דברי רבי אפרים. ובספר התרומות כתוב במקום זה "אבל היכא דלא משכנה גביה".

בנכיתא בין בלא נכיתא אי בעי ליה"ל לסלוקי למלוה מקמי דלייתי ליה זוזי לית ליה מן דינא והלוהו ודר בחצירו א"נ דאמר לו לאחר הלואה דור בחצירי^{יב} וכל שכן הלויני וד[נ]ר (בחצירו) [חצרי]^{יג} כי אתי ליה לסלוקי למלוה מקמי דלייתי ליה זוזי אית ליה מן דינא.

^{יד}הילכך היכא דהלוהו ודר בחצרו ולא משכנה גביה חזינן אי חצר דלא קיימא לאגרא היא דלא חסריה כיון דבעלמא לא מתחייב למיתן ליה מידי השתא דהלוהו נמי לא מתחייב בדינא ואי חצר דקיימא לאגרא היא דחסריה ממונא כיון דבעלמא בלא הלוהו חייב להעלות לו שכר ק"ו היכא דהלוהו דאיכא איסורא דמחייב ומסלקינן ליה בלא זוזי ואי אכיל טפי מפקינן מיניה. ^הואי קשיא לך ההיא דאמר ליה רבינא לרב אשי"ד והרי משכנתא בלא נכיתא דבדיניהם מוציאין מלוה למלוה ובדיניהם אין מחזירין ממלוה ללוה ההיא לא קשיא דאין מחזירין קאמר^{טו} ותרגומא היכא דפרעיה ולא קא תבע ליה בפירי דאכל ולבתר הכי קא תבע ליה לא מפקינן מיניה אבל אי תבע ליה מקמי דליפרעיה הכי נמי דמחשבינן ליה כל מאי דאכל ממאי דאית ליה גביה אבל משכנתא בנכיתא לא עבדינן בה הכי^{טז} ע"כ דברי הרב ז"ל^{יז} ומדבריו לדברינו תבחין את הנכון ואת שאינו נכון.

- ביאורים ועיונים -

[ד] וכותב רבינו אפרים שלכן אם מדובר בחצר החוב - גובה אותם הלווה מהמלווה מצד שאינה עומדת להשכרה, מכיוון שלא ניתן לתבוע תשלום על השימוש בנכס לכן הלווה אינו יכול לקזז את דמי השכירות מהחוב. אך אם הנכס עומד להשכרה, יכול הלווה לקזז את דמי השכירות מהחוב, הן מצד איסור ריבית והן מצד התביעה הממונית שיש לו על דמי השכירות, ואם דמי השכירות הם מעבר לשיעור

[ה] רבינו אפרים - דין משכנתא בלא נכיתא רבינו אפרים תופס שמחלוקת האמוראים לקמן בדין ניכוי חוב אבק ריבית במשכנתא היא דווקא במשכנתא בנכיתא [שהמלווה אוכל

הערות
 י. תיבות איבעי הובאה בשלמותה בד"ו, והפרדתי לשתי מילים לפי המשמעות כאן.
 יא. בדפו"ר הגירסה "ניבעיה ליה לסלוקי למלוה מקמי דלייתי ליה". ובד"ב ניבעי ליה. ובד"ו איבעי ליה. וגרסאות אלו מתאימות להמשך לשון הרבינו אפרים. ובדברי רבינו אפרים בבעל התרומות כתוב "כי בעי ליה לסלוקי למלוה מקמי...".
 יב. בד"ו הובא בסוגריים המילים "אי נמי דאמר ליה אחר הלוואה דור בחצירי". ובדפו"ר וכן בד"ב ובאמ"ד מובאות מילים אלו ללא סוגריים.
 יג. בדפו"ר הלויני ודור בחצרי. ובד"ו הלויני ודר בחצירו. יד. סב, א. טו. וכן הביא בשמו המיוחס לריטב"א (סו, א) סוף ד"ה "אמר רב פפא" וסיים שאינו נהיר. טז. מדברי רבינו אפרים כאן מבואר שקיים שוני בדין ניכוי בין משכנתא בנכיתא לשאינה בנכיתא, אולם ברא"ש וברמב"ן בח"י כותבים בשיטת רבינו אפרים לחלק בין חוב סתם לבין חוב עם משכנתא, ולא חילקו במשכנתא גופא. וכן נראה מהב"י סוסיי קסו. יז. בשו"ע ס"י קסו ס"ג הובאו שתי הדעות,

מלחמת ה' (לה, ב- לו, א)

[1] כתוב בספר המאור המלוה את חבריו לא ידור בחצירו חנם מה שכתב בזה הרי"ף ז"ל אינו מחוור ומדברי ה"ר אפרים ז"ל מתברר וכו' אמר הכותב יפה כוון ה"ר אפרים ז"ל בזו שהדעת נוטה כדבריו דהא אילו בגזלה דר בגווה לית ליה אגרא מיניה ולא כלום ואפילו תפס מדידיה כ"ש באבק רבית הכי נמי אמרינן רבית יוצא מדין גזלה קאמרינן דחשיב גזל מדאסריה רחמנא א"נ רבנן והכא ליכא גזל ודין ממון ואפי'

- ביאורים ועיונים -

הבעלים אין עליו תביעת ממון מדין גזל, והוא הדין שאין כאן ממון של ריבית. ולכן דוחה המלחמות את דברי המאור הכותב שגם בחצר דלא קיימא לאגרא מקזו הלווה את שווי דמי השכירות מהחוב משום איסור אבק ריבית. ומוכיח זאת המלחמות מהגמרא לקמן (סה, א) הכותבת ביחס להלווה ודר בחצר חברו דלא קיימא לאגרא "דאמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן אף על פי שאמרו הדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, הלווה ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר, אמר ליה הדרי ביי". ומדייק המלחמות מכך שהגמרא נקטה לשון "הדרי ביי" ולא לשון "מהדרנא להו דמי", שהמלווה אינו מחזיר את דמי השכירות אלא רק מפסיק את השימוש בגלל מיחזי כריבית.

בנוסף מדייק המלחמות מכך שהגמרא נקטה ביחס להלווה ודר בחצרו דלא קיימא לאגרא את הלשון "מיחזי כריבית", שמשמע שאיסור זה קל יותר מאיסור אבק ריבית. לכן כותב המלחמות שבהלווה ודר בחצירו שצריך להעלות לו שכר, אין הכוונה שדר בעבר וצריך לשלם כעת את דמי השכירות, אלא שבשעה שדר בחצרו צריך לשלם לו שכר.

פירות ומנכה מהחוב סכום קטן, והוזהל זה נחשבת אבק ריבית, אך במשכנתא בלא נכייאת לכולי עלמא מנכים את דמי הפירות מהחוב. ומתקשה רבינו אפרים מהגמרא לעיל (סב, א) הכותבת "והרי משכנתא בלא נכייאת דבדיניהם מוציאין מלוה למלוה ובדיניהם אין מחזירין ממלוה ללוה", ואם כן הלווה אינו יכול לנכות את ערך פירות המשכנתא שאכל המלווה, ומפרש שדין הגמרא שם נאמר לאחר פירעון החוב, אך קודם הפירעון, ביד הלווה לנכות את דמי הפירות מהחוב.

[ו] דחיית דינו של המאור בניכוי בחצר דלא קיימא לאגרא

המלחמות מסכים לדעת רבינו אפרים (במחלוקתו עם בעל המאור, אבל המלחמות סובר כרי"ף שאין מנכים) המחלק בין חצר דקיימא לאגרא לחצר דלא קיימא לאגרא, וכותב שרק בחצר דקיימא לאגרא מנכה הלווה את דמי השכירות מהחוב. ומבאר המלחמות שאיסור ריבית מגדיר את הריבית כגזל, וריבית קצוצה יוצאה בדיינים מדין גזל, וגם אבק ריבית דרבנן מבוסס על דין גזל, ולכן רק ממון שיש בו דיני גזל קיימים בו דיני ריבית, ואם דר בחצר דלא קיימא לאגרא שלא מדעת

והרמ"א שם פסק כדעת רבינו אפרים. והנודע ביחודה (תנינא י"ד סי' עו) כותב שהרמ"א פסק כך מספק, וכיוון שהלווה מוחזק אין מוציאים ממנו, ומנכים מהחוב את דמי השכירות.

בכלים¹¹ ואצ"ל בהלווה ולא שמענו תורת רבית במדת סדום זה נהנה וזה לא חסר והכי נמי משמע לקמן¹² בהלווה גבי רב יוסף דא"ל לבריה הדרי בי אלמא לא מחייב לאהדורי מידי דהא לא שקיל מיניה ולא כלום דאי ס"ד צריך לאהדורי לא הוה אמר הדרי בי אלא מהדרנא להו דמי מאי דאשתמשי בהו מדקאמר הדרי בי ש"מ לא צריך לאהדוריה ליה כלום ואפי' בבא לצאת ידי שמים והיינו דאמרינן מחזי כרבית אלמא לאו רבית הוא ולא אבק¹³ רבית אלא דמיחזי כרבית בעלמא והאי הלווה ודר בחצירו דקאמר הלווה והוא דר בחצירו צריך להעלות לו שכר ולא ידור בה בחנם.

[11] אבל במה שאמר הרב ז"ל דמשכנתא בלא נכייטא מחשבינן ליה ומסלקינן ליה אינו דהא אי אכל לא מפקינן מיניה וכל היכא דאי אכיל לא מפקינן מיניה לא מסלקינן ליה בלא זווי דאפוקי מיניה הוא.

[12] ולענין המחלוקת שחלק על רבו ז"ל ואמר דלא אמרינן אפוקי מיניה הוא אלא במשכנתא אבל לא בהלווה ודר בחצרו מנפשיה אי נמי דקאמר ליה לזה בטר הלוואה

- ביאורים ועיונים -

[ז] דחיית דינו של רבינו אפרים בניכוי
אבק ריבית

המלחמות חולק על דבריו של רבינו אפרים הכותב שדינו של רב אשי שלא מנכים אבק ריבית מחוב נאמר רק במשכנתא בנכייטא, ואילו במשכנתא שאינה בנכייטא ניתן לנכות את הפירות מהחוב. ומקשה המלחמות שהרי פירות אבק ריבית לא ניתן להוציא אותם, ואם כן כיצד במשכנתא בלא נכייטא מנכים את הפירות והרי רב אשי סובר שניכוי מהחוב נחשב להוצאת ממון. לשיטת המלחמות דין אפוקי בלא זווי נחשב לסלוקי גם במשכנתא בלא נכייטא.

[ח] דחיית דעת רבינו אפרים והמאור
במחלוקתם עם הרי"ף

המלחמות חולק על המאור הפוסק כשיטת רבינו אפרים, ומסכים המלחמות לדעת הרי"ף בסוגייתנו שאין לנכות את דמי השימוש בחצר.

הערות יח. ר"ל דלא רק בקרקע דאינה נגזלת ליכא הכא גזל ודין ממון, אלא אפילו בכלים דשייך בהו גזילה ליכא הכא גזל ודין ממון, וכ"ש בהלווה וכ"ו. יט. סה, א. כ. בד"ו תיבת אבק נוספה בסוגריים, אך תיבה זו הובאה בכל הדפוסים.

דור בה וכן בשאר הלואות¹² אין הכרעת בעל המאור מכרעת והדעת נוטה כדברי רבינו הגדול ז"ל וכמה הוא רחוק שנאמר במי שהיה חייב מנה לחבירו ונתן לזה למלוה כלים במתנה סתם או שהשאל לו בהמה וכלים שיהיו מחשבין ופוחתין לו¹³ ואדרבה משכונה חמורה מזה דהיא הלוי ואכול פירות כל זמן שמעותיך בטלות אצלי ואין צריך לומר חצר דלא קיימא לאגרא בין דדר בה מנפשיה בין מדעת לזה סתם דלא מחשב כלום ובין בשאר אבק רבית אין מחשבין כדעתו של רבינו ז"ל.

^[ט]ודברי הרב ר' אפרים בעצמן אינן מכוונים דקאמר אבל חצר דקיימא לאגרא דחסריה ממונא כיון דבעלמא בלא הלווה חייב להעלות לו שכר ק"ו היכא דהלווה זה הלשון אינו עולה כהוגן וכי צריך לומר הלווה ודר בחצירו שלא מדעתו בחצר דקיימא לאגר דבעלמא חייב דהכא חייב ואפילו פדאו מוציאין ממנו אבל בדר בה מדעתו בחנם בזה אנו אומרים שאין מחשבין מתנה נתן לו סתם ולא מצינו בה חשבון לעולם.^[1] וסוף דבר שאין הלכה כתלמיד במקום הרב.

- ביאורים ועיונים -

שכירות החצר הם כמתנה בעלמא שאינה קשורה לחוב כלל, אך בחוב שניתן כחלק מעסקת ההלוואה ניתן לנכות, ואין זה נחשב להוצאת אבק ריבית, וגם הרי"ף יחלק בין חוב רגיל לחוב עם משכנתא (כך נראה מדברי שו"ת ר"י לבית הלוי כלל ו ס' נב).

[ט] בחצר דקיימא לאגרא ניתן לתבוע

תשלום מדיני ממונות

בתוך הדיון בשאלה איזה ממון שייך לחשבון הניכוי מהקרן, מעיר המלחמות על עניין מסוים המובא בדבריו של רבינו אפרים.

המלחמות לומד מדברי רבנו אפרים, שבחצר דקיימא לאגרא ודר בה המלווה שלא מדעת הלווה - חייב המלווה לשלם את דמי השכירות רק מחמת ההלוואה ואיסור אבק ריבית, ולכן אין הלווה יכול להוציא מהמלווה אלא כשלא פרע עדיין את החוב. ומקשה המלחמות

הערות **כא.** הרמב"ן בחידושים כותב שרבים הכריעו כמאור מכיוון שמצאנו כדבריו בירושלמי ודוחה זאת הרמב"ן שם, וכן הביא בשמו הרשב"א כאן. **כב.** וכן הקשה בח"י כאן, וכן ברשב"א בסוף דף סד עמ' ב.

[יא] והוי יודע כי השתבשו רביס^כ בתשובת רבינו הגדול ז"ל^כ שהן סבורין שחלק במשכנתא בחוב שקדם ולא כן הדבר אלא חלק בין שהלווה על חצירו בתורת משכנתא ובין הלווה ואח"כ בא לדור בחצירו שלא בתורת משכנתא ותשובתו מוכחת כן.

- ביאורים ועיונים -

[יא] "ולא ישכור הימנו בפחות" - תשובת הרי"ף
 ישכור ממנו בפחות מפני שהוא אבק רבית, שהמלווה אם קדמה לזמן המשכונא נעשה כאגר נטר לי והוא אבק רבית ואינה יוצאה בדיינים". והמלחמות כותב שבהסבר תשובת הרי"ף "השתבשו רביס בתשובת רבינו הגדול" נראה דברי הרמב"ן בחידושו שהביא את דברי הרב אב בי"ד הכותב בשם הרי"ף לחלק בין משכנתא שניתנה בשעת ההלוואה שבה מותר לאכול פירות בנכייטא ובין משכנתא שניתנה לאחר ההלוואה]. וכותב המלחמות בדעת הרי"ף, שהחילוק הוא בין ירד לשדה בתורת משכנתא [גם לאחר שעת ההלוואה] ובין שירד שלא בתורת משכנתא כהלווה ולאחר מכן בא לדור בחצרו שאסור מצד אבק רבית, [ובחידושים הסביר "כיוון שאין זו משכונא אלא הלוואה בעלמא"].

בסוף דבריו עוסק המלחמות בתשובת הרי"ף המתייחסת לסיפא של המשנה "ולא ישכור הימנו בפחות", ומקשים הראשונים בסוגייתנו מדוע מותר למלווה לאכול פירות במשכנתא בנכייטא [שבה מנכים מההלוואה מדי שנה דמים קצובים תמורת אכילת הפירות, ואף אם הסכום המנוכה נמוך ממחיר השוק], והרי דין זה עומד בניגוד לדין משנתנו. הרי"ף בתשובה כותב "שאלת על ענין משכונה שלא התנו ביניהם שכל זמן שתמשך משכונא זו וכו' כיון שנשלם זמן אותה שטר משכונה אסור לאותו שהיא ממושכנת בידו שיאכל מפירותיה כלום, משום שכשנשלם הזמן נעשו המעות אצל הלווה בתורת הלוואה ובה אמרו המלווה את חברו לא ידור בחצרו חנם ולא

עיונים

מחלוקת הרי"ף ורבינו אפרים
 הר"ף כותב שכל ניכוי של אבק רבית מחוב הקרן נחשב להוצאת אבק רבית בדיינים, הרי"ף לומד זאת מדברי רב אשי (לקמן דף סו) האומר ביחס לאכילת פירות במשכנתא שלא ניתן לקזז אבק רבית שאכל המלווה מחוב שהלווה עדיין לא פרע, ולעומתו רבינו אפרים מצמצם את דינו של רב אשי למשכנתא בלבד. בבאור שיטתו של רבנו אפרים ניתן לומר,

שבמשכנתא אנו רואים את השדה הממושכנת כקנויה למלווה עבור דמי ההלוואה עד שהלווה יפרע את חובו ויקנה חזרה את שדהו, ולכן אם הלווה מקזז את הפירות שאכל המלווה מהחוב ונוטל את המשכנתא ללא תשלום, נחשב הדבר כהוצאה של אבק רבית מהמלווה. וכך כותב במחנה אפרים (ריבית סי' טו) "והרב ר' אפרים חולק עליו, דעד כאן לא אמרינן סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא אלא במשכנתא

הערות **כג.** הרמב"ן בחידושו כאן בסוף ד"ה "והלוני" מביא את דעת הרב אב בי"ד בהסבר תשובת הרי"ף. **כד.** שו"ת הרי"ף תשובה קנב, והרמב"ן בחידושים כאן הביאה בשינוי לשון.

- ביאורים ועיונים -

שה[מ]לוה מוחזק, הילכך כי מסלק ליה ממנה אפוקי מיניה הוא". ולעומת זאת מלשון הרא"ש בהסבר דעת רבנו אפרים "וכמי שגבה חובו דמי" ניתן להבין, שבחוב עם משכנתא אנו רואים את המלווה כמי שמוחזק **בחוב** [ולא במשכנתא], ולכן הלווה אינו יכול לנכות מהחוב מפני שנחשב למוציא מהמלווה, בשונה מחוב רגיל שאינו נחשב עדיין לגבוי. ודעת הרי"ף ניתן לבאר, שבכל חוב אנו רואים שיש למלווה מעמד מסוים בממון החוב, ולכן כל קיזוז של החוב נחשב כאילו נוטלים ממנו ממון, ואבק ריבית אינו יוצא בדיינים. דרך שונה מצינו בדברי האבני נזר (יו"ד סי' קפו), הכותב שלא ניתן להסביר בדעת רבינו אפרים שבמשכנתא החוב נחשב כגבוי ממש, שהרי חוב שיש עליו משכנתא באתרא דמסלקי - שביעית משמטת אותו, ואם כן אינו נחשב כגבוי. לכן כותב האבנ"ז שגם במשכנתא קיים חוב על גופו של הלווה, אלא שיש למלווה מוחזקות במשכון כערבות עבור החוב. ומסביר האבנ"ז בדעת רב אשי, שאם נוטל המלווה תוספת של ריבית על הקרן אינו עובר באיסור ריבית כל עוד אינו גובה את הקרן עצמה [שהריבית אינה ממון נפרד מממון הקרן, אלא תוספת הריבית היא הגדלת ממון הקרן], ובנטילת הקרן הוא עובר למפרע. ולכן אם אכל המלווה פירות [התוספת על הקרן], משמעות הניכוי היא שאנו רואים את אותם פירות כפירעון הקרן, ועושים זאת על מנת שלא יעבור על איסור ריבית למפרע בנטילת הקרן, אך בחוב עם משכנתא אומר רב אשי שרואים את חוב הקרן כגבוי לעניין זה שכבר עבר על איסור ריבית באכילת הפירות, שנטל אותם בתור תוספת של ריבית לאחר גביית הקרן [וניתן

לומר שזו כוונת הרא"ש בדבריו "וכמי שגבה חובו דמי"].

האבנ"ז מוסיף, שכאשר נטל כבר המלווה ממון של אבק ריבית באיסור, אין הלווה יכול לקזז את האבק ריבית מהחוב, משום שניכוי מחוב נחשב ל"הוצאה" של אבק ריבית, וכמבואר בסוגיה שם "ולא מחשבינן משטרא לשתרא", שהלווה אינו יכול לקזז למלווה את אבק הריבית מחוב אחר, ורק באותו חוב ניתן לנכות בכדי שלא יעבור מכאן ולהבא על איסור אבק ריבית.

באופן דומה מבאר גם הגידולי תרומה (שער מו ח"ג אות ה), הכותב בדעת רבינו אפרים שכל עוד חוב הקרן לא נפרע, אין הלווה מקנה את הפירות באופן מוחלט כתוספת על הקרן ובתורת אבק ריבית, ואנו רואים את הממון כניתן עבור פירעון הקרן, אולם במשכנתא אנו רואים כאילו כבר נפרעה הקרן.

לדרך זו ניתן לומר בדעת הרי"ף שהוא סבר שכבר באכילת הפירות שהיא תוספת על הקרן, נוטל המלווה את אותם פירות כריבית וכתוספת על הקרן, בין במשכנתא ובין בחוב רגיל.

המחנה אפרים (ריבית סי' טו) מציג דרך שונה בהסבר מחלוקת הרי"ף ורבינו אפרים, לדבריו מחלוקתם נעוצה בשאלה האם תפיסת הלווה מועילה באבק ריבית. וכותב המחנ"א שאבק ריבית הוא מעין גזל מדרבנן, והמלווה נחשב למחזיק ממון שלא כדין, ולכן מצד אחד אין ממון זה יוצא בדיינים, ומאידך המלווה לא זכה באופן מלא בממון הריבית, והלווה יכול לתפוס משל המלווה עבור הריבית. ולכן פוסק רבינו אפרים שניתן לנכות מחובו של המלווה עבור אבק ריבית שנטל המלווה, והניכוי מועיל מדין תפיסה באבק ריבית שתופס משל המלווה

- ביאורים ועיונים -

ההלוואה אין מנכים אבק ריבית, מכיוון שאין קשר בין ממון זה לבין ההלוואה ולכן אינו שייך בקיזוז, אולם כאשר התנה את נתינת הממון בהלוואה - יודה הרי"ף לרבינו אפרים שמנכים אבק ריבית שלא במשכנתא.

בדברי המלחמות ניתן לומר שאין כוונתו שזו היא דעת הרי"ף, אלא שהמלחמות עצמו מסכים לחילוק של רבינו אפרים שחילק בין סתם חוב לבין חוב עם משכנתא, אך חולק על דינו של רבינו אפרים בהלווה ודר בחצרו מטעם אחר.

ניכוי אבק ריבית - שיטת המאור

המאור חולק על שיטת הרי"ף וכותב שרק במשכנתא לא ניתן לנכות מהחוב. אך בשונה מדברי רבינו אפרים, אין המאור מחלק בין משכנתא בנכייטא למשכנתא שלא בנכייטא, ולדעתו כל נטילת משכנתא ללא פירעון החוב נחשבת להוצאה של אבק ריבית. ומדבריו מבואר שדינו של רב אשי מבוסס על כך שיש למלווה קניין מסוים במשכנתא.

הרא"ש בפסקיו (פ"ה ס' י"ז) פסק כדברי רבינו אפרים בניכוי אבק ריבית במשכנתא, ולא ציין שקיימת חלוקה בין משכנתא בנכייטא לשאינה בנכייטא, והוסיף שם שכן דעת הר"ז"ה כאן. ולכאורה מדבריו עולה שהמאור ורבינו אפרים לא נחלקו כלל.

יסוד דין ניכוי אבק ריבית למאור

המאור כותב "ולדידי משמע כל היכא דאיכא חשש אבק רבית מחשבינן ליה ומסלקין ליה בלא זו"ז". ומדבריו ניתן להבין שיסוד דין ניכוי אבק ריבית נעשה על מנת שלא יעבור על איסור ריבית דרבנן, ולכן כותב שגם בחצר דלא קיימא לאגרא יש לנכות מצד חשש אבק ריבית. לאור זאת ניתן להבין גם מדוע גם בממון שאין בו צד גזל קיים דין ניכוי לשיטת המאור.

עבור אותו ממון, ולעומתו הרי"ף חולק על הבנה זו בגדר אבק ריבית וסובר שלא ניתן לנכות מהחוב עבור פירות אבק ריבית, ולשיטתו תפיסה אינה מועילה באבק ריבית מכיוון שהמלווה זכה לגמרי בממון הריבית.

ברם, המחנה אפרים כותב שקיים קושי בתליית מחלוקת רבינו אפרים והרי"ף במחלוקת בדין תפיסה באבק ריבית, מכיוון שהרא"ש פוסק כאן כרבינו אפרים ומאידך הוא פוסק (ס' ה) שתפיסה אינה מועילה באבק ריבית (וכן הקשה הגידולי תרומה שער מו' ח"ג אות ה).

בשונה מדברי המחנה אפרים המבאר שמחלוקת הרי"ף ורבינו אפרים יסודה בהבנת מעמדו של **ממון אבק ריבית**, הראנ"ח בשו"ת (ח"א ס' קיג) וכן השער דעה (ס' קסו ס"ג אות ה) כותבים שמחלוקת זו היא **מחלוקת כללית בשאלה האם פעולת ניכוי ריבית מחוב נחשבת להוצאה מהמלווה או שהלווה רק מחזיק ממון שבידו, ולכן כותבים שנחלקו גם בריבית קצוצה**, כאשר הלווה שילם למלווה את הריבית ולא את הקרן ומת המלווה [ומיורשים א"א להוציא ריבית קצוצה], ובאו יורשי המלווה לגבות את חוב אביהם, אם מנכים להם מהחוב את הריבית.

בירור דעת הרי"ף בניכוי אבק ריבית

מדברי הרי"ף כאן עולה בפשטות שמדברי רב אשי בדף סז' מבואר שניכוי אבק ריבית נחשב להוצאת ממון, ואבק ריבית אינו יוצא בדיונים, והרי"ף אינו מצמצם את דינו של רב אשי למלווה על המשכון בלבד. ונראה מדבריו שכל ניכוי אבק ריבית הוא כהוצאה. לעומת זאת בתשובות הרי"ף לבית לוי (כלל ו' ס' נ"ב) מדייק מדברי המלחמות כאן שלשיטת הרי"ף רק בהלווה ודר בחצרו או בנתן לו מתנה לאחר

- ביאורים ועיונים -

לעומת זאת, מדברי המחנה אפרים (ריבית סי' טו) נראה שדין הניכוי הוא מצד מעמדו כגזל מדרבנן, המבוסס על דין תפיסה באבק ריבית, ולא מפני איסור ריבית עצמו, ולדרך זו מובן שיש לחלק בין סוגים שונים של איסורי ריבית דרבנן לעניין דין ניכוי. המשנה למלך בהל' מלווה (פ"ה הל' טו) כותב שלשיטת רבינו אפרים שמנכים אבק ריבית בחוב ללא משכנתא, מ"מ אין מנכים ממון שאיסורו משום הערמת ריבית בלבד.

חלוקה בין משכנתא בנכייטא לשאינה בנכייטא לשיטת רבינו אפרים

רבינו אפרים כותב שרק במשכנתא בנכייטא נחשב הניכוי כאפוקי, ואילו במשכנתא ללא נכייטא ניתן לנכות כל עוד לא פרע הלווה. חלוקה זו בין סוגי המשכנתות אינה מובנת לכאורה, שהרי רבינו אפרים כותב שהטעם שאין מנכים במשכנתא הוא מכיוון שמשכנתא היא כמעין מכר, ולכאורה הרי עניין זה קיים גם במשכנתא בלא נכייטא?

ניתן לומר שלשיטת רבינו אפרים, הנכייטא במשכנתא אינה רק סיכום דברים מראש על קיזוז הפירות מהחוב, אלא שהמשכנתא כקנויה לו לפירותיה לגביית החוב, ואם כן קיים שוני בקניין בין המשכנתות. או שניתן לחלק בין המשכנתות ולומר שבמשכנתא זו יש למלווה יותר מוחזקות בחוב כאשר יש לו משכון שיכול לגבות את החוב מפירותיו, מאשר במשכנתא בלא נכייטא.

באופן אחר ניתן לומר, שהשוני בין המשכנתות אינו מצד קניינו של המלווה בשדה הממושכנת, אלא מצד מעמדו בפירות השדה הממושכנת, שבמשכנתא בנכייטא זכה המלווה באותם פירות ולכן הם כריבית בידו וקיזוזם נחשב

כאפוקי, ואילו במשכנתא בלא נכייטא לא זכה המלווה עדיין בפירות ולכן הפירות יכולים לשמש את הלווה עבור פירעון הקרן. ניתן לומר שמחלוקת המאור ורבינו אפרים נעוצה בשאלה האם הסיבה שבמשכנתא "סלוקי בלא זוזי כאפוקי" היא מטעם שכבר גבה את החוב, או מטעם שהמשכון הוא כקנוי למלווה והוצאתו נחשבת לאפוקי, רבינו אפרים כותב שרק במשכנתא בנכייטא אין מנכים מכיוון שמשכנתא זו היא כתחילת פירעון [ולא רק כביטחון עבור ההלוואה], ולכן החוב כגבוי וא"א להשתמש עוד בממון זה שהוא אבק ריבית לפירעון החוב, ואילו המאור סובר שהטעם שאין מנכים אבק ריבית הוא משום שהמשכון הוא כקנוי למלווה, ואם כן אין לחלק בין משכנתא בנכייטא לשאינה בנכייטא.

דין גזל בריבית

המאור מעיר על דברי רבינו אפרים וכותב שגם בחצר דלא קיימא לאגרא מקוז הלווה את דמי השכירות מהחוב מפני חשש אבק ריבית, למרות שנחשב לזה נהנה וזה לא חסר שאין בזה תביעה.

אמנם המלחמות משיג על דברי המאור מכיוון שאין בממון זה דין גזל, וממון של ריבית תלוי בדין גזל, וכן חובת ההשבה תלויה בגזל גם בריבית קצוצה דאורייתא, וההשבה בריבית זו הוא מדרבנן, ולכן אין דין ניכוי מהחוב בממון זה אלא רק איסור לכתחילה מצד "מיחזי כריבית".

הרמב"ן בחידושו כאן כותב ביחס לדין "הלויני ודור בחצרי" בו נפסק בגמרא שדינו כריבית קצוצה, שדין זה נאמר רק בחצר דקיימא לאגרא, אך בחצר דלא קיימא לאגרא פטור, ולא הוסיף הרמב"ן נימוק לדבריו. **הרא"ש**

- ביאורים ועיונים -

שריבית היא כנוטל ממון חברו שלא מדעתו, אך מצד דיני גזילה הממון הוא של המלווה. ובחיל רבי אריה לייב מאלין כותב בדעת המלחמות שריבית היא איסור גזל מיוחדש [ולא שנאמר שהתורה גילתה שהרצון להתחייבות על ריבית אינו נחשב לרצון ונטילת הריבית היא מעשה גזילה], ולכן רק בסוג ממון שיש בו דיני גזל קיימים בו איסורי ריבית. ודבריו מתאימים עם לשון המלחמות הכותב "דחשיב גזל מדאסריה רחמנא", ומשמע שאין בריבית גזלה מכוח מעשה גזלה ונטילה בניגוד לרצון הלווה אלא שהתורה אסרה את הריבית, ולכן לקיחת ריבית נחשבת ללקיחה שלא כדין והמלווה נחשב כמחסר את חברו.

בדעת המאור הכותב שגם בחצר דלא קיימא לאגרא קיימים דיני ריבית, צריך לבאר שריבית היא איסור מיוחדש שאינו מבוסס כלל על גזל, ודין ריבית קצוצה יוצאה בדינים הוא רק מצד המצוות עשה. אפשרות אחרת בהסבר דבריו היא, שהוא אכן מודה שריבית קצוצה יסוד איסורה בגזל, אולם הוא סובר שדין השבת ריבית דרבנן אינה חיוב ממוני כלפי הלווה אלא היא באה כדי לתקן את האיסור.

בדין לצאת ידי שמים באבק ריבית

בתוס' ד"ה "תנאי" (סב, א) הובאו שתי דעות בדעת רבי יוחנן [שלא קיי"ל כמותן] האומר שריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים האם חייב לצאת ידי שמים, דעת הריב"ן שחייב לצאת י"ש, ותוס' שם חולקים עליו. הר"ן בחידושו (סב, ב) כותב שאע"פ שלהלכה קיי"ל כדעת הסוברים שריבית קצוצה יוצאה בדיינים, יש נפק"מ מדיון זה ביחס לשאלה האם קיים דין לצאת י"ש באבק ריבית, מכיוון שאבק ריבית לרבי אליעזר שווה לריבית קצוצה לרבי יוחנן.

בפסקיו כאן הביא את דברי הרמב"ן והוסיף נימוק, שממון של ריבית צריך שיכלול גם "נשך" וגם "תרבית" (כמבואר בגמ' לעיל ס, ב), ובחצר דלא קיימא לאגרא אין כלל נשך. לפי דרך זו, הדין של הרמב"ן אינו תלוי כלל בהשוואת ריבית לגזל [כפי שנקט במלחמות] אלא נובע מדרשת הפסוק באיסור ריבית שממנו משמע שאיסור ריבית תלוי בנשיכה וחיסרון, וניתן לומר שהרא"ש הביא את דינו של הרמב"ן בחידושים אך הוסיף עליהם נימוק משל עצמו [ובתוס' הרא"ש בד"ה "הלווה" הביא בשם הרמב"ן רק את הדין שאינו חייב לתת לו אפילו לצאת ידי שמים, אך לא הביא את הנימוק המובא בפסקים].

המחנה אפרים (ריבית סי' ב) לומד מדברי המלחמות כאן, שדין ריבית קצוצה היוצאת בדיינים מבוסס על כך שלא קנה המלווה את ממון הריבית והיא גזל בידו, ולכן צריך להשיבו מדין השבת גזלה. **ובקונטרסי שיעורים** (סי' כו) מתקשה לקבל הסבר זה בדעת המלחמות, מכיוון שהריטב"א (לקמן דף סה) הביא בשם הרמב"ן שממון של ריבית הוא ממון גמור אצל המלווה ואם קידש בו מקודשת, אלא שהתורה הטילה על המלווה מצווה להשיבו, ואם מת יורשיו פטורים מהשבה. גם בחידושי רבי אריה לייב מאלין (סי' צ) כותב על דברי הרא"ש שא"א לומר בדעת הרמב"ן שיש בריבית גזל גמור [אולם נראה שהבין שדברי הרא"ש מבוססים על הרמב"ן במלחמותיו שהשווה את ריבית לגזל, אכן ברא"ש נראה שדבריו מבוססים על הרמב"ן בחידושו].

הקונטרסי שיעורים כותב בדעת המלחמות שאין כוונתו לומר שריבית היא גזל לכל דבר ועניין, אלא רק לעניין איסור חדשה תורה

- ביאורים ועיונים -

השו"ע פוסק (קסא, ב) "אבק רבית אינה יוצאה בדיונים. ואם בא לצאת ידי שמים, חייב להחזיר" וכותב הגר"א בהגהותיו שם, שהרמב"ן במלחמות כותב שיש דין לצאת ידי שמים באבק רבית. והכוונה לדברי המלחמות כאן: "מדקאמר הדרי בי ש"מ לא צריך לאהדוריה ליה

כלום ואפ"ל בבא לצאת ידי שמים והיינו דאמרין מחזי כרבית אלמא לאו רבית הוא ולא אבק רבית אלא דמיחזי כרבית בעלמא", ומשמע שב"מיחזי כרבית" אין דין לצאת ידי שמים ואילו באבק רבית חייב להחזיר לצאת ידי שמים. וכן מבואר ממה שכתב הרא"ש בס"י יז' בשם הרמב"ן (וכ"כ בהגהות הגר"א על הרא"ש שם) וכן ציין הבאר הגולה אות ג' בשו"ע שם. ובמחנה אפרים (ריבית ריש סי' טו) כתב שמשמע מדברי הנמוקי יוסף בשם הרמב"ן בסוגייתנו שבאבק רבית צריך להחזיר לצאת ידי שמים.

גדר הריבית בחצר דלא קיימא לאגרא

המלחמות כותב לגבי הלווה ודר בחצרו בחצר דלא קיימא לאגרא "והיינו דאמרין מחזי כרבית אלמא לאו רבית הוא ולא אבק רבית אלא דמיחזי כרבית בעלמא". ולדבריו קיימת מדרגה מתחת לאבק רבית ושמה "מיחזי כרבית", ובה

אין דין החזרת רבית לצאת ידי שמים, בשונה מאבק רבית שחייב להחזיר לצאת י"ש. וכוונת הגמרא ב"הלווה ודר בחצרו צריך להעלות לו שכר" שאין לו לדור בחצר אלא אם כן משלם לו שכר, משום שעצם הדיור בחצר נראה כריבית.

המגיד משנה (הל' מלוה פ"ו הל"ב) מביא את שיטת הרמב"ן והרשב"א, ומסיים "ומלשון רבנו (רמב"ם) נראה שחולק". וכוונתו למה שכתב הרמב"ם כותב לגבי הלווה ודר בחצרו בחצר דלא קיימא לאגרא "ואם דר צריך להעלות לו שכר ואם לא העלה הרי זה אבק רבית", ומשמע מדבריו שאין חילוק בין רבית זו לשאר אבק רבית. ובביאור הגר"א (ס"ק ג) כתב שפשטות הסוגיה נראית כדעת הרמב"ם שאמרו "הדר בחצר חבירו צריך להעלות לו שכר", ומשמע שכבר דר בעבר בחצר ואפילו הכי צריך להעלות לו שכר.

בשו"ע (קסו, א) הביא את שתי השיטות: "ואם דר בו כבר, כיון דחצר לא קיימא לאגרא אין צריך לתת לו אפילו לצאת ידי שמים, ואפילו אם הוא גברא דעביד למיגר. ולהרמב"ם, אפילו אם הוא גברא דלא עביד למיגר, הוי אבק רבית וצריך להחזיר אם בא לצאת ידי שמים".

סוגיית טרשא (סוה, א)

המאור (לו, א-ב)

[^א] וטרשא שריא כר"נ וה"מ בדלא קץ כלומר שלא [כתוב שם - שאם] א"ל אם מעכשיו אתה נותן ליי הרי הוא לך בכך וכך אף על פי שפסק ואמר לו לגורן או ליום פלוני בכך וכך אין זו קציצה שתאסר עליו כל זמן שלא אמר לו אם מעכשיו הרי היא לך בכך וכך ואף על פי שלא פירש כן הגאון רבי' האי ז"ל בספר מקח וממכר בשער מ"ב ^ב וטרשא דרב פפא אסירא [נוסף בכתוב שם - בדקץ ליה].

- ביאורים ועיונים -

כטרשא דרב פפא. הראשונים כותבים שהשאלה האם טרשא דרב נחמן מותרת תלויה בשאלה האם רב פפא מחמיר או מקל ביחס לטרשא דר"נ.

"קץ" - באומר אם מעכשיו בכך וכך

המאור פוסק להתיר בטרשא דרב נחמן, ומפרש כדרכו של רש"י (ור"ת בספר הישר חידושים סי' תקעט) בסוגייה שמדובר בקוצב מחיר לגורן, וקץ משמעותו היא שמפרש אם מעכשיו וכו', ולכן מתיר המאור למכור בהקפה במחיר קצוב ובתנאי שלא יפרש שאם ישלם עכשיו המחיר יהיה נמוך יותר. ומציין המאור שרב האי גאון בספר המקח פירש בדרך אחרת, ושם כתב רה"ג שרב נחמן אינו מתיר מכירה בהקפה אלא כשמתנה לשלם כשווי המקח בשעת תשלום ואינו קוצץ דמים, ומסייג רה"ג את הדין וכותב שההיתר הוא דווקא כשהמקח נשאר ברשות המוכר עד שעת התשלום.

[ב] ביאור דעת רב פפא

המאור אוסר למכור בהקפה בטרשא דרב פפא, ומפרש המאור שבטרשא זו מוכר בהקפה

[א] הקדמה

המשנה כותבת "מרבין על השכר ואין מרבין על המכר. כיצד, מכר לו את שדהו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא שלך באלף וזו אם לגורן בשנים עשר מנה - אסור". הגמרא מפרשת שמכיוון שהמכר חל בשעה שעשו את הקניין לכן תוספת המחיר במכירה בהקפה נחשבת כאגר נטר, ואסורה משום ריבית. והגמרא שם מביאה את רב נחמן המתיר למכור בהקפה "טרשא שרי", ומפרשת שהמכירה בהקפה שנאסרה במשנה היא בקץ ורב נחמן התיר בלא קץ, ומפרש שם רש"י שמכירה בהקפה מותרת רק אם לא פירש את שני המחירים ואמר אם מעכשיו בפחות, אלא מכר בסתם במחיר קצוב כך וכך ליום פלוני. הגמרא מביאה את דברי רב פפא המתיר צורה מסוימת של מכירה בהקפה, והגמרא דוחה את דבריו ומביאה את דברי רב חמא האומר "טרשא דידי ודאי שרי".

כותבת הגמרא בסוף הסוגיה שההלכה היא כרב חמא, ולקמן (דף סח) כתוב שאין הלכה

הערות א. דפו"ר לו. ב. וכ"כ רש"י והרשב"א בסוגייתנו, ובסוף דבריו כותב הרשב"א להתיר מכירה בהקפה בלא קצץ מחיר מעכשיו ואין למוצר מחיר ידוע, וכותב שכן פסק המאור. והמגיד משנה פ"ח ממלוה הל' א' הביא את דברי הרשב"א המתיר למכור ביוקר בהקפה בדברים שאין להם שער קצוב עכשיו, ומסיים שכן כתב בעל המאור. ג. הובאו דבריו גם בספר הישר חלק החידושים סי' תקעט, ובתוס' לקמן עמ' ב' בד"ה "והלכתא" כתב בשמו שפסק כרב נחמן

אנא הוא דעבידנא מילתא גבי לוקח כלומר כשאני נותן לו ברירה ואומר אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך כשער הזולד טובה היא שאני עושה עמו משום דשכראי לא פסיד.

מלחמת ה' (לו, א)

ועוד וטרשא שריא כרב נחמן וה"מ בדלא קץ וכו' אין זו קציצה שתאסר עליו וכו'.^[א] אמר הכותב הגאונים ז"ל^ה פירשו טרשא דרב נחמן כעין טרשא דרב פפא דאמר ליה הרי הוא לך בתשרי כשער של תשרי והוא שער היוקר ואקשינן עליה ממתני' דקתני (ו)אם מעכשיו וכו' [ו]אם לגורן בשנים עשר מנה אסור ואף על גב דלגורן יקרא

- ביאורים ועיונים -

ומפרש שני מחירים ואומר אם מעכשיו כשער של עכשיו ואם בשעת התשלום כשער של שעת התשלום (כשיטת ר"ת בספר הישר הנ"ל), ואם כן לדבריו ההיתר של טרשא דרב פפא משום "שכראי לא פסיד וכו'" נאמר על האופן האסור של מכירה בהקפה שבה קץ, ולכן כאשר פסקנו שההלכה אינה כרב פפא, עדיין ההיתר של טרשא דרב נחמן נשאר במקומו. המאור מפרש את דברי רב פפא "אנא הוא דעבידנא מילתא גבי לוקח" שכוונתו היא שהמוכר אומר שנתנית האפשרות לתשלום בשער מוקדם היא טובה שעושה המוכר ללוקח, ואינה חלק מהגדרת המכר, וככל הנראה כוונת הדברים היא שמוכר את המכר של שעת היוקר.

[ג] הגאונים - טרשא דר"נ ור"פ זהות וגדר "קץ ליה"
המלחמות מביא את שיטת הגאונים

(ובחידושים מביאה בשם הר"ח) בהסבר טרשא דרב נחמן, וכותב שהכוונה היא למכר בהקפה בו המוכר מתנה לשלם בתשרי לפי השער שיצא בתשרי ואינו קוצב סכום כסף, ועל פי רוב שער תשרי הוא שער יקר יותר משער שעת המכר. האופן האסור במכר המכונה בגמרא "קץ" הוא במוכר בהקפה בסכום קצוב יקר [בניגוד לשיטת רש"י והמאור הכותבים ש"קץ" הכוונה שמפרש את שני המחירים אם מעכשיו וכו'], ואילו בטרשא דרב נחמן המוכר אינו קוצב דמים אלא מוכר כפי הערך של שעת הפירעון ואינו ודאי שיתייקר ולכן מותר. בחידושי מוסיף הרמב"ן שמדובר גם באופן שאומר "אם מעכשיו כשער של עכשיו" (וכ"כ בספר התרומות בדעת הר"ח), ומוכיח זאת מכך שהגמרא הקשתה על רב נחמן מהמכר האסור במשנה, ושם מובא אם מעכשיו אתה נותן לי וכו', ולדרך זו "לא קץ ליה" משמעותו

הערות בטרשא, אך פירש את טרשא דר"נ באופן שונה מתוסי'. ד. הראב"ד בכתוב שם משיג על דברי המאור המעמיד את דברי רב פפא בקץ ומפרש אם מעכשיו וכו', שלא מובן מה מרוויח רב פפא בכך שמפרש אם מעכשיו, ולכן כותב שדברי רב פפא נאמרו גם בלא קץ. ובחידושי מהרא"ל (סי' קעג ס"א ס"ק א בסופו) מיישב שרב פפא פירש כך את לשון המקח, על מנת שלא יפסיד מצד דיני אונאה. ה. בחידושי הביא שיטה זו בשם הר"ח ור"י אלברגלוני. ו. לפנינו בגמרא אם מעכשיו. וכן מובא ברמב"ן בח"י. ז. בדפו"ר ובד"ב ואם. ובד"ו אם.

ארעתא כדאמרינן בב"ק^ק ופריק **התם קיץ ליה** כלומר קצוץ הוא בשנים עשר מנה ומעכשיו בפחות אבל הכא השער של תשרי אינו קצוץ שמא לא יתייקר^ט ולפיכך מותר ודרב פפא נמי הכי מפרשא וכיון דלית הלכתא כרב פפא לית הלכתא כרב נחמן מ"ט כיון שמשך קנה וכל דמוסיף בדמייהו אגר נטר ליה הוא.

[ד] ואחרים אמרו דרב נחמן ודאי בלא קצץ כלום אלא אמר כשער של תשרי והוא שער היוקר לפיכך מותר דאמר ליה חיטי הוא דקדחו באכלבאי^א ופירשו התם במתני' קיץ ליה אבל הכא לא קיץ ליה כלום ורב פפא היה קוצץ אם מעכשיו כשער של עכשיו ואם לתשרי כשער של תשרי לכך אמרו דהלכתא כרב נחמן אף על גב דליתא לדרב פפא [ה] ודעת רבינו ז"ל כפי' הראשון על כן לא כתבה לדרב נחמן בהלכות.

[א] אבל להתיר לזמן בדמים קצובים יותר משער של עכשיו חס ושלום ואף על גב דמתני' קתני **אם מעכשיו** קרקע שאני שאם לא אמר כן אין לו דמים ידועים ולא מיחזי כאגר נטר ליה והרי מצינו בנותן מעות ופוסק עליהן פירות יתירין בהמתנה שאסור כדאמרן

- ביאורים ועיונים -

היא שאינו נוקב סכום במקח ולא שאינו אומר שני מחירים.

טרשא של רב פפא גם היא מכירה בהקפה הדומה לטרשא של רב נחמן, אך רב פפא מחמיר ביחס לדעת ר"נ ומסייג את ההיתר בטרשא שההיתר נאמר רק במציאות של שיכר ורק לאדם עשיר, ומכיוון שפסקנו שטרשא דרב פפא אסורה כל שכן שגם טרשא דר"נ אסורה. והסברה לאסור מכירה בהקפה באופן הנ"ל היא מכיוון שבמשיכת המקח חל חיוב דמים על הלוקח, וכל תוספת במחיר היא "אגר נטר" על כך שלא פורע את חובו בשעת המקח.

[ה] פסיקת הרי"ף
הרי"ף פירש ככל הנראה את הסוגיה כדרך הגאונים שהובאה לעיל, ולכן לא פסק להתיר בטרשא דר"נ.

[ו] דחיית שיטת המאור ורש"י במכירה

[ד] שיטת ה"אחרים" - טרשא דר"נ ור"פ שונות

לשיטה זו, בטרשא דר"נ המוכר אינו מפרש כלל אם מעכשיו בשער של עכשיו [בשונה מדעת הגאונים לעיל], והמשמעות של "לא קץ" בטרשא דר"נ היא שאינו קוצב כלל, והיינו גם שאינו נוקב סכום קצוב וגם שאינו אומר

הערות ח. ז, ב. ט. וכ"כ פסקי הרי"ד בטעם ההיתר בטרשא דר"נ, וכן הרמ"ך בשטמ"ק. י. סג, ב.

לעיל^א ליתנהו אסור ואף על פי שלא פירש אם מעכשיו ד' גריוי אני לוקח ואפי' פסק לגורן שדרך השער להיות בזול^ב ולא עוד אלא אפילו פסק עמו בשויהן והוקר השער אסור דהיינו מתני^א אף טרשא זו שמשך פירות ונגמר מקח ביניהם ודאי שאין לו להוסיף על דמיהן בהמתנה ואף על פי שלא פירש מהו. הצד השווה שבהן שאין עליו תשובה אלא אדרבה חומר במושך פירות שאפי' הוקר השער על דמים שקוצץ אינו נותן לו אלא כשעת משיכה והנותן דמים נוטל כשער שיצא ואם יש לו מותר נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותן פירות בעצמם ואין כאן מלוה והמתנה מה שאין כן במושך פירות שהמעות אצלו.

- ביאורים ועיונים -

מלשונו של המלחמות עולה שהבין שרש"י והמאור התיירו רק כאשר המקח עומד להתייקר, ודוחה המלחמות את ההיתר הנ"ל המבוסס על כך שהמשנה אסרה מכירה בהקפה רק באופן שאומר אם מעכשיו, וכותב שדין המשנה נאמר דווקא במכירת קרקע בהקפה בקרקעות שאין להם מחיר ידוע ולכן רק אם פירש את שני המחירים אסור מצד מיחזי כאגר נטר, אך במוצרים ששערם יצא, ברור שאסור למכור בהקפה אם קצץ מחיר יקר. המלחמות מקשה על ההיתר של המאור ורש"י במכירה בהקפה, מדיני פסיקה בפירות: א. בסוגיה לעיל (סג, ב) הגמרא אוסרת "פסיקה בהזולה" שבה הלוקח מקדים את התשלום לפני קבלת החפץ ומשום כך הוא מקבל פירות במחיר הנמוך משערם הנוכחי, ופסיקה זאת אסורה אם אין כרגע למוכר את הפירות, גם כאשר המוכר אינו מפרש את שני המחירים. ב. כמו כן מבואר במשנה (ס, ב) שבמקרה בו פסק על הפירות בשוים [כאשר לא יצא השער] ומחירים עלה, אסור ליטול את הפירות שקבעו בשעת הפסיקה, מכיוון שנמצא שנוטל את

היוקר תמורת המתנת המעות. ואם כן במכירה בהמתנה נאסר לקבל תוספת מחיר או תוספת בכמות המוצר משום שכר המתנה, גם אם המוכר אינו מפרש את התוספת. המלחמות מוסיף, שמכירה בהקפה חמורה יותר מפסיקה ונלא שנאמר שבפסיקה בה משלם כסף ולא מקבל סחורה יש יותר "מיחזי כהלוואה" מאשר במוכר בהקפה], וראיותיו הן: א. במכירה בהקפה וקץ אסור ללוקח לשלם את המחיר היקר אף אם בשעת הפירעון התייקר המחיר יותר משום שהוי אגר נטר, ולעומת זאת בפסיקה אם הוזל השער מותר לו ליטול כמות פירות כפי שער הזול, כדתנן בדף עב: דפוסק עמו כשער הגבוה. ב. פסיקה על הפירות מותרת כאשר יש למוכר פירות מכיוון שאנו רואים כאילו הפירות נקנו ללוקח לעניין שמעות הפסיקה הם דמי מכר ולא מעות הלוואה ולכן אין אגר נטר, ולעומת זאת מכירה בהקפה אסורה גם כאשר לקונה יש כסף והוא אינו נקנה למוכר כדמי מכר, ולכן עדיין נשאר חוב דמים של ההקפה (וראה עוד בעיונים ביחס שבין פסיקה לטרשא).

הערות **יא.** סג, ב. **יב.** וכן כתב בח"י בדעת רש"י, שכל ההיתר למכור בהקפה ביוקר בדמים קצובים הוא רק כאשר שער זמן הפירעון הוא ביוקר ולא מיחזי כאגר נטר. **יג.** ס, ב.

[ז] וראיה לדבר שהרי אמרו^ז היה מוליך חבילה ממקום למקום מצאו חברו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך כדרך שמעלין באתו מקום ברשות לוקח אסור ואמאי הרי לא פסק אם מעכשיו יתן לו הדמים בכמה ואעפ"כ אסרו ואפילו בדבר שאין השער שלו קבוע כעין חבילה^ט אלא ודאי כשפסק כשער של אותו זמן סתם הדברים אמורין. [ח] ועוד לדבריו קשיא ממתני' לרב פפא שהוא סבור כפי הנראה מדבריו לרב פפא פוסק היה לו לגורן בכך וכך כטרשא דרב נחמן ואם מעכשיו בפחות וא"כ מתני' קשיא ליה דהא ארעא היא וארעא לא פסיד וזווי לא צריך דמתניתין לכל אדם שנשית ואפילו לעשיר כרבי אלעזר בן חרסום ואמאי אסור הרי ברוב השנים מתיקר הקרקע לגורן כדאיתמר בבבא קמא^ט ואף על פי שאינו מתיקר אלא במיעוט השנים נמי לפי דבריו מותר כיון שאפשר שמתיקר ושוה י"ב מנה ומתני' לאשמיעינן איסורא בכי האי גוונא קתני שדה ושני מלישנא דרישא דקתני חצר ועוד דמתני' מלתא פסיקא קתני אפילו שויא נמי מהשתא שנים עשר מנה אסור ובין ברישא בין בסיפא מילתא פסיקא תנן בין דשויא דמים דקצץ השתא בין דשויא בדמים דלקמיה רישא לעולם מותר וסיפא לעולם אסור.

[ט] ומי שפירש כן גלה דעתו שאינו יודע עיקר פירושו לשון טרשא וכך אנו אומרים שלשון טרשא הוא הלואה חרשת שאינה נשמעת שלא אמר לגורן בכך וכך אלא אמר

- ביאורים ועיונים -

[ז] **ראיה מסוגיית מוליך חבילה** הגורן. ואם כן היתרו של רב פפא עומד המלחמות מביא ראיה נוספת לשיטתו מהגמרא לקמן (עב, ב) בסוגיית חבילה, הכותבת שאסור למכור בהקפה במקום הזול במחיר של מקום היוקר. הרי שאסור למכור בהקפה ולפסוק מחיר יקר אף במקום שאינו מפרש את שני המחירים.

[ח] **דחיית הסבר המאור בדעת רב פפא** המלחמות מקשה על המאור המפרש שהמצב האסור של קץ הוא כאשר מפרש אם לגורן בסכום קצוב ואם מעכשיו בפחות ולפי זה טרשא דרב פפא היא כטרשא דר"נ [בצד של ואם לגורן], ורב פפא מקל ואומר שמותר למכור באופן זה בהקפה במוכר שאינו צריך למעות ובמוצר שניתן לשמור ולמכור בזמן

[ט] **טרשא דר"נ לשיטת המלחמות** לאחר שהמלחמות דחה את דרכם של רש"י

הערות **יד.** עב, ב. **טו.** גם בחידושים הקשה הרמב"ן על רש"י מדין חבילה, אך לא כתב שה"ה גם בלא יצא השער. **טז.** ז, ב.

סתם כשער של גורן שהדבר רבית ואינו נשמע ויש לו חבר בילמדנו בסוף אם בחקותי^ז מהולתך **טרשא אקיש עלה** שפירושו הנפה נתחרשה ואין הקמח יורד אקיש עלה ופירש רב נתן בעל הערוך ז"ל^ח שהוא בלשון ערב שקורין לחרש אטרוש וכן מוכיח בשמועה זו שהרי שלש טרשות יש כאן וכולן קראו אותן טרשא סתם אלמא כל שלא קצץ קרי טרשא שאם זו בקצץ וזו בשלא קצץ היה להם לפרש בגמרא.

[י] וממה שפסקו הלכה כרב חמא^ט ולא פסקו נמי כרב נחמן שמעינן מינה דלית הלכתא כוותיה כדברי רבינו ז"ל ודקאמרינן לקמן^י בטרשי פפונאי כ"ש לדרב נחמן ועובדי דלא כשרין קא מני ואזיל.

[יא] בירושלמי^{כא} מצאתי רבי חייא רבה^{כב} הוה ליה כיתאן אתון חמרי למזבן ליה מיניה אמר להון לית בדעתי מזבנתיה כדון אלא בפוריא אמרו ליה זבניה לן כמה דאת עתיד למזבנתיה בפוריא אתא ושאל לרבי אמר ליה אסור וזו טרשא שלא קצץ בה כלום^{כג} ואסורה^{כד}.

- ביאורים ועיונים -

והמאור בהסבר טרשא דרב נחמן, הוא כותב **[י] פסיקת ההלכה** שרב נחמן התיר רק במוכר בהקפה וקובע שהפירעון יהיה לפי שער של שעת הפירעון ולא קבע סכום קצוב, במכירה זו קיימת תוספת שהיא שכר המתנה אך היא אינה מפורשת, והפירוש המילולי של "טרשא" הוא חרש, והכוונה היא שזו הלוואה עם ריבית שאינה נשמעת. הוכחה נוספת מביא המלחמות לשיטתו מכך שהגמרא השתמשה בכינוי זהה של טרשא בכל המימרות של שלושת האמוראים שהובאו בסוגייה, ואם כן בשלושת ההיתרים מדובר על מכירה בהקפה ללא קציצת סכום.

המלחמות מדייק מכך שהגמרא כתבה שהלכה כטרשא דרב חמא שאין הלכה כטרשא דר"נ, וכן משמע שפסק הרי"ף שלא הביא בדבריו את טרשא דר"נ, וממה שאמרה הגמרא שאין הלכה כטרשא דרב פפא יש להוכיח שכל שכן שאין הלכה כרב נחמן.

[יא] הוכחה מהירושלמי שטרשא דר"נ אסורה המלחמות מביא את דברי הירושלמי שבו מסופר על מקרה בו הגיעו חמרים לקנות מר' חייא תבואה, והוא אמר להם שדעתו למכור כשער של פורים שאז יתייקר השער, ואמרו

הערות **ז.** לפנינו מופיע בתנחומא וישלח ס"י ח. **יח.** ערך טרש. **יט.** סה, ב. **כ.** סח, א. **כא.** הל"ו. **כב.** דפו"ר רבא ובחיי רובא, והג"י בירושלמי לפנינו ר' חייא רובה. **כג.** הרשב"א הביא את הירושלמי וכתב שלכאורה נראה מהירושלמי שאסור גם בלא קצץ כלל לא בתחילה ולא בסוף, אך הוסיף שמסתבר שמדובר שכבר יצא השער ולכן הוא כקוצץ דמים בתחילה. וכ"כ הנמו"י. **כד.** ובחידושיו כתב הרמב"ן שיש סמך לדבריו מהירושלמי, אולם מכיוון שהירושלמי ביסס את דינו על ברייתא והבבלי לא הקשה מברייתא זו על היתרו של רב נחמן, אם כן אין לנו לסמוך על ברייתא זו. בביאור הגר"א (ס"י קעג ס"ק ב) כותב שהמלחמות הוכיח מהירושלמי שטרשא דר"נ אסורה, ונראים דבריו.

- ביאורים ועיונים -

לו החמרים שהם מוכנים לשלם לו כאותו שער של פורים, והלך ר' חייא לשאול את רבי ואסר לו. וא"כ מזה מוכח שאסור למכור בהקפה גם

עיונים

דעת בעל המאור במוכר בהקפה בדבר ששומתו ידועה

התוס' לעיל (סג, ב בד"ה "ואמר") כותב שההיתר של רב נחמן בטרשא למכור בהקפה במחיר קצוב ביוקר, הוא רק בדבר שלא יצא השער ואין דמיו ידועים, וכן פסק הרא"ש (סי' כב).

הרשב"א בסוגייתנו (בד"ה "אמר ר"נ") פוסק כר"נ להתיר למכור לזמן פלוני בכך וכך בלא קצץ והוא דבר שאין לו דמים ידועים, ומסיים שכן פסק בעל המאור ז"ל. וכעין זה כתב גם המגיד משנה (פ"ח מהל' מלוה הל' א') בדעת המאור. ואם כן לדרך זו בעל המאור התיר [לדעת רב נחמן] למכור בהקפה במחיר קצוב רק בדבר שאין שומתו ידועה. [ולדרך זו נוקט המאור כשיטת ר"ת בספר הישר].

לעומתם האבני נזר (יו"ד סי' רו ס"ק א) ומהרא"ל צינץ (ח' הל' ריבית סי' קעג ס"ק א בד"ה ונראה) כותבים בדעת בעל המאור, שטרשא דר"נ מותרת גם בדבר ששומתו ידועה ומוכר בהקפה ומפרש סכום הגבוה ממחיר החפץ, וכל האיסור במכירה בהקפה הוא רק במפרש "ואם מעכשיו בפחות". וראיתם היא מדברי המאור ביחס לדעת רב פפא "אנא הוא דעבידנא מילתא גבי לוקח כלומר כשאני נותן לו ברירה ואומר לו אם מעכשיו בפחות", ומכך שרב פפא פירש כך ולא אמר שאני עושה לו טובה במה שאני ממתין המעות, מבואר שאין איסור לר"נ אלא במפרש בכמה מעכשיו. ומוסיף האבני ז"ש שגם מדברי המלחמות עולה

שהבין כך בדעת המאור, ממה שהשיג על דבריו וכתב "אבל להתיר לזמן בדמים קצובים יותר משער של עכשיו, חס ושלום", ואם כן באופן זה התיר המאור [ולדרך זו המאור נוקט כשיטת רש"י].

ושם בס"ק ב' כותב האבני ז"ש **בביאור טעמו של המאור**, שבמוכר בהקפה לזמן מסוים [בלא אמר אם מעכשיו], כאשר הלוקח משך את הפירות - לא התחייב הלוקח עדיין את דמיהם עד שעת הפירעון [כך נקבע בתנאי העסקה], ולכן אין בזה הלואה ואגר נטר במה שמוכר בהקפה ביוקר, ואילו האוסר סובר שכבר מרגע המשכח חל חוב הדמים, ואם כן יש אגר נטר אם מייקר את המחיר במוכר בהקפה.

בירור שיטת רבינו חננאל בטרשא דרב נחמן

רבינו חננאל כותב שטרשא דר"נ היא בנותן פירות במרחשוון ומתנה לפרוע באייר כשער של אייר שהוא ביוקר, ו"לא קץ" פירושו הוא שאמר תן לי כמו ששוים פירותי בשעת הפירעון. אמנם אין מבואר בדבריו האם הוא מתיר גם אם התנה במפורש אם עכשיו בזול. האור זרוע (ח"ג פסקי ב"מ סי' קפג) כותב שמחלוקת רש"י ור"ח היא בשאלה האם הותר מחיר קצוב או רק שער, ולפי"ז ר"ח אינו מתיר אם התנה אם מעכשיו בשער של עכשיו. לעומתו הרמב"ן בחידושו וכן ספר התרומות כותבים בדעת הר"ח, שטרשא דר"נ היא גם במתנה אם מעכשיו.

במלחמות הדברים אינם מפורשים, אך לאחר

- ביאורים ועיונים -

כוונתו שמוכר עכשיו וממתין לתשלום. לעומת זאת במלחמות הזכיר את סברת "חיטי דקדחו" רק בשיטת האחרים, ולא כאשר הביא את שיטת הגאונים (ר"ח). ומלשונו נראה שסברת ההיתר בשיטת הגאונים מבוססת על כך שכאשר אמר שישלם כשער של שעת התשלום אין ההתייקרות ודאית, ונראה שרק אם מוכר בהקפה וקובע מחיר יקר יותר בצורה ודאית יש בכך איסור מצד "מיחזי כאגר נטר". [בחידושי כתב בביאור לשון טרשא שהכוונה "ריבית חרש שאינו נשמע מפני שלא פסק ואמר לגורן בכך וכך אלא אמר באותו שער ושמא לא יוקר"].

ונראה שרק לשיטת האחרים במלחמות ניתן לומר שיסוד ההיתר הוא מצד "חיטי הוא דקדחו באכלבאי", מכיוון שלשיטתם היתר טרשא דר"נ מותנה בכך שלא אמר "אם מעכשיו", ולכן אנו רואים את המקח כנגמר בשעת התשלום ומחירו הוא המחיר של אותה שעה. לעומת זאת, באומר "אם מעכשיו" נגמר המכר עכשיו, ומחיר שעת התשלום נחשב לייקור מחמת המתנת מעות, ולכן כותב המלחמות שההיתר מבוסס על כך שבשער של שעת תשלום אין התייקרות ודאית.

[ניתן אולי לומר שמש"כ המלחמות "שמא לא יתייקר", אין זה נימוק להיתר של טרשא, אלא רק טעם לכך שהקביעה כשער של ניסן אינה נחשבת לקץ ולאמירת מחיר מפורש].

מכירה בהקפה ופסיקה (א)

המלחמות בדבריו כן וכן בחידושי הרמב"ן כאן משווה בין איסור ריבית במכירה בהקפה לבין האיסור בפסיקה על הפירות, ומסיק מכך שאסור למכור בהקפה במחיר קצוב. ולעומתו הריטב"א בפירושו כאן דוחה את ההשוואה בין

שמביא את דברי הגאונים (ר"ח) הוא מביא שיטה בשם אחרים ושם כותב "לא קץ ליה כלום, ורב פפא היה קוצץ אם מעכשיו כשער של עכשיו", ומשמע ש"לא קץ" המובא לעיל בשיטת הר"ח הוא רק לא קץ את הסכום, אבל אמר אם מעכשיו.

יסוד ההיתר בטרשא דר"נ בשיטת הגאונים במלחמות

האבני נזר (יו"ד סי' רו ס"ק ו) כותב שיסוד ההיתר לרמב"ן בטרשא דר"נ הוא מצד סברת "חיטי דקדחו באכלבאי" שהותרה במכר, והכוונה היא שהוא כמוכר במחיר של שעת הפירעון ולא כנוטל שכר המתנת המעות. [ניתן להסביר ש"חיטי דקדחו" הכוונה היא שהמוכר יכול להמתין ולהשיג את המחיר היקר, ולכן אנו רואים אותו כמקבל את מחיר החפץ ולא כנוטל תוספת עבור אגר נטר. ויש לבאר עוד בדרך אחרת, שאנו רואים את זמן המקח בשעת התשלום, ולעניין ריבית (ולא לחו"מ) נגמר המכר בשעת התשלום, ורק בפועל מוסר לרשותו את הסחורה היום].

מדבריו של הרמב"ן בחידושו יש משמעות כדברי האבנ"ז, מכיוון שכתב שם שלכו"ע אם אמר באייר תשלם כשער אייר ולא אמר מעכשיו כשער של עכשיו - מותר מצד חיטי דקדחו וכו'. ואם כן הדיון בטרשא דר"נ הוא בשאלה האם כאשר אמר אם תשלם מעכשיו וכו' עדיין קיים ההיתר הנ"ל או שמוכר במחיר של עכשיו והתוספת היא אגר נטר. וכן הסביר בדעת רב פפא שהטענה "אנא הוא דעבידנא מילתא וכו'" משמעותה היא שמה שאני אומר לו אם מעכשיו כשער של עכשיו - זו טובה שאני עושה ללוקח, כלומר המכר הוא מכר של שעת פירעון, ומה שאומר אם מעכשיו אין

- ביאורים ועיונים -

הקדמת המעות, ודבר זה אסרו חכמים מצד אגר נטר במכירה שמייקר מחיר עבור המתנת מעות.

בהשוואה הזו לאיסור פסיקה דוחה המלחמות את שיטת רש"י ובעל המאור הנוקטים שאין איסור במכירה בהקפה במחיר יקר, משום שאנו רואים את היוקר כחלק ממחיר החפץ ולא כגורם נפרד של דמי אגר נטר, [ורק בקוצץ שני מחירים יש הפרדה בין מחיר החפץ לדמי האגר נטר], גם אם הסיבה שמייקר את המחיר היא בגלל המתנת המעות. ולעומתם סבור המלחמות שאסור ליקר את מחיר החפץ עבור אגר נטר וזה יסוד האיסור בפסיקה, ולכן מקשה על שיטת רש"י והמאור במכירה בהקפה מדין פסיקה בהזולה ופסיקה בשוויו שנאסרו.

קושיית המלחמות על רש"י והמאור מדין פסיקה

המלחמות מקשה על שיטת המאור ורש"י כיצד התירו מכירה בהקפה בקוצב מחיר יקר לגורן אם לא פירש שני מחירים, והרי במקדים מעות ופוסק על הפירות והוקר השער אסור ליטול את תוספת היוקר אע"פ שלא פירש אם מעכשיו בזול ואם כן תוספת היקר נחשבת לאגר נטר. אכן לכאורה לא מובן מדוע לא קשה מדין פסיקה על שיטת הרמב"ן עצמו המתיר למכור בהקפה לפי שער שעת התשלום, והרי גם בפסיקה הוא אינו נוטל את היוקר בגלל שקצץ מחיר יקר אלא מחמת שינוי השער.

ולכאורה צ"ל שלפי שיטת הרמב"ן בטרשא יסוד ההיתר הוא מצד "חיטי דקדחו באכלבאי", וזמן המקח הוא בשעת התשלום, ולכן אין בטרשא המתנת מעות כלל.

הוכחת המלחמות מסוגיית חבילה

בתוס' ד"ה "ואמר" (סג, ב) מקשה על דין מכירה

מכירה בהקפה לפסיקה, וכותב שבפסיקה יש נתינת מעות והחפץ הנמכר אינו קיים עדיין ברשות מוכר, ולכן עסקה זו אינה מכירה גמורה ויש בה צד הלוואה, ונתינת תוספת נראית כשכר המתנה, ולעומת זאת מכירה בהקפה אינה כהלוואה, ונתינת תוספת נראית כמחירו של החפץ וכמוכר ביוקר. ומדברי המלחמות בפסקה [ד] "אלא אדרבה חומר במושך פירות" מפורש ההפך, שכן המלחמות בדבריו דוחה את דברי הריטב"א וכותב שמכירה בהקפה חמורה יותר מפסיקה, ונראה אם כן שהבין שבמכירה בהקפה נהפכים דמי המכר להיות חוב על הלוקח ואילו בפסיקה הדמים הם דמי מכר ואינם כהלוואה.

מכירה בהקפה ופסיקה (ב)

המלחמות בקושייתו משווה מכירה בהקפה במחיר קצוב לפסיקה אסורה. ולעיל הבאנו את שיטת הריטב"א המחלק ביניהם וכותב שפסיקה חמורה יותר בגלל שיש בה מלווה, גם התוס' (סג, ב) השווה בין מכירה בהקפה לבין פסיקה בהזולה, והט"ז (סי' קעג ס"ק יב) התקשה מדוע לא הקשו התוס' מפסיקה בשוויו על טרשא, ותירץ שהאיסור בפסיקה חמור יותר שהוא "ריבית הנראה לעינים" במה שהמוכר משלם על החפץ אותו הוא מספק ללוקח סכום הגבוה מהסכום אותו קיבל מהלוקח עבור החפץ. ולעומת זאת במכירה בהקפה אין איסור זה קיים, והאיסור הוא בכך שעושה את המכירה בצורה המוכיחה שנוטל תוספת עבור אגר נטר. לעומתם המלחמות משווה את האיסור בפסיקה לאיסור במכירה בהקפה, ונראה לכאורה שהבין שהאיסור בפסיקה בשוויו הוא משום שאנו רואים את הלוקח כקונה פירות יקרים (אם התייקרו לבסוף) במחיר זול בגלל

- ביאורים ועיונים -

"ועוד דמתני' מלתא פסיקא קתני **אפילו שויה נמי מהשתא שנים עשר מנה אסור** ובין ברישא בין בסיפא מילתא פסיקא תנן בין דשויה דמים דקצץ השתא בין דשויה בדמים דלקמיה רישא לעולם מותר וסיפא לעולם אסור". (וכ"כ האבני צדק {בסיס} יו"ד קעג, ג, ובשו"ת אמרי בינה סי' ב אות ג).

לעומתו המחנה אפרים (מלוה הל' ריבית סי' לא) חולק וכותב "**דאי בדשויה י"ב כי נמי התנה וא"ל אם מעכשיו וכו' ואם לאח"ז י"ב מה בכך הא ליכא אגר נטר**, ואם תאמר דאפי"ה אסור והוי אבק רבית, דכיון דזביני בעי למיתן דמי מעכשיו מכי א"ל אם מעכשיו כבר נתרצה המוכר למוכרו ב', ומאי דא"ל אח"כ ואם לגורן בי"ב משום אגר נטר ליה ואסור, אין זו סברא, **דלא מצינו אבק רבית במוכר שוה בשוה**". ואם כן לשיטתו מכירה בהקפה אסורה רק אם מוכר בהקפה במחיר היקר ממחיר השוק (וכן כתב החכמת אדם כלל קלט אות ה), והיתר זה מובא גם בדברי המאירי בסוגייתנו.

ולכאורה נחלקו בשאלה האם רואים את המחיר למזומן כמחיר החפץ ואילו המחיר להקפה כעסקה נוספת של תוספת מחיר עבור אגר נטר, או שמא כאשר המחיר להקפה זהה למחיר השוק אנו רואים את המחיר בהקפה כמחיר החפץ ואת מחיר המזומן כהוזלה בלבד.

(הרחבה נוספת בנושא זה מובאת בספר נתיבות שלום עמ' תכב)

דעת המאור בנידון זה

השמחת עולם (לאגו) על הרמב"ם (הל' מלוה פ"ח הל"א) כותב שמדברי המאור כאן בפירושו לשיטת רב פפא המעמיד את דבריו באופן שקצץ את שני המחירים ואמר אם מעכשיו כמחיר הזול ואם לאחר זמן כשוויו

בהקפה מדין פסיקה בהוזלה, וכמו שהקשה מדין זה המלחמות על שיטת רש"י והמאור, תוס' כותב שאסור לקצוץ מחיר להקפה במוצר שיש לו שער, מכיוון שבדבר שיש לו שער ידוע אם קצץ מחיר להקפה הדבר נחשב כאילו פירש את שני המחירים, לעומת זאת בדעת המלחמות שאסור לקצוץ מחיר במוכר בהקפה מבואר שאסור זאת גם בחפץ שלא יצא לו השער, וכך מבואר מקושייתו כאן מדין חבילה "ואפילו בדבר שאין השער שלו קבוע כעין חבילה", ואם כן האיסור בקוצב מחיר להקפה אינו מצד שנחשב כאילו קצץ במפורש את שני המחירים כדעת התוס'.

התורי זהב (טברסקי. הל' ריבית הקדמה לסי' קעג) כותב בדעת המלחמות שהוא מסכים לדעת התוס' שאם יצא השער הוא נחשב כמפרש, ולכן אסור במוכר בהקפה לאייר בשער שיצא באייר מכיוון שיצא השער, ומהוכחת המלחמות מסוגיית חבילה עולה שלשיטת המלחמות קיימת חומרא נוספת, והיא שגם בלא יצא שער אסור למכור בהקפה ביוקר במחיר קצוב.

שיטת המלחמות במוכר בהקפה במחיר השוק ומוזיל למזומן

המשנה למלך (פ"ח ממלווה הל"א) כותב "נראה דלא בא למעט דאם היה שוה ק"ך אף שאמר לו אם מעכשיו במנה ואם לאחר זמן בק"ך שיהא מותר ליקח ק"ך, דזה אינו, דכיון דפירש הו"ל אותו התוספת רבית". כלומר המוכר בהקפה ופירש שני מחירים, אחד למזומן ואחד להקפה, הדבר אסור למרות שהמחיר להקפה זהה למחירו הנוכחי של החפץ והוא רק מוזיל למזומן. וכותב שם הרעק"א בגיליון שכך כתב המלחמות בסוגייתנו, וכוונתו לדברי המלחמות

- ביאורים ועיונים -

- מותר, ודברי רב פפא לא נדחו לגמרי, אלא
שהגמרא דחתה את דבריו מהטעם שאם היה
ללקוחות כסף הם היו יכולים לקנות בזול
בשוק אצל אחרים [ואם כן זהו מחיר החפץ
ואינו נחשב כמוזיל לן], ולא מטעם שאם היה
להם כסף הם היו קונים מרב פפא עכשיו
במחיר הזול [ובאמת אסור גם במוזיל מעכשיו
וקוצץ את שני המחירים], ומשמע שבכך
שפוסק אם מעכשיו במחיר הזול אין בכך
ריבית.
ובספר מלוה ה' (ח"א עמ' שצב) כותב שבשאלה
זו נחלקו המלחמות והמאור כאן.

סוגיית טרשא דרב חמא (סו, א)

המאור (לו, ב)

^[א]וטרשא דרב חמא שריא אף על גב דקץ ליה ואף על פי שהאחריות הדרך על הלוקח^א ודאמרינן מ"ט מינח ניחא להו דליקום ברשותי היינו דכל היכא דממטו ליה לא שקלי מינייהו מכסא ונקטי להו שוקא ופירושי קא מפרש למאי דאמר ניחא להו דניקום ברשותיה כלומר שיקרא שמי עליו^ב וה"ר שלמה ז"ל מפרש שהאחריות הדרך היה על רב חמא וא"כ לא היה צריך דבר אחר כדתניא^א המוליך חבילה ממקום למקום וכו' ברשות מוכר מותר^ד.

- ביאורים ועיונים -

בסוגיית טרשא דרב חמא מפרש רש"י שרב חמא נתן סחורה לסוחרים במקום הזול ואחריות הדרך נשארה אצל רב חמא, והסוחרים היו מוכרים את החבילה ומשתמשים בדמים ומשלמים לרב חמא לפי מחיר מקום היוקר, ומכיוון שאחריות הדרך על רב חמא לכן אין חוב משעה ראשונה, ואין איסור ריבית משום אגר נטר בקבלת מחיר גבוה. [ולדרך זו, טרשא דר"ח אינה מכירה בהקפה ביוקר כמו הטרשות הקודמות].

המאור

המאור חולק על פירוש רש"י שאחריות הדרך מוטלת על המוכר, מכיוון שבסוגיית חבילה מבואר שאם האחריות על המוכר אין איסור ריבית, והיתר זה אינו מותנה כלל, ואם כן לא מובן מדוע צריך רב חמא לנמק את הדין בכך שהלוקח מרוויח את המכס. ולכן מפרש המאור שאחריות הדרך מוטלת על הסוחרים, ולשון "ניחא להו דליקו ברשותי" שאמר רב חמא,

[א] הקדמה

בגמרא לקמן (עב, ב- עג, א) כתוב "תנו רבנן המוליך חבילה ממקום למקום, מצאו חברו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך כדרך שמעלין לך באותו מקום, ברשות מוכר מותר ברשות לוקח אסור". ומפרש שם רש"י: ברשות מוכר - אם קבל עליו מוכר אחריות הדרך. מותר - דאין כאן מלוה עד שתמכר, וכל מה שנמכר ביוקר - של בעלים הראשונים הוא. ברשות לוקח אסור - דמהשתא מלוה הוא גביה, ויהיב ליה טופיינא מדמיה בריביתא.

אם כן מבואר בסוגיה זו שבאופן שהאחריות על החבילה היא על המוכר - לא נגמר המקח עד שנמכרה החבילה בשוק ונטלו את דמיה, ואז חלה ההלוואה, אך באופן שהאחריות משעה ראשונה היא על המוליך - נגמר המקח מיד, ודמי החבילה הם חוב על המוליך, ותוספת המחיר שמשלם לבעל החבילה היא אגר נטר.

הערות
א. הרשב"א מביא את דעת המאור וכותב "ונכון הוא", וכן בתוס' רבינו פרץ פירש את סוגייתנו כמאור. **ב.** ובספר התרומות שער מו' ח"ד אות לא מפרש כמאור ומביא גרסאות ישנות "דניחא להו דלקרו ברשותאי" ול"ג דליקום ברשותאי, וכותב שכן פירש בעל המאור. **ג.** עב, ב. **ד.** וכ"כ ההשלמה פרק חמישי אות ג', ובמ"מ פ"ט הל' ט' ממלווה כתב בשם קצת מפרשים שאין צריך לשלם על הטורח בחבילה וכ"כ האור זרוע (בי"מ ס"י קפד) ומובא גם במרדכי (ס"י שיט).

מלחמת ה' (לו, ב)

וּכְתַב עוֹד בְּעַל הַמַּאֲוֵר ז"ל וְטַרְשָׁא דְרַב חַמָּא שְׂרִיא אֶף עַל גַּב דְּקַץ לִיה וְאֶף עַל פִּי דְאַחֲרִיּוֹת הַדֶּרֶךְ עַל הַלּוֹקָה

[ב] אִמְר הַכּוֹתֵב אֵין זֶה נִכּוֹן שֶׁא"כ רַבִּית גַּמּוּרָה הוּא דִּיהִיב לִיה שׁוֹה מֵאָה וּשְׂקִיל מֵאָה וְחַמְשִׁין וְאֵין לָהֶם תְּקֵנָה בַּמַּכְס אֲא"כ עוֹלָה הַמַּכְס כִּנְגַד מָה שְׁנוֹתְנִין לוֹ יֵתֵר מְכַדִּי דְמִיָּהּ וְלֹא מִשְׁמַע הַכִּי וְעוֹד דְּלֹא ה"ל לְמִימֵר נִיחָא לָהּוּ דְלִיקוּם בְּרִשׁוֹתֵי. [א] אֲלֵא עֵיקַר פִּירוּשׁ בּוֹזוּ כְּדַבְרֵי ר"ש ז"ל שְׁבִאֲחֲרִיּוֹת שֶׁל רַב חַמָּא הִיָּה מוֹלִיכָה וּמֵאֵי דְקִשְׂיָא לִיה לְבַעַל הַמַּאֲוֵר ז"ל דֹּא"כ לֹא הִיָּה צְרִיךְ דְּבַר אַחַר דְּתַנִּיאַ בְּרִשׁוֹת מוֹכֵר

- בִּיאוּרִים וְעִיּוּנִים -

מִשְׁמַעוֹתָה הִיא שִׁיקְרָא שְׂמִי עַל הַסְּחוּרָה וְלֹא שֶׁהַסְּחוּרָה בְּרִשׁוֹתוֹ וּבִאֲחֲרִיּוֹתוֹ שֶׁל ר"ח. (וְלֵהֲלֵן בְּעִיּוּנִים יְבוֹאֵר מְדוּעַ אֵין אִיסוּר רִיבִית לְשִׁיטָה הַמַּאֲוֵר)

[ב] דְּחִיַּית שִׁיטָה הַמַּאֲוֵר - רוּחַ הַמַּכְס אֵינוֹ מוֹנַע אֶת אִיסוּר הַרִיבִית

הַמְּלַחְמוֹת דּוֹחָה אֶת פִּירוּשׁוֹ שֶׁל הַמַּאֲוֵר בְּסוּגִיָּה, מְכִיוּן שְׁכַאשׁר הָאֲחֲרִיּוֹת מוֹטֵלֶת עַל הַלּוֹקָה חֵל הַמְּכַר וְקִיִּים חוֹב מִשְׁעָה רֵאשׁוֹנָה, וְנִטְיֵלֶת מַחִיר גְּבוּהָ מִמַּחִיר הַחֶפֶץ בַּמְּקוֹם זֶה הִיא רִיבִית גַּמּוּרָה גַּם אִם קִיִּים רִיוּחַ מְסוּיִם לְלוֹקָה בְּכַךְ שֶׁנִּפְטָר מֵהַמַּכְס. וְכּוֹתֵב הַמְּלַחְמוֹת שְׂמַכִּירָה בִּיקוּר מוֹתֵרֶת רַק אִם הִיָּה רוּחַ הַפֶּטוּר מֵהַמַּכְס שׁוּוֹה בְּעַרְכּוֹ לְשִׁיעוֹר הַתּוֹסַפֶּת בַּמַּחִיר, אֲךָ לֹא מִשְׁמַע כֶּךָ בְּסוּגִיַּתְנּוּ.

בְּנוֹסֶף, כּוֹתֵב הַמְּלַחְמוֹת שֶׁלְּשׁוֹן הַגְּמָרָא "לֹא נִיחָא לָהּוּ דְלִיקוּ בְּרִשׁוֹתֵי" אֵינָה מְתִישֶׁבֶת כֻּלָּל עִם פִּירוּשׁוֹ שֶׁל הַמַּאֲוֵר שֶׁהָאֲחֲרִיּוֹת מוֹטֵלֶת עַל הַלְּקוֹחֹת.

[ג] רִיבִית מוֹקְדָמָת - סוּגִיַּת חֲבִילָה וְטַרְשָׁא דְר"ח

הַמְּלַחְמוֹת מְפַרְשׁ אֶת הַסּוּגִיָּה בְּדַרְכּוֹ שֶׁל רש"י, וְכּוֹתֵב שֶׁהַסְּחוּרָה נִשְׂאֵרֶת בְּאַחֲרִיּוֹתוֹ שֶׁל רַב חַמָּא עַד שַׁעַת הַמְּכַר, וְאוֹתָם סוֹחֲרִים הִיוּ רַק שְׁלוּחֵי שֶׁל רַב חַמָּא לְמַכּוֹר אֶת הַסְּחוּרָה. הַסִּיבָה לְכַךְ שֶׁרַב חַמָּא מְצִיִּין שִׁישׁ רוּחַ לְאוֹתָם סוֹחֲרִים הַטּוֹרְחִים בַּמְּכִירָה הִיא בְּשִׁבִיל לְמוֹנַע אִיסוּר רִיבִית מוֹקְדָמָת הַמְּבּוֹאֵרֶת בַּמְּשֻׁנָּה לְקַמֵּן (סח, א) שְׂאִיסוּר לְאֵדָם לְטְרוּחַ עֲבוּר חֲבֵרוֹ בְּשִׁבִיל שֶׁהִלָּה יִתֵּן לוֹ הַלּוֹוָּאָה, שְׁדַבֵּר זֶה אִיסוּר מְשׁוּם רִיבִית מוֹקְדָמָת. הַפְּתָרוֹן לְאִיסוּר זֶה הוּא בְּכַךְ שֶׁהַמְּלוּוֹה מְשַׁלֵּם לְלוּוֹה עֲבוּר הַטּוֹרַח. וְלִכֵּךְ בְּטַרְשָׁא דְרַב חַמָּא צִיִּין רַב חַמָּא שֶׁהַסּוֹחֲרִים הִיוּ טוֹרְחִים בַּמְּכִירַת סְחוּרָתוֹ שֶׁל ר"ח בְּכַדִּי לִיטוֹל אֶת דְּמֵי הַמְּכַר כֶּהַלּוֹוָּאָה וְכֹל הַרּוּחַ מֵהַמְּכִירָה שִׁיִּךְ לְרַב חַמָּא, וְרַב חַמָּא מְסַבֵּיר שִׁישׁ לְסוֹחֲרִים רוּחִים אַחֲרֵים מֵהַתְּעַסְקוֹת בַּמְּכִירָה, וְרוּחִים אֵלוֹ מִשְׁמָשִׁים

ה. ומסביר החידושי מהרא"ל צינץ (יו"ד קסו ס"א ס"ק א) בדבריו "וביאור דבריו דכיון דהאיסור זה שמוכר סחורתו יותר מכדי דמיה, וכיון דאפילו תצרף הנחת המכס אינו כדי דמיה אם כן סוף סוף נוטל יותר מכדי דמיה, ומה לי נוטל סלע יותר מכדי דמיה או שתיים, ולכן נהי דנחשוב דהא דשבקי להו מכסא יהיה שוה סלע, מכל מקום כיון דאינו שוה כל כך כפי מה שמייקר הסחורה אם כן מכל מקום נוטל יותר מכדי דמיה". ו. רש"י בד"ה "אמר רב חמא". ז. עג, א.

מותר נראה לי דהתם כגון שאמר לו אני אעלה לך כך וכך שהוא שער של אותו מקום ואם אוכל להרויח יותר בטרחי ועמלי שלי הוא מותר דהואיל ואינה עכשיו הלואה עד אותו מקום ושקיל בטרחיה ההוא טופייאנא אף על גב דאפשר דלא רווח טפי שרי דטורח הוא שמא ירויח והכא שלוחיו של רב חמא היו וכל מה שמרויחין שם נותנין לו ואין נוטלים כלום בשכר עמלן ומחזי כרבית כמי שאמר לחבירו הוליך חבילתי למקום פלוני או עשה עמי מלאכה בשביל שאלוך שאסור דומה זה למשנתנו^ט אין מושיבין חנוני למחצית שכר אא"כ נותן לו שכרו כפועל אלא דאמר רב חמא האי דטרחי בשבילי משום דשבקי להו מכסא פי' (מג)כסא' דנפשיהו שאומרי' שהן שלוחיו ואין נותנין מכס נפשם וג"כ בחזירתם אין נותנין מכס ממה שקנו שם ונקטי להו שוקא נמי בין בהליכה בין בחזרה הואיל ושלוחיו היו ומשום הכי מותר.

[1] ומצאתי בדברי רב יצחק בר ראוּבן אלברגלונ"י ז"ל שכ' נמצאת לרבינו האי גאון ז"ל הלכה בזו בתשובותיו שפי' ואני אעלה לך כדרך שמעלין באותו מקום ואני אוליכם למקום אחר או לאותו מקו' ומובטח לי שאמכור אותה ע"י מעט מעט וארויח.

- ביאורים ועיונים -

כתשלום עבור טרחת הלווה, ולכן אין במקרה זה איסור ריבית מוקדמת. **דחיית שיטת המאור בדין חבילה**
בניגוד לדברי המאור שההיתר של "ברשות מוכר" בדין חבילה אינו מותנה כלל, כותב המלחמות שבסוגיית חבילה נאמר ההיתר של "ברשות מוכר" במקרה בו הסוחרים נוטלים את הסחורה בכדי לנסות למכור אותה במחיר הגבוה יותר מהמחיר שהתחייבו לבעל הסחורה, והטרחה שלהם אינה בשביל קבלת ההלוואה אלא בשביל להרויח את אותה תוספת מחיר אפשרית [בשונה מהמקרה המובא בסוגייתנו שכל רווח המכירה לר"ח], והם טורחים עבור עצמם, ולכן בעסקה זו אין איסור ריבית מוקדמת.
[אם כן קיימות שתי נקודות מחלוקת בין המאור למלחמות בסוגייתנו א. האם יש איסור ריבית כאשר הסחורה באחריות הלוקח משעה ראשונה והוא נפטר מהמכס. ב. האם יש איסור ריבית מוקדמת כאשר האחריות נשאת עדיין אצל המוכר.]

[ד] רב האי גאון
המלחמות מביא את שיטת רב האי גאון המפרש בדין חבילה שלא מדובר כלל באופן שהמוכר מלווה ללוקח את דמי הסחורה לאחר שמוכר אותה באותו מקום, אלא שבדעתו להרויח בעסק זה יותר ממה שהיה בעל החבילה עצמה היה מרוויח, או משום שילך למכור אותה במקום אחר או משום שימכור מעט מעט ולא בחבילה אחת כפי שהיה בדעתו של בעל החבילה לעשות. ובדומה להסבר המלחמות לדין חבילה.

הערות
ח. לעומת זאת רש"י שם בד"ה "מותר" כותב שכל מה שנמכר של בעלים הראשונים הוא. ט. סת, א. י. בדפו"ר ובד"ב מכסא. ובד"ו מנכסא.

[ה] וחכמי הצרפתים מפרשים^א ברשות מוכר מותר כשנותן לו שכר עמלו והוצאת הדרך והיינו ברשו' מוכר שאין הלה אלא שליח בעלמא ונוטל שכרו אבל באחריות מוכר וטורחו של לוקח ודאי אסור.

- ביאורים ועיונים -

[ה] תוס' מסביר בדין חבילה כמלחמות אין איסור ריבית מוקדמת. וכותב המלחמות המלחמות מביא את שיטת התוס' לקמן שהמילים "ברשות מוכר" אינם מתייחסות לסוגיית חבילה המפרש שההיתר של "ברשות מוכר" מותנה בכך שהמוכר משלם שכר עבור אותה טרחה, ואותו לוקח נחשב כפועל של המוכר ולא כטורח עבור קבלת ההלוואה, ולכן

עיונים

איסור ריבית כלל. אולם פשט דברי המאור אינו מורה שקיים חילוק בין סוגייתנו לסוגיית חבילה.

תוס' רבינו פרץ מפרש כמאור שבטרשא דר"ח האחריות על הלוקח משעה ראשונה ומקשה "וכי מותר להלוות את חברו בריבית מהאי טעמא שירויח באותן מעות?" ומתיר "דשאני הכא דהרווח בא מחמת המעות". ואולי כוננת תוס' ר"פ שמעות אלו ערכם יותר גדול מסתם מעות מפני ש"הרווח בא מחמת המעות", ולכן אין ריבית בתוספת המחיר.

הריטב"א בחידושו כאן כותב "והם ז"ל פירשו דהכא האחריות היה על הלקוחות אף בהליכה, ומשום דתניא המוליך חבילה ממקום למקום וכו' דבאחריות לוקח אסור, הוצרך לומר טעם דשאני הכא דניחא להו דליקום ברשותיה, כלומר שיקרא שמו עליה, כי הם יודעים כי רב חמא מכרה להם והם עתידים לפרעו עדיין מדמי הסחורה, לא שיהא כן התנאי, אלא שכן המנהג על הרוב, ומפני כן נקטי להו שוקא ושבקי להו מיכסא כדי שירצו התגרים לסחור

מדוע אין איסור ריבית בטרשא דר"ח לשיטת המאור

המלחמות מקשה על שיטת המאור, שלפי דבריו בטרשא דרב חמא הסחורה היא באחריות הלוקח, ואם כן המכר נגמר בשעה ראשונה ומאותו זמן חל החוב, ומדוע אין איסור ריבית בקבלת מחיר גבוה. הטעם המובא בגמרא שהעסקה משתלמת ללוקח אינו יכול להתיר את איסור הריבית, שהרי כל הלוואה בריבית זו עסקה שיש בה תועלת מסוימת ללווה, ולמרות זאת אסרה תורה את הריבית.

המיוחס לריטב"א כותב בדעת המאור בסוגייתנו "אך הרב בעל המאור פי' דלאו מכר הוה אלא פקדון שברשות הלוקח אזלי ואעפ"כ ליכא רבית דניחא ליה דקאי ברשות' דהיינו ברשות רב חמא שיקרא שם רב חמא עליו דכל היכא דאזלי שבקי להו מיכסא...". ולדרך זו אין מכר בשעה ראשונה, אלא הסוחרים הם שליחי של רב חמא שקבלו עליהם אחריות מוגברת [והאחריות אינה מלמדת על הבעלות], ולכן אין

הערות י.א. עג, א תוס' ד"ה "ברשות" וכן בסוגייתנו בד"ה "ונקטי" מפרשים כמלחמות שנקטי להו שוקא בשביל הטורח.

- ביאורים ועיונים -

מקום, והוא עושה חסד עם אותו שליח בכך שנותן לו ללכת ולמכור, ולכן המוכר לא מרוויח מהליכת השליח, ואין כאן ריבית מוקדמת.

בשיטת המאור נראה, שההיתר של "ברשות מוכר" שנאמר בדין חבילה הוא היתר גורף שאינו מוגבל רק למקרה בו המוכר עושה טובה לשליח או שהשליח אינו מתנה את הטרחה בקבלת ההלוואה, ולכן לא ניתן להתאים את דבריו עם הב"ח.

הט"ז כותב (ס' קעג ס"ק כד) "ולע"ד נראה דבזה לא יצאנו עדיין מאיסור רבית, אלא טעמא **דהלוקח טרח בשביל עצמו כדי שיגיע מעות לידו ואין זה שכר הלוואה**, אלא הוא טורח לעצמו ומשתדל לו מן הפירות מעות, ואף על גב דגם להמוכר יש הנאה מזה אין זה אוסר במידי, כיון שגם להלוקח יש הנאה. וזה פשוט לקמן ס' קע"ז דלא איכפת לן בצירוף הנאת שניהם...". ואם כן הט"ז מחלק בין ריבית מוקדמת שבה אין קשר בין הטרחה להלוואה, ובין דין חבילה שבה השליח טורח בשביל להשיג לעצמו מקור מימון להלוואה על ידי המכירה, ובמקרה זה כותב הט"ז שאין איסור ריבית מוקדמת מכיוון שנחשב לטורח גם עבור עצמו ולא רק עבור המלווה.

היסוד שכותב הט"ז יכול להסביר את דברי המאור בחבילה וכן בטרשא, מכיוון שבמקרים אלו ההלוואה היא מדמי החפץ שאותו מכר השליח, ולכן אין במקרה זה איסור ריבית מוקדמת.

עמו וגם שיפרעוהו בעין יפה, **ויותר הוא טוב להם כשלא פרעוהו מיד ונתן להם זמן עד החזרה, דמשום הכי זבני לה לזמן ההוא ביוקר ולא משום אגר נטר לי, וכיון דליכא אגר נטר לי שרי**". הריטב"א כאן הולך בדרכו של המאור שאחריות הדרך היא על הלוקחות, ומסביר מדוע לא קיים איסור ריבית במקרה זה על פי יסוד מחודש, והוא שאם הלוקח מוסיף במחיר עבור סיבה צדדית [כהוזלה במכס וכדו'] ולא עבור קבלת מימון לזמן, אין בתוספת המחיר במכר משום דמי אגר נטר. במקרה המובא בסוגייתנו הסיבה שהלוקחים לא פרעו אינה מפני שרצו להמשיך להשתמש בכסף, אלא שרצו ששמו של ר"ח יקרא על הסחורה. וצריך להוסיף שלכאורה זו קולא שנאמרה במכר בלבד שאיסורו מדרבנן.

דין ריבית מוקדמת בטרשא דר"ח וברין חבילה

בדעת המאור צריך לברר מדוע אין איסור ריבית מוקדמת בדין חבילה, והרי אותו שליח טורח בהובלה ובמכירה בשביל קבלת ההלוואה. הבית יוסף (ס' קעג) מביא את דעת האור זרוע הכותב בדין חבילה "אם ברשות מוכר מותר" למרות שאינו נוטל שכר עמלו, ומקשה הב"י שהדבר אסור מדין ריבית מוקדמת, ועונה שהלווה אינו מתנה מראש שהמוכר ילווה לו את דמי המקח, אלא הוא מעצמו לוקח את דמי המכר, ולכן אין בכך ריבית מוקדמת. הב"ח שם כותב שבסוגיית חבילה מדובר על מקרה בו המוכר ממילא היה הולך לאותו

סוגיית ריבית במשכנתא (זו, א)

המאור (לח, ב)

^[א] כתב הרי"ף ז"ל **האי משכנתא בנכייא וכו'** כדכתיבא בהלכות ^[ב] ולי נראה תריצתא דשמעתא דמשכנתא בלא נכייא אבק רבית היא אפילו לרבינא וכדחזינן בגמרא דאיזהו תרבייא אמר ליה רבינא לרב אשי הרי

- ביאורים ועיונים -

[א] הקדמה

האם הם אבק ריבית מצד שלא קץ או מצד שזו עסקת מכר, והגמרא פוסקת שגם במשכנתא לא מוציאים. והגמרא כותבת שרבינא הוציא פירות במכר עם תנאי, ולכאורה לשיטתו כל שכן שמוציאים פירות מהמלווה במשכנתא. אולם תוס' כותבים שרבינא הוציא את הפירות מצד דין מחילה בטעות (גזל) במכר שבטל, ולא מצד איסור ריבית, מכיוון שפסקנו לעיל (סב, א) שאין מחזירים פירות של משכנתא בלא נכייא.

בסוגיית הגמרא לעיל (סב, א) כתוב שבמשכנתא בלא נכייא - בדיננו אין מוציאים ממלווה ללווה, כלומר שאין מוציאים מהמלווה את פירות השדה הממושכנת שאכל, ובסוגייתנו (סו, ב) דנה הגמרא על שדה שניתנה כמשכון על הלוואה, ובהקנת המשכון ישנו פגם של "אסמכתא", מה דינם של פירות השדה הממושכנת שאכל המלווה, ופוסק רב נחמן שהפירות חוזרים, והגמרא מקשה שהרי רב נחמן סובר שמחילה בטעות נחשבת למחילה, ומתרצת שבמשכנתא הדין שונה משום שזו הלוואה ונוטל את פירות המשכון, ומפרש רש"י שמוציאים את הפירות מדין ריבית ולא מצד מחילה בטעות.

ישוּב הסתירה בדעת רבינא

המאור מביא את שיטת הרי"ף הפוסק כרבינא במשכנתא בלא נכייא שמוציאים את הפירות שאכל המלווה,

[ב] ולעומתו המאור פוסק שהפירות דינם כאבק ריבית בלבד, וכמו שכתוב בסוגיית הגמרא לעיל (סב, ב), והמאור הולך בדרכם של התוס' בסוגייתנו וכותב שרבינא הוציא את הפירות רק ממכר [ולא מהלוואה] שבטל מצד דין מחילה בטעות [ולשיטתו גדר המכר ב"את ונוולא" הוא שהמכר בטל לגמרי ואינו מכר בתנאי], וכן במשכנתא על הלוואה שלא נקנתה למלווה מפני פגם של אסמכתא [כמקרה של "הלווהו על שדהו" בסיפא של המשנה] והמלווה אכל את הפירות - מוציאים את הפירות מצד דין מחילה בטעות, ומדיני גזל

בהמשך הסוגיה מובא המקרה של "נוולא ואחי" שפסק בו רבה בר רב הונא ש"לא סמכא דעתיה", ובראשונים מובאות שתי דרכים בהסבר הדין: א. המכר חל עם תנאי שכאשר המוכר ירצה ויחזיר את הדמים יחזור המכר. ב. המכר כלל לא חל מכיוון שלא סמכא דעתיה. ולגבי הפירות שאכל הלוקח אם בטל המכר, פוסק רבה בר רב הונא שהם כאבק ריבית ואינם יוצאים בדיינים. ואביי שואל מה הדין לגבי פירות משכנתא על הלוואה, שנידון זה תלוי בטעם הדין של הפירות במכר שבטל

משכנתא בלא נכייטא וכו' וכי עביד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי בזביני דאסמכתא ומשכנתא דאסמכתא נמי דומיא דמתניתין^ב דהלוהו על שדהו וכו' והלכתא כותיה בתרוייהו כיון דאסמכתא היא ומחילה בטעות לא הויא מחילה. ונאי קשיא לך הא קי"ל דמחילה בטעות הויא מחילה בזביני כמימריה דרב נחמן בפירות דקלי יש להשיב שאני הכא כיון דהדרה ארעא למרה והדרה זווי למריה הויא לה כי הלואה ואסירא.

- ביאורים ועיונים -

בדעת המאור שרבינא הוציא את הפירות מצד איסור ריבית, ובמכר שבטל יש איסור ריבית יותר חמור מאשר באכילת פירות משכון על הלוואה.

בדבריו לא מבואר טעם הדין, אך עניין זה מתברר יותר בדבריו של הב"י (ח"מ סי' רז) המביא את דברי תלמידי הרשב"א: "והר"ז (בעל המאור לח, ב מדה"ר) פירש דבזביני עבד עובדא אבל לא במשכנתא, דמשכנתא לרבינא לאו רבית קצוצה הוא דמשכנתא מכר ליומיה הוא, אבל זביני כיון שהוא מתבטל לאו מכר הוא אלא הלואה, והביא ראיה מדאמרינן בריש פרקין (סב, א) אמר ליה רבינא לרב אשי והא משכנתא בלא נכייטא דבדיניהם מוציאין מלוה למלוה ובדיניהם אין מחזירין". ובסיכום שיטת הראשונים שם כותב הב"י "ולהר"ז והרא"ש פירות שאכל אחר שלש יוצאים בדיניהם להר"ז משום דהוה רבית קצוצה". (ולהלן בעיונים יבואר מדוע משכנתא באתרא דמסלקי היא מכר ליומיה). וצריך להוסיף גם שבפירות דקל גוף המקח הוא בפירות, ואם הפירות נשארים ביד הלוקח והמעות ביד המוכר אם כן הדבר נראה כמכר, למרות שבאמת לא חל המכר והמעות הם הלוואה, ולעומת זאת במכר שדה שהתבטל מחמת אסמכתא, המכר הוא בשדה עצמה והלוקח אוכל את הפירות מחמת

ולא מצד דיני ריבית (ובהמשך תובא אפשרות נוספת בטעם הדין). לפי המאור "רבינא אפיק פירי" במכר כעין "את ונוולא" ולא במשכנתא "סתם" (וכשיטת תוס' וכו"ת בספר הישר).

[ג] ישוב הקושי מדין מחילה בטעות

המאור מקשה על דינו, שהרי קי"ל כרב נחמן במוכר פירות דקל שלא באו לעולם שלא נקנו ללוקח, ואכל הלוקח את הפירות, שמחילה בטעות נחשבת מחילה. תירוצו של המאור אינו ברור דיו, וניתן להעלות שתי דרכים בהסבר תירוצו:

מחילה בטעות נחשבת למחילה, אך באופן שיש איסור ריבית בדבר [שהמעות הם הלוואה ואם יזכה בפירות יעבור באיסור ריבית] יש אומדנא דמוכח שאין בדעת המוכר למחול על הפירות ולכן מוציאים את הפירות מדין גזל. [וכהסבר הנמו"י הכותב "דבהלוואה אנן סהדי דלא ניחא ליה לאיניש למעבד איסורא ואי הוה ידע דזביני בטילי והויא הלוואה לא הוה שביק ליה למיכל משום איסור ריבית והלכך ליכא מחילה כלל"].

הרשב"א כותב בשם הר"ז "דדווקא בזביני הוא דחשיב ואפיק ודלא כרבה בר רב הונא, אבל משכנתא אפילו באתרא דמסלקי לרבינא ליכא משום ריבית קצוצה". ואם כן הוא נוקט

מלחמת ה' (לח, ב)

ועוד כתב הרי"ף ז"ל האי משכנתא בנכייטא היא וכו' עד כיון דאסמכתא היא ומחילה בטעות לא הוי מחילה

[א]אמר הכותב הא לאו תריצתא דשמעתא היא אלא ערבובתא דשמעתא דזביני דההיא אתתא לאו בטעות הוי דהא ידע איהו דאי הווי ליה זוזי הדרי וכי לא הווי ליה אכלה פירי לדעתיה ואי לאו משום רבית לא מצי מוכר למיהדר ביה עד שיהיו לו מעות ויחזירם לו וכיון שכן ליכא הכא מחילה בטעות כלל אלא כעין משכנתא ועדיפא מינה משום דדמיה לזביני הילכך רבינא דחשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא בהא כ"ש במשכנתא בעלמא.

[ה]ועוד לדברי בעל המאור משכנתא דאסמכתא מאי ניהו דקרי ליה אביי משכנתא סתמא דאי ממתני' דהלוהו על שדהו זביני דאסמכתא ניהו ואי דאכיל בתורת משכנתא

- ביאורים ועיונים -

הקניין בשדה, ובאסמכתא הקרקע חוזרת למוכר והמעות ללוקה ואם כן הדמים נראים כהלוואה, ולכן לא ניתן להשאיר אצלו את הפירות שהם כריבית.

וזאת בניגוד לשיטת המאור שרבינא הוציא פירות רק בזביני באסמכתא ובמשכנתא באסמכתא, ולא בסתם משכנתא.

[ה] מהי "משכנתא דאסמכתא" למאור

מדברי אביי (סז, א) עולה שמשכנתא על הלוואה חמורה מזביני, ולכן המלחמות מבין שרבינא שהוציא פירות מזביני [לפי המאור] הוציא גם ממשכנתא סתם, וכוונת המאור הכותב "וכי עביד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי בזביני דאסמכתא ומשכנתא דאסמכתא נמי" היא ש"משכנתא" [סתם] שעליה שאל אביי "משכנתא מאי" פירושה לפי המאור משכנתא דאסמכתא, ומתקשה המלחמות שאם מדובר על המקרה המובא במשנה של "הלווהו על שדהו ואמר לו אם אי אתה נותן לי מכאן ועד שלוש שנים הרי היא שלי" ובגמרא פסקנו שזו אסמכתא ולא קנה, אם כן מהי אותה משכנתא שעליה דיבר אביי, והרי אם מדובר

[ד] גדר המכר ב"את ונוולא" ומאיזה טעם

מוציאים פירות

המלחמות שולל את שיטת המאור הסובר שגדר המכר ב"את ונוולא אחי" הוא מכר בטעות, שהרי העסקה ביניהם הייתה ברורה, ולשיטת המלחמות גדר המכר במקרה זה הוא מכר בתנאי שאם יהיו למוכר זוזי המכר יתבטל, ומכיוון שהמכר קיים לכן לא ניתן לפרש שרבינא הוציא את הפירות מדין גזל אלא מדין ריבית. וכותב המלחמות, שמצד איסור ריבית חמורה משכנתא "סתם" יותר ממכר בתנאי כעין "את ונוולא", ולכן אם רבינא הוציא פירות מדין ריבית ב"את ונוולא", כל שכן שיוציא במשכנתא [וכמו שעולה מדברי אביי].

הערות ד. בפירוש "זר זהב" על ספר המכריע (עמ' 186 אות ב) כותב על דברי המלחמות "ולדעתי אין מזה שום השגה, חדא דהא לא קאמר הרז"ה דמשכנתא דאביי מיירי במשכנתא באסמכתא רק דקאמר דרבינא דאפיק פירי הוא בין בזביני דאת ונוולא ובין במשכנתא באסמכתא".

עד ג' שנים ודאי לא הדר דמשכנתא גמורה היא ומאי דאכיל מכאן ואילך זביני בטעות נינהו ולא משכנתא אלא אסתם משכנתא איתמר דומיא דשמעתתא דאתמר עלה בסמוך. [1] אלא שיש לבעלי הסברא הזו לומר רבינא אחמיר בהנייה זביני טפי ממשכנתא אף על גב דאביי חמירא ליה משכנתא טפי מהני זביני ומ"מ אין הענין עולה להם כהוגן דמשכנתא גופא הלואה היא יותר מהני זביני דאסמכתא וכיון דבהני זביני חשבת ליה רבית קצוצה ה"נ קצוצה היא כדפרישית וא"ת לאו משום דהוי רבית קצוצה אלא שאין מחילה בטעות מחילה בהלואה אסירא א"א לומר כן לפי שאין כאן אלא מחילה גמורה בדעת שלימה כדפרישית לעיל תדע דהא מימר קאמרי' בגמ' בהדיא **כרבית קצוצה הוי ויוצאה או דילמא כאבק רבית הוי ואינה יוצאה** אלמא פשיטא להו לכ"ע שאם אינה רבית קצוצה אינה יוצאה.

[2] תדע! דהא תנן בפרק בני העיר^א **אין מוכרין בהכ"נ אלא תנאי אימתי שירצו יחזירו**

- ביאורים ועיונים -

על הפירות בתקופה של תוך הג' שנים, אם כן הפירות הם פירות של משכנתא רגילה [שפסק המאור שאין מוציאים], ואם מדובר על הפירות לאחר הג' שנים שאוכל מטעם שקנה את השדה, אם כן אלו פירות של מכר בטעות ולא של משכנתא באסמכתא, ולא מובן מהם הפירות של "משכנתא באסמכתא". ולכן מסיק המלחמות שדברי אביי "משכנתא מאי" נאמרו על סתם הלואה עם משכנתא. ברם, בשיטת המאור עצמו נראה שרבינא לא הוציא פירות מאותה "משכנתא סתם" של אביי, אלא רק מפירות "זביני".

[1] האם זביני חמור ממשכנתא

המלחמות כותב שלמרות שבדברי אביי מבואר שמשכנתא חמורה מזביני שבטל, ואם מוציאים מזביני כ"ש ממשכנתא, מ"מ ניתן לומר שהמאור סובר שרבינא חולק בעניין זה על אביי וסובר שזביני חמור ממשכנתא, ולכן הוציא פירות ממשכנתא בלבד.

ה. בדפו"ר ובד"ב בהדי. ובד"ו בהני. 1. הרמב"ן בחי' הביא את הגמרא במגילה לערות לדחות את שיטת הר"ח, אך לא הרחיב בראיה כמו שהאריך במלחמותיו. 2. מגילה כז, ב.

דברי ר"מ וחכ"א מוכרין אותו ממכר עולם וכו' והוינן בה"י היכי דיירי בה הויא לה כרבית ומפרקינן ר"מ בשיטת ר' יהודה אמרה דאמר צד א' ברבית מותר ש"מ תרתי ש"מ זביני בכה"ג מיקנו ליה ללוקח טפי ממשכנתא דאילו הכא לכ"ע שרי למידר בה ואילו במשכנתא אסור כדאמרינן התם^ט האי בי כנישתא משכונא ואוגרא אסור מ"ט בקדושתה קיימא' וש"מ ליכא מחילה בטעות"א דאילו הוה בטעות הוה אסור למידר בגויה דבקדושתיה קאי ואיהו שלא כדין קא דיירא בגויה ובטעות אלא ודאי ליכא טעות אלא מיקנא קני ליה ואפ"ה כיון דמיבטלן זביני בסוף הוה ליה כרבית קצוצה ולר"י דאמר ליכא רבית בכה"ג קיימי זביני עד שיהיו לו מעות ויחזירם לו וה"נ משמע בשמעתא לעיל.

[ח] עוד יש לי להשיב^{יב} מהא"ג דגרסינן במס' ערכין^{יג} בדין המוכר שדה ובית בבתי ערי חומה ה"ז גואל מיד וגואל כל י"ב חדש ה"ז כמין רבית ואינו רבית והוינן בה בגמ' -

- ביאורים ועיונים -

"כשיהיו לך דמים תחזיר" הוא של מכר, ואינו נחשב להלוואה למפרע, והמכירה לא חלה כלל אם המוכר החזיר לבסוף את הדמים. וראייתו היא מהגמרא במסכת מגילה הכותבת שניתן למכור בית כנסת רק במכר עם תנאי של אימתי שירצו המוכרים יחזירו, ומבואר מהגמרא שם שבשביל שהלוקח יוכל להשתמש שימוש חולין בבית הכנסת אנו זקוקים למכירה, ע"מ שקדושת בית הכנסת תפקע מהנכס ותעבור לדמי המכר. ולכן בהכרח שאם המוכר מחזיר את הדמים א"א לומר שאיגלאי מילתא למפרע שהמכר בטל מעיקרו והדמים הם הלוואה, מכיוון שאם הדמים הם הלוואה ובית הכנסת הוא משכון - קדושת בית הכנסת לא פקעה (כמבואר בגמרא שם) ואסור היה ללוקח להשתמש בנכס. ומכאן מוכיח המלחמות

שא"א לומר שאם המוכר מחזיר דמים זו הלוואה גמורה למפרע, וכך א"א לומר שהמכר הוא מכר בטעות למפרע [ונראה שלמד בדעת המאור שמכר בתנאי כזה נחשב כמכר בטעות] ולכן במכר זה המכר חל למפרע אך מכיוון שהמכר בטל מחמת התנאי קיים איסור ריבית קצוצה, שהדמים הם דמי הלוואה למפרע (ובעיונים יבואר).

[ח] הוכחה לגדר הריבית במשכנתא בלא נכייאת באתרא דמסלקי מדין בתי ערי חומה

המלחמות מביא את דברי המאור שמשכנתא בלא נכייאת באתרא דמסלקי זו אבק ריבית בלבד לכולי עלמא ואין מוציאים את הפירות, ודוחה דבריו מהסוגייה בערכין, שהגמרא שם תולה את דין הריבית במוכר בית בבתי ערי

המלחמות מביא את דברי המאור שמשכנתא בלא נכייאת באתרא דמסלקי זו אבק ריבית בלבד לכולי עלמא ואין מוציאים את הפירות, ודוחה דבריו מהסוגייה בערכין, שהגמרא שם תולה את דין הריבית במוכר בית בבתי ערי

הערות
ח. שם. **ט.** כו, ב. **י.** בתוס' שם בד"ה "אוגורה" לא חילק כמלחמות כאן בין דין מישכון בהכניס בהלוואה ובין מכירתו. **יא.** החתם סופר בח"י (סו, א ד"ה משכנתא) מתרץ את דעת המאור, שבי"את ונוולא" אין דעת המוכר למכור לגמרי ולכן התנה, משא"כ בבית הכנסת שדעתו למכור לצמיתות אלא שנאלץ להתנות בגלל תקנת חכמים שלא לזלזל בקדושת בהכניס, ואם כן למד במאור שבת ונוולא המכר הוא מכר בתנאי. **יב.** גם ראייה זו הביא הרמב"ן בח"י כנגד שיטת הר"ח. **יג.** בדפו"ר מיהא. ובד"ב וד"ו מהא. **יד.** לא, א.

והא (ד)תניא^{טו} ה"ז רבית גמורה אלא שהתורה התירתה א"ר יוחנן ל"ק הא ר' יהודה הא רבנן דתניא הרי שהיה נושה בחבירו מנה ועשה לו שדהו מכר וכו' עד מאי בינייהו אמר אביי צד אחד ברבית איכא בינייהו רבא אמר דכ"ע וכו' וש"מ משכנתא בלא נכייטא באתרא דמסלקא רבית גמורה היא שהרי בית בבתי ערי חומה עד שנים עשר חדש משכונא הוא לגמרי באתרא דמסלקי שאם מביא לו מעות כל שעה שירצה מסלקו ותניא הרי זו רבית גמורה אלא שהתורה התירתה בבתי ערי חומה אבל לא במקום אחר גם בירושלמי בפרקינ^{טז} היא שנויה מפורשת כאן התירתו התורה אבל במקום אחר לא.

[טו] ואם תשאל אם כן קשיא ברייתא לרבה בר רב הונא תשובתך הוא סבר תנאי היא^{טז} שהרי לדברי רבא דאמר צד אחד ברבית אסור לדברי הכל תנאי דעלמא היא דתנא דמתני' סבר זביני נינהו ורחמנא הוא דאוקמיה אפדין ו(בחזור) [כחזור]^{יז} ומוכרן] היא אי נמי כמין רבית לאו דוקא אלא לומר שאינה רבית שהתורה התירתה ומאי דסתיים מתני' פריש ברייתא מיהו רבא^{טז} דאמר משכנתא אבק רבית סבר תנאי היא וס"ל כתנא דמתני' דאמר הרי זו כמין רבית ואינה רבית.

[יז] מ"מ למדנו לפי דרכנו שיש תנא שהוא אומר דרבית קצוצה היא ורבינא סבירא ליה

- ביאורים ועיונים -

חומה במחלוקת רבי יהודה ורבנן בהלוואה שבה הלווה משכן שדהו למלווה ואמר לו שאם לא יפרע עד זמן פלוני תהיה השדה של המלווה, ונחלקו התנאים האם המלווה מותר באכילת פירות. ואם כן מבואר שגדר העסקה בבתי ערי חומה היא הלוואה, והבית הוא משכנתא בלא נכייטא באתרא דמסלקי, שהרי המוכר יכול לפדות כל רגע, והגמרא שם כותבת שלמ"ד "צד אחד בריבית אסור", הריבית בבתי ערי חומה היא ריבית קצוצה של תורה.

[ט] המלחמות מביא מהסוגיה בערכין ראייה לשיטתו שרבינא הוציא פירות במשכנתא מדין ריבית קצוצה. אך גם לדבריו קשה, שהרי רבה בר רב הונא לא הוציא פירות מכיוון שסבר שבמשכנתא זו הפירות הם אבק ריבית בלבד,

ואם כן כיצד הוא מיישב את הברייתא בערכין שם הכותבת שהריבית בבתי ע"ח היא מהתורה. ומתוך המלחמות, שלדברי רבה בר רב הונא צריך לומר שזו מחלוקת תנאים בשאלת ההיתר של לא קץ, וכמו שעלינו לבאר בדעת רבא שהמשנה והברייתא בערכין "תנאי היא", שהרי רבא בסוגיה בערכין הסובר שלכו"ע צד אחד ברבית אסור יאלץ להסביר שהמשנה בערכין הכותבת שהריבית בבתי ע"ח מדרבנן והברייתא הכותבת שזו ריבית דאורייתא חולקות בשאלה מהו גדר העסקה בבתי ערי חומה, האם זו הלוואה עם משכון או שזו מכירה עם זכות פדיון.

[י] ומסיים המלחמות, שמהסוגיה בערכין למדנו שיש תנא הסובר שמשכנתא בלא נכייטא

הערות
 טו. שם בגמרא והתניא, ובדפו"ר והא תניא, ובד"ב ובד"ו והא דתניא.
 טז. הל"ב. יז. וכ"כ בחידושים. יח. דפו"ר וד"ו ובחזור. וד"ב וכחזור.
 יט. לכאורה כוונתו לרבה בר רב הונא כאן ולא לרבא.

כוותיה וסוגיין נמי התם דלכ"ע רבית קצוצה היא ואילו לדברי בעל הספר הזה ז"ל לדברי הכל משכנתא אבק רבית היא ואף על פי שיש מפרשים אחרים שאמרו כן [יא] גם רב חננאל ז"ל אמר כן דמשכנתא קילא מזביני בכה"ג כמו שכתב בהלכות אבל אנו אין לנו אלא דברי רבינו הגדול ז"ל והוא האמת.

[יב] ומאי דאקשו ממאי דאמרינן^{כא} והרי משכנתא בלא נכייטא דבדיננו אין מחזירין התם באתרא דלא מסלקיב וקיל טפי איסורא כדמוכחא שמעתא שהוא כמוכרה לו הילכך לא הויא אלא אבק רבית וכן פרש"י ז"ל^{כב} והאי דהוינן לה סתם משום דבדיניהם אין מסלקין הן בכל מקום ועוד משום דרבינא לא קים ליה סבריה דרב ספרא במשכנתא אי כרידיה אי כרבה בר (אבוה)^{כג} [רב הונא] וקאמר דמ"מ במשכנתא בלא נכייטא מיפריק^{כד} כלליה ודיקא נמי דקאמרינן איהו בתורת זביני אתי לה כלומר הואיל והם אין מסלקין עד שיבא זמנו הרי הוא כמוכרם לו עד אותו זמן.

- ביאורים ועיונים -

באתרא דמסלקי זו ריבית קצוצה והתורה וכתב המלחמות שהמשכנתא שם התירה באופן מיוחד בבתי ערי חומה, וכדעה זו נוקט רבינא בסוגייתנו, ואילו המאור נוקט שלכל שיטות האמוראים בסוגייתנו משכנתא זו היא אבק ריבית בלבד, בניגוד לפשט הסוגיה בערכין שעולה ממנה שלחלק מהדעות זו ריבית קצוצה.

המלחמות מתקשה מדוע הגמרא שם כתבה באופן סתמי שבמשכנתא בלא נכייטא אין מוציאים, ולא סייגה וכתבה שמדובר במשכנתא באתרא דלא מסלקי בלבד, והסביר שהגמרא בחנה את משכנתא בדין ישראל בהשוואה לדין עכו"ם בפירות משכנתא, ובדיניהם של העכו"ם אין מסלקים ממשכנתא. תירוץ נוסף הוא שרבינא שהקשה על דברי רב ספרא בסוגיה לעיל (סב, א) הסתפק בשאלה האם רב ספרא סובר כרבינא או שמא סובר כרבה בר רב הונא שפירות משכנתא באתרא דמסלקי הם אבק ריבית בלבד.

[יא] וכתב המלחמות שגם הר"ח נקט שמשכנתא בלא נכייטא באתרא דמסלקי זו אבק ריבית ורבינא הוציא רק בזביני, והמלחמות כותב שהדעה שהביא הר"ף "ואיכא מאן דסבירא ליה כרבינא בזביני בלחוד אבל משכנתא אבק ריבית היא ומוקים להא במשכנתא בלא נכייטא", היא שיטת רבינו חננאל.

[יב] הסבר הסוגיה בדף סב

היסוד לשיטת המאור והר"ח הוא מהסוגיה לעיל (סב, ב) שם מבואר שאין מוציאים פירות

הערות
כ. גם בח"י זיהה את ר"ח כדעה שהביא הר"ף ב"ואיכא מאן דס"ל וכו' ".
כא. סב, א. **כב.** וכ"כ הרא"ש (סי' לד) בשם הראב"ד. **כג.** סב, ב ד"ה "אינהו". **כד.** כך כתוב בכל הדפוסים, ובגמרא כתוב בר רב הונא וכן גרס המלחמות לעיל.
כה. בדפו"ר מיפריק. ובד"ב מיפרך.

- ביאורים ועיונים -

המלחמות מדייק כסברתו מהגמרא שם בתורת זביני אתי לה", שמשכנתא באתרא דלא הכותבת לגבי משכנתא בדיני האומות "אינהו מסלקי גדרה כמכר.

עיונים

קאכלי", ואם כן גם משכנתא באתרא דמסלקי היא כמכר ליומיה. ולשון דומה הביא גם הרשב"א בשם הראב"ד לעיל (דף סו בד"ה "ורב נחמן"). ובעל המאור עצמו כתב לעיל "דמשכנתא כיון דשכונה גביה שייכא בתורת זביני ולא מסלקינן ליה לעולם בלא זוזי אפילו בלא נכייטא דכל סילוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא", ואם כן כל משכנתא יש בה צד קניין למלווה, ולכאורה גם אם לעניין דיני ירושה וגביית בע"ח אין משכנתא באתרא דמסלקי כמכר ולא ניתן לראות את המלווה כמוחזק כעת בממון, מ"מ לעניין ריבית דרבנן ניתן להקל ולראות את משכנתא באתרא דמסלקי כמכר, ואת הפירות שאכל בעבר כאילו נטל אותם בתורת קניין ולא בתורת ריבית. וצריך להוסיף לפי"ז, שאע"פ שהעסקה במשכנתא בין דמסלקי ובין בדלא מסלקי היא אותה עסקה, מכל מקום המסלקי זו סיבה לביטול המוחזקות בממון. ניתן להבין את סברת ההיתר במשכנתא מטעם "מכר ליומיה" בשתי דרכים: דרך אחת שהובאה לעיל בדברי תשובת מוהרי"ט היא, שמפני שיש צד קניין למלווה במשכנתא לכן הוא נחשב לאוכל משלו ולא לנוטל ממון מהלווה. והדרך השנייה היא, שמשכנתא מכר ליומיה זו סיבה להגדיר את העסקה כמכר ולא כהלוואה, ולכן חומר האיסור הוא אבק ריבית בלבד. וכך נראה לכאורה מדברי תלמידי הרשב"א המובא בב"י "דמשכנתא מכר ליומיה הוא אבל זביני כיון שהוא מתבטל לאו מכר הוא אלא הלוואה", והעמיד את השוני בין משכנתא למכר שבטל מצד גדר העסקה.

שיטת המאור - הוצאת פירות מדין גזל או מדין ריבית

מתחילת דברי המאור נראה שהסיבה להוצאת הפירות היא משום מחילה בטעות ההופכת את אכילת הפירות לגזל. אך בסוף דבריו המאור מתקשה שקיי"ל שמחילה בטעות אינה מחילה, ומתיר שכן "הוא ליה כי הלוואה ואסירא". ויש לדון האם בדבריו אלו נראה שהסיבה להוצאת הפירות היא מדין ריבית ולא מדין גזל. לכאורה נראה שכך הבין הרשב"א וכן תלמידי הרשב"א המובאים בב"י בחו"מ, וכן נראה לכאורה שלמד המלחמות בדעת המאור. אך הסבר זה אינו תואם כלל לרישא של דברי המאור, הכותב שהדין במקרה זה מבוסס על מחילה בטעות. ולכן יותר נראה שכוונת המאור היא שמשום איסור ריבית אין המוכר מוחל על הפירות, ולכן למרות שבסתם מכר הדין הוא שמחילה בטעות היא מחילה, מכל מקום במקרה זה מחילה בטעות אינה מחילה.

משכנתא מכר ליומיה

תלמידי הרשב"א המובאים בב"י כותבים בשם הרז"ה לחלק בין מכר שבטל להלוואה עם משכנתא, שמשכנתא היא "מכר ליומיה" ולכן אכילת הפירות אינה ריבית. אולם לכאורה קשה, שהרי מדובר באתרא דמסלקי, ומהגמרא (סז, ב) עולה שמשכנתא באתרא דמסלקי אינה כמכר.

כעין דברי תלמידי הרשב"א, כתב בשו"ת מוהרי"ט (ח"א סי' קמד) "וכל כיוצ"ב ממני המשכנתות שאוכלין פירותיהן שאין בהן איסור אלא מדבריהם, דמכירה לשעתא היא ומדידהו

- ביאורים ועיונים -

האם זכיני חמור ממשכנתא

המלחמות כותב שפשוט שמשכנתא על הלוואה חמורה ממכר בתנאי מצד איסור ריבית, ולעומתו המאור לפי תלמידי הרשב"א כותב שזכיני חמור מהלוואה עם משכנתא. ניתן לומר שנחלקו בשאלה האם יש להגדיר הלוואה על המשכון בהלכות ריבית כהלוואה גמורה, או שמא מצד הקניין המסוים שקיים למלווה במשכון ניתן להגדיר לעניין הלכות ריבית עסקה זאת כמכר, ואילו מכר שבטל לגמרי גדרו הלוואה לעניין איסור הריבית. ניתן גם לומר שנחלקו בשאלה האם מכר שבטל נחשב כהלוואה לעניין ריבית, ואע"פ שהמכר לא חל לבסוף אבל זו "דרך מכר", ולכן היא פחות חמורה מצד איסור ריבית.

אפשרות אחרת היא, שמחלוקתם נעוצה בשאלה כיצד לראות את גדר המכר ב"את ונוולא" וכן ב"כשיהיו לך מעות תחזיר", האם המכר בטל לגמרי או שהמכר הוא מכר בתנאי ולכן אינו הלוואה.

מכירת בית הכנסת

המלחמות כותב לגבי בית כנסת שנמכר בתנאי של "שאם ירצו יחזירוהו", שגם אם המעות הוחזרו מ"מ מותר ללוקח להשתמש בנכס, ולא נאמר שלמפרע התברר שלא היה מכר ובהכנ"ס נשאר בקדושתו, ואילו לגבי המעות אנחנו אומרים שהמכר התבטל למפרע והמעות הם הלוואה ולכן יש במכר זה איסור ריבית למ"ד צד אחד בריבית אסור. וצ"ב השוני בין דין בהכנ"ס לדין המעות.

ולכאורה ניתן להסביר את השוני בין דין המעות לדין הנכס על פי העיקרון המובא באחרונים (שער"י ש"ב פ"ט, ח"י רח"ה הל' אישות פ"ב הל"ט בגדר מיאון) של "מכאן ולהבא ולמפרע",

שמשמעותו היא שאין במקרה זה "איגלאי מילתא למפרע" - שהתבררה לנו כעת המציאות שהייתה בעבר, אלא רק שכלפי הדינים של מכאן ולהבא אנחנו נדון אותם כאילו כך הייתה המציאות למפרע. ולכן במכירת בית הכנסת אם לבסוף המוכר החזיר את הכסף אזי כלפי המעות מכאן ולהבא נדון אותם כאילו למפרע לא היה מכר והמעות ניתנו בהלוואה, אך כלפי השימוש בעבר בנכס אנחנו אומרים שהמכר חל ופקעה קדושתו של בהכנ"ס. (וראה בנתיבות שלום {גלבר} עמ' שפח שכותב הסבר שונה בדעת הרמב"ן).

גדר העסקה בבתי ערי חומה

המלחמות מציג שתי דרכים בהסבר גדר העסקה של בתי ערי חומה: דרך אחת - שהוא מכר עם זכות פדיון תוך שנה, ודרך שניה - שהמעות הם הלוואה והבית הוא כמשכון [ואכילת הפירות היא ריבית דאורייתא]. וצריך להוסיף בביאור הדרך השניה, שהרי הגמרא כותבת ששאלת הריבית בבתי ערי חומה תלויה בדין צד אחד בריבית, ואם כן נעשה כאן מכר בתנאי שיש בו צד מכר וצד הלוואה.

ואפשר לבאר את גדר המכר בתנאי בשני דרכים: א. מכר עם תנאי מבטל (גאולה בתוך השנה) הבא להפקיע את המכר והופך את המעות להלוואה. ב. מכר עם תנאי קיום ואי הגאולה במשך השנה היא סיבה לקיום המכר. ולדברי המלחמות הכותב שבצד הלוואה של העסקה אנחנו מגדירים את הבית כמשכון על הלוואה, מבואר שנתנית המעות בשעה ראשונה היא הלוואה, ועשו תנאי שאם הלוקח לא יחזיר את המעות תוך שנה יהיו המעות שמעיקרא בתורת מכר, ומה שלא גאל בתוך שנה הוא כתנאי קיום במכר (ועי' בחידושי רבי

- ביאורים ועיונים -

ללמוד עיקרון בדיני ריבית, שאם לא קצץ מראש את אכילת הפירות זו אינה ריבית, ולא כמו שהבין המלחמות שבתי ערי חומה הוא חריגה מהל' ריבית.

ריבית באכילת פירות שדה ממושכנת

תוס' לעיל בד"ה "ולא" (סד, ב) כותב כראיה לשיטת רש"י שאכילת פירות של דיורי בית נחשבת לריבית קצוצה, מכך שקיימת ריבית דאורייתא בבתי ערי חומה, ולעומת זאת אכילת פירות מסופקים בשדה וכרם אינם ריבית קצוצה אלא אבק ריבית בלבד. וכן הריטב"א בד"ה "פירי" (סז, א) כותב בהסבר שאלת הגמרא כאן "פירי מאי" וכן "משכנתא מאי", שהבסיס לשאלה הוא מכיוון שניתן לחלק בין פירות בית לבין שדה וכרם מצד דין ריבית קצוצה. ורבה בר רב הונא סובר שרק בבית זו ריבית קצוצה ואילו אכילת פירות בשדה דינה אבק ריבית.

לעומת זאת המלחמות כאן הוכיח מדין הריבית בבתי ערי חומה לדין אכילת פירות בשדה ממושכנת, ואם כן לדבריו אין לחלק בדין ריבית קצוצה בין בית לשדה. ובשיטת רבה בר רב הונא כתב המלחמות שסובר כמ"ד שבתי ערי חומה זו ריבית דרבנן בלבד.

שמואל כתובות עמ' ז שהרחיב בצדדים אלו בדעת הקצות והנתיבות).

דין ריבית בבתי ערי חומה

המלחמות מוכיח מדין בתי ערי חומה על איסור ריבית במשכנתא בנכיתא, מדברי הגמרא בערכין המביאה ברייתא הכותבת שבעסקה זו קיימת בעיה של רבית קצוצה בכך שהלוקח דר בבית, אך התורה התירה בהיתר מיוחד את העסקה הזו, וכ"כ גם הירושלמי. וכותב המלחמות, שבתי ערי חומה זו הלוואה והנכס הוא כמשכון, ואם כן מוכח מדין זה שמשכנתא בלא נכיתא באתרא דלא מסלקי היא ריבית קצוצה, ולא אבק ריבית בלבד כפי שכותב כאן המאור.

ביישוב דעת המאור ניתן לומר שהוא מחלק בין בית לשדה, וכפי שכתב רש"י לעיל (סב, ב), שרק בבית שהרווח הוא ודאי ישנו איסור ריבית קצוצה, ולא בשדה שהרווח אינו ודאי.

באופן אחר ניתן ליישב את דברי המאור על פי מה שכתב התוס' (סד, ב בד"ה "ולא") שאין לחלק בין בית לשדה, ולכן פירש את דברי הגמרא בערכין "ריבית גמורה" שהכוונה היא לריבית מדרבנן בלבד. הפני יהושע בסוגייתנו כותב שניתן לומר שהבבלי כאן חולק על הירושלמי וסובר שמדין בתי ערי חומה יש

סוגיית אין מושיבין חנווני למחצית שכר (no א- no, ב)

המאור (לט, א)

אין מושיבין חנווני למחצית שכר וכו' ^[א]הרי"ף ז"ל פסק כר"מ ואמר דסתם מתני' כותיה ^[ב]ולא מסתברא אלא הלכה כר"ש וסתם מתני' כותיה דהיינו כפועל בטל היינו שכרן משלם כי ההיא דבפרק השוכר את האומנין^א נותן

- ביאורים ועיונים -

[א] הקדמה

כמה הוא שכרו בין מרובה ובין מועט דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אפילו לא טבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת זהו שכרו, רבי שמעון בן יוחאי אומר נותן לו שכרו משלם. ומפרש רש"י שר"מ סובר שנותן לו סכום כלשהו ובתנאי שיפסוק מראש את אותו סכום כשכר טרחה, ואילו ר"ש האומר שנותן לו שכר משלם הכוונה היא כפועל בטל, ולפי רש"י משנתנו היא כדעת ר"ש בברייתא.

הרי"ף פוסק כדעת ר"מ ומזהה את כ"פועל" המובא במשנה עם דעתו של ר"מ בברייתא. **[ב]** "שכרו משלם" זהו לשכר כפועל בטל המאור אינו מקבל את פסקו של הרי"ף כאן, אלא הולך בדרכו של רש"י בהסבר הסוגייה, ומזהה את המשנה עם דעת ר"ש וכך גם פוסק להלכה. המאור מביא ראיה לכך שהלשון "נותן לו שכרו משלם" המובאת בדברי ר"ש משמעותה כפועל בטל, מהסוגיה לקמן העוסקת בחיובו של בעל הבית ששכר פועלים וחזר בו, שכותבת הברייתא שנותן להם שכר משלם, ומבואר שם בסוגיה שכוונת הברייתא היא שנותן להם שכר כפועל בטל, "אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן" ששמים כמה הפועל מוכן לפחות משכרו בשביל לשבת בטל ממלאכה. ואת "בין מרובה

המשנה כותבת שקיים איסור ריבית בסוג עסק שהוא ל"מחצית שכר", ועל מנת להימנע מאיסור ריבית בעסקה זו יש ליתן לו שכר כפועל. עסק למחצית שכר מכונה בגמרא "עיסקא", ובעיסקא יש מצד א' את המשקיע שנותן את הממון ומצד ב' את האדם המתעסק ומפיק רווחים מאותו ממון, וממון העסקה מתחלק למחצה מלווה שאחריותו על המתעסק ומחצה פיקדון שאחריותו על המשקיע, והרווחים המופקים מהממון מתחלקים שווה בשווה בין המשקיע למתעסק, ומכיוון שחצי הממון נחשב להלוואה לכן יש איסור ריבית בכך שהמתעסק טורח גם בחצי של הפיקדון בחינם ונראה שעושה זאת כאגר נטר של המחצה מלווה, והפתרון המובא במשנה לאיסור הריבית הוא שהמתעסק יקבל שכר כפועל על התעסקותו בכל הממון.

הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את "כפועל" המובא במשנה שפירושו הוא כפועל בטל, ואביי מוסיף ואומר כפועל בטל של אותה מלאכה, ומפרש רש"י ששמים כמה אדם מוכן לקבל בכדי לעסוק במלאכה זו הקלה במקום מלאכתו הכבדה שמרוויח בה יותר. ובהמשך מביאה הגמרא מחלוקת תנאים ביחס לפתרון של איסור ריבית המובא במשנתנו "תנו רבנן

להם שכרם משלם אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן וכו' שמענין מינה^ב בפ' דסתם מתני' ר"ש היא.

ופי' בין מרובה בין מועט דקאמר ר"מ כמו שיפסוק עמו.

^אוה"מ בדבר שהוא טרוד בעסקו כל היום כגון חנוני וכדתניא המושיב את חבירו וכו' אבל בהושבת תרנגולת או בפטום בהמה או בגדול עגלים וסייחין הכל כמו שמפורש בגמ' ולפי מנהג המדינה והכי נמי שמעתא דמותר שלישי בשכר^ד בפטום בהמה נאמרה ואי לית ליה בהמה קוצץ לו דינר בשכר עמלו. ^אומקבלין עגלים וסייחין למחצה ואין צריך לתת לו שכר עמלו אלא כיון שנותן לו המחצית בגוף הבהמה דיו והרי הם שניהם שותפין בה^ד ואין צריך לתת שכר עמלו אלא מי שהקדן שמור לו כעין הלואה.

- ביאורים ועיונים -

ובין מועט" המובא בדבריו של ר"מ מפרש המאור כרש"י כאן.

[ג] מתי מקבל שכר כפועל בטל

שמואל פוסק שהשם עגל מחצה דינו להוסיף דינר עבור הטורח ע"מ שלא יעבור על איסור ריבית, ואילו רב פסק שמספיק שיפסוק לו שכר של "מותר שלישי בשכר". המאור כותב שדינים אלו אינם סותרים את הדין המובא במשנתנו שמשלם למתעסק כפועל בטל, מכיוון ששמואל אמר את דינו בסוג של פעולה שאינה מעכבת את המתעסק ואילו המשנה דיברה על חנווני שצריך לעסוק כל היום בעסקה ולכן דינו כפועל בטל.

[ד] מה נחשב ל"עסקה" ומשלם שכר

טרחה

המשנה כותבת "ואין שמין עגלים וסייחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו, אבל מקבלין עגלין וסייחין למחצה...". ומסביר

הערות **ג.** הריטב"א הסכים לדעת רש"י בסוגיה, והביא גם הוא ראיה לדרך זו ממפרק השוכר את הפועלים. הרמב"ן בחי' (סח, א) בד"ה כפועל כתב כך בשם "ויש שמכריעין".

ג. סט, א. **ד.** וכ"כ המייוחס לריטב"א בפירוש השני, וכן הנמו"י כתב שחולקים בשבח ובקדן. ולעומת זאת בתוס' מבואר שרק אין אחריות כאשר לא שמו את העגלים, ולכן אין כאן מרכיב של מלווה ואיסור ריבית.

ומשכרת אשה תרנגולת^ה ולא בעי שכר עמלו דהיא שכירות היא והדרא בעינא ושרי. אבל השם בהמה^ה שיש לו חלק בהפסד ובריוח כעין הלואה וכעין עיסקא הוי ובעי שכר עמלו.

^הוהשם בהמה שכל ההפסד על המקבל בין מחיים בין לאחר מיתה ואפי' ביוקרא וזולא הא ודאי כרבית הויא ואסירא וזו היא ששינונו אין מקבלין צאן ברזל מישראל^ז ואם לא עשאם דמים מחיים או שלא קבל המקבל אונסא וזולא אלא בעל הבהמה הוא שקבלם שכירות הוא ושרי.

מלחמת ה' (לט, א - מ, א)

ועוד אין מושיבין חנווני למחצית שכר וכו'. הרב אלפסי ז"ל פסק כר"מ כו' ולא מסתברא כו' עד כי ההיא דבפ' השוכר את האומנין

^האמר הכותב מי יגלה עפר מעיניך בעל המאור ז"ל לראות תשובת רבינו הגדול ז"ל^ח שהשיב בדבר זה לפי שנשאלה שאלה מלפניו ז"ל למה לא פסק כר"ש וסתם מתני' כוותיה והשיב זה שפירשנו כי סתם מתני' דאין מושיבין חנווני ר"מ יש לנו עליו ג' ראיות: האחד כי הדבר ידוע בתלמוד דסתם מתני' ר"מ היא פירוש לפרושו ואילו הוה מתני' כר"ש אמרינן בגמ' מני מתני' ר"ש היא ולאפוקי מסתם מתני' ר"מ וזו ודאי דרך נהוגה ברוב מקומות בתלמוד. והשנית כי התוספתא אמרה^ט המושיב את חברו חנווני

- ביאורים ועיונים -

[ה] בצאן ברזל אין היתר כפועל בטל
 כותב המאור שבשם בהמה יש לחלק בין "עסקה" שבה יש לנותן חלק בהפסד ובריוח ולכן מותר לחלוק ברווחים אם נותן למתעסק שכר עמלו, ובין "צאן ברזל" שבו שם את ערך הבהמה כאשר מסר אותה למקבל והמקבל אחראי על אונסים וזולא, ולכן נאסר משום ריבית לחלוק את הרווחים גם אם נותן שכר עמלו.

[ו] ראיות הרי"ף שמשנתנו כרבי מאיר
 המלחמות מביא את תשובת הרי"ף בה הוא מוכיח שהדין "נותן לו שכרו כפועל" במשנתנו היא דעת רבי מאיר, והוכחותיו הם: א. סתם משנה כר"מ, ואם משנתנו חורגת מכלל זה

הערות ה. סח, ב. ו. סח, א. ז. ע, ב. ת. שו"ת הרי"ף סי' קעט. ט. פ"ד הל"ז.

למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל דברי ר"מ ר' יהודה אומר אפילו לא טבל עמו אלא בציר וכו' רש"א נותן לו שכרו משלם אינו דומה וכו'. והשלישית שהתלמוד הורה כן ואמר תנא כפועל בטל ואילו לא היה סתם מתני' ר"מ לא היה מוסיף התלמוד מן התוספתא בטל שהוא ר"מ ונתברר שסתם משנה זו ר"מ ומצינו שר"מ אומר בין מרובה בין מועט ידענו שפי' כפועל בטל ר"מ היא ובין מרובה בין מועט כפי התנאי שהתנה בעל הממון עם החנוני ועל פי מה שפירשנו והלכה בהדין מלתא כר"מ חדא דסתם במתני' ומחלוקת בברייתא והלכה כסתם ועוד דגמרא שקיל אליבא דר"מ ומפרש מימריה וקאמר מאי כפועל בטל כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה וצריכא וכו' וחזינן שמעתא דאזלא אליבא דר"מ ואצטרכינן להנך ראיות לאפוקי מדר"ש ולברורי דלית הלכתא כוותיה ור' יהודה הא איתוקם ליה בשיטה¹¹ ולית הלכתא כוותיה זה לשון רבינו הגדול ז"ל שכתב בתשובותיו.

[1] והוי יודע כי מה שפירש רבינו שלמה ז"ל¹² נותן לו שכרו משלם כפועל בטל יפה פי' לפי פירושו כפועל בטל והכי תניא בתוספתא¹³ דר"ש אומר נותן להם שכרן משלם ואינו דומה העושה מלאכה ליושב בטל ואינו דומה היושב בחמה ליושב בצל אלא שפיר[ו]ן¹⁴ ש"י כפועל בטל מאותה מלאכה דבטיל מינה כך הוא שאם היה חייט לא יאמר לו בטל אני ממלאכתי סלע תנה לי אלא אומדים אותו בשעה שאין לו מה יתפור והוא יושב ובטל אם יבא אדם שיאמר לו תקח בתפירת הבגד הזה חצי סלע בעת שהמלאכה מצויה כגון בפרס הרגל וכיוצא בו שכר תפירת הבגד סלע ומה שמתברר שנוטל בשעה שאין לו תפירה הוא שנוטל¹⁵ כך פירשה רבינו חננאל ז"ל בפירושו¹⁶ ורבינו הגדול

- ביאורים ועיונים -

[ז] דרך הר"ח והרי"ף ב "כפועל בטל" בטל" אינו זהה ל"נותן לו שכר משלם" של המלחמות כותב שרש"י (והמאור המפרש ר"ש), והיא ששמים כמה היה מוכן המתעסק כמותו) זיהה את נותן לו שכר כפועל בטל ליטול ולהתבטל ממלאכתו בשעה שהוא "פועל במשנתנו עם דעת ר"ש הכותב שנותן לו שכר בטל", כלומר בתקופת שפל שבה הוא לוקח משלם. אולם המלחמות מעלה דרך אחרת עבודה במחיר נמוך, וכך מפרשים הרי"ף בהסבר המונח "כפועל בטל" וולדרך זו "כפועל והר"ח. וכותב המלחמות שישנה ראייה לדרך

הערות י. יבמות מב, ב. יא. סט, א. יב. סח, ב ד"ה "משלם". יג. פ"ד הל"ז. יד. בדפו"ר ובדאמ"ד נכתב בקיצור שפי'. ובד"ו הושלם לפירוש, אך צ"ל ופירוש. טו. הריטב"א כאן בד"ה "מתניתין אין מושיבין" מתקשה בדבריו של הרי"ח, מכיוון ששכר מועט זה אינו מהווה תמורה לטרחת המתעסק ואם כן אסור משום אבק ריבית, ואם נאמר שדי בשכר מועט על מנת לסלק איסור מיחזי כריבית, מ"מ עדיין לא מובן מדוע די בשכר מועט זה בהשבת אבדה. וכן הקשה לעיל דף לא, ב בד"ה "תנא כפועל בטל". טז. בפירוש רבנו חננאל לעיל (א, ב) בד"ה "היה בטל", ובתוס' בבכורות כט, ב ד"ה כפועל, כתבו שפירושו תמוה שאין הלשון משמע כן.

בתשובותיו¹⁴ וברייתא מסייעא להו וגמרא נמי דיקא כוותיה[נ] דקאמרי' בגמרא אבל מעות ליקח בהם פירות דנפיש טרחיה אימא לא תסגי ליה כפועל בטל וכו' ואם כפר"ש ז"ל מאי נפקא ליה מינה אם טורח מלאכה זו מרובה אינו פוחת מדמי מלאכתו הראשונה אלא מעט אם אין טרחו מרובה הוא פוחת הרבה.

[ח]ומה שכתב בעל המאור ז"ל¹⁵ סיוע לדברי ר"ש ז"ל מדאמרי' בפ' האומנין נותן להם שכרם משלם אבל אינו דומה וכו' אין בו ממש שאף אנו מודים דמאי שכתב משלם לאו משלם ממש שאינו דומה יושב בחמה ליושב בצל וכדתניא בברייתא והיה לו לומר דהתם קרי ליה רב כפועל בטל זו היא ההכרע שמכריעין רבים כפירוש ר"ש ז"ל ואינה מכרעת דודאי פועל בטל הכי משמע אלא משום דהכא לא שקיל כפועל בטל שהרי הוא מתעסק בחנותו להוליך פירות ולהביא ולמכור ולמדוד ולקבל מעות משום הכי שאלו בגמ' והא לאו בטל הוא ופירש אביי דהאי בטל לאו כדקס"ד אלא פירושא אחרינא אית ליה כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה ומיהו מודה ר' מאיר שאינו דומה היושב בחמה ליושב בצל אבל זה פעמים שהוא יושב בחמה ושמן לו הכל.

[ט]וסיוע עוד לרבינו הגדול ז"ל מדאוקימנא לר' יוסי בר' יהודה בשיטה וסבר לה כאבוח

- ביאורים ועיונים -

זו מסוגייתנו הכותבת שהיה ניתן לומר שהשכר של "כפועל בטל" לא נאמר כאשר עוסק במקום מלאכתו הרגילה במלאכה שטרחתה מרובה, ולפירושו של רש"י לא מובן, שהרי במקרה זה יפחתו לו מעט משכרו הרגיל במלאכה הכבדה.

[ח] דחיית ראית המאור מפרק האומנין

המלחמות דוחה את ראיית המאור מפרק האומנין לכך ש"שכרן משלם" הוא שקלול של מלאכתם הרגילה שבטלו ממנה ושל המלאכה שעשו עכשיו, מכיוון שאין להביא מדין זה ראייה לשיטת רש"י, שהרי גם לשיטת הרי"ף

בבעל הבית החוזר בו משכירות פועלים הדין הוא שאינו נותן להם שכר מלא אלא עושים [ט] ראייה לכך שלר"מ משלם כפועל בטל המלחמות מביא ראייה לכך שלר"מ משלם לו כפועל בטל, מכך שבגמרא הובאו מספר תנאים כשיטה אחת עם דברי רבי יהודה הפוסק שדי

הערות 14. המהדיר לפירוש ר"ח מוה"ק (מהדורת דומב) בהערה 90 כאן ציין שמתשובת הרי"ף לא משמע שפירש כר"ח המובא במלחמות ועיי"ש. יח. בדפו"ר כוותיהו. ובד"ב נכתב כותי. ובד"ו הושלם כוותיה. יט. כעין זה הביא בחי' בד"ה כפועל בשם "ויש שמכריעין", וכתב שם כפי שדחה כאן את דברי המאור.

ולא אוקימניה כר' מאיר דהא נסיובי ותותרי ודאי פסק הוא אלא ש"מ דלרבי מאיר הכל לפי מה שהוא ומשום הכי נדינן בגמרא מיניה ואוקימנא ת"ק כר' שמעון ור' יוסי כר' יהודה בשיטה דאבוה.

- ביאורים ועיונים -

בשכר כלשהו בכדי שלא יחול איסור ריבית
בעסקה זו, ולפי רש"י והמאור היה לגמרא
לכלול גם את רבי מאיר ברשימת תנאים זו,
מכיוון שלדבריהם ר"מ סובר שמשלם שכר
כלשהו וברשימת התנאים שהובאו באותה
שיטה מובאת גם הדעה שדי ב"נסיובי ותותרי"
ומדובר שקיים סיכום מראש שאותם שאריות
ישמשו כשכר לעבודה. ומכך ניתן להסיק שר"מ
סובר שמשלם שכר מלא כפועל בטל בניגוד
לאותם תנאים שהוזכרו ב"שיטה".

סוגיית בני רב עיליש (no, ב- ut, א)

המאור (מ, ב)

[א]ועובדא דבני רב עיליש מקהה בה הרב רבי אברהם קהיאתה מאי מהני ליה לרב עיליש דגברא רבא הוא משאר אינשי ומפרש לה כדכתיב(נ)א (בפירושים) [בפירושה]².

- ביאורים ועיונים -

[א] הקדמה

הרמב"ן בחידושיו כאן מביא את הרב אב"ד שהקשה שהרי גם סתם אדם שאינו גברא רבה אינו גובה חצי מהרווחים, וכוונתו היא שמשום איסור ריבית הקיים בעסקה זו לא יוכל ליטול חצי מהרווח גם אם העסקה נכתבה בשטר באופן שיש בו איסור ריבית, ואם כן לא קיים שוני מעשי בגביית הממון בין השטר של רב עיליש לשטר של סתם אדם, וגם בסתם אדם א"א לקיים את השטר כלשונו. ולכן הר"א אב"ד מעמיד את המקרה המובא בסוגייה באופן שנוצר הפסד בעסקה, וחלקו הצדדים מחצה בהפסדים [ואם כן זו עסקה של מחצה מלווה ומחצה פיקדון], ולאחר מכן נוצר רווח בעסקה ואף אותו חלקו בשווה. ולכן בסתם אדם אנחנו מפרשים שזו עסקה של מחצה מלווה וחלקו ברווחים וכבר נטל שלא כדין את האבק ריבית ולכן חולקים את הקרן, ואילו בגברא רבה כרב עיליש אנחנו מפרשים את השטר כך שאין בעסקה זו איסור ריבית, ולכן המחצה שנטל כבר מהרווחים מתחלק לשליש רווח והיתר [שישית] ניטל עבור פירעון הקרן.

בסוגייה מבואר שבעסקה של מחצה מלווה ומחצה פיקדון, יש איסור לחלוק באופן שווה את רווחי העסקה כאשר המקבל מתעסק בכל הממון, משום אבק ריבית, ולכן צריך הנותן לשלם שכר טרחה למקבל-מתעסק. הסוגייה מביאה את המקרה של רב עיליש שהניח לבניו שטר על עסקה שכתוב בו פלגא בשכר ובהפסד, ומכיוון שרב עיליש גברא רבה וידע שיש איסור ריבית במחצה מלווה ומחצה פיקדון, אנחנו מפרשים את העסקה הכתובה בשטר זה באופן שאין בו איסור ריבית. דהיינו, שהמקבל נוטל ברווחים חלק הגדול מחלקו היחסי בעסקה, תמורת טרחתו.

שאלת הרב רבי אברהם

המאור כותב שרבי אברהם תמה, שהרי לא קיים שוני בין רב עיליש ובין סתם אדם שאינו יודע על איסור הריבית בעסקה, ולכן הוא מפרש את הסוגייה בדרך מסוימת. המאור אינו מרחיב בשאלתו של רבי אברהם וכן אינו מביא את תירוצו.

הערות
א. בחי' הרמב"ן הובא בשם רב אב ב"ד, ובמיוחס לריטב"א בשם הראב"י (בעל האשכול). ובספר כהונת עולם (לרבי משה הכהן מקושטא, סי' קעז דף מא) כתב שהרב אב"ד הנ"ל אינו הראב"ד בעל ההשגות, מכיוון שלראב"ד שיטה שונה בדין אפוקי בלא זוזי סלוקי.
ב. בדפוס"ר כדכתיבנא בפירושה, ובד"ב בפירושי' ובד"ו הושלם לבפירושים. וב"כתוב שם" כתוב "ומפרש בדוכתא בפירושה" ובגרסה אחרת "כמה שכתב בפירושה", ועל פי לשון זאת הגהתי את דברי המאור כאן.

[ב]ואנן לא סבירנא כותיה דהא פרישנאי דלא אמרי' כל סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא אלא במשכנתא בלחוד' משום דשכונה גביה' ודקא אמר מאי מהני ליה לרב עיליש דגברא רבא הוא ומאי נ"מ נ"מ דלא למחשדיה ולספר בשבחו ולא בגנותו ודיו בכך ואשריו.

מלחמת ה' (מ, ב)

ועוד ועובדא דרב עיליש מקהה בה הרב ר' אברהם ז"ל קהיאתה כו' ודיו בכך ואשריו [א]אמר הכותב והרי אמרו דילמא הכי כתוב בה' ד(מ)שמעת' מינה דאי לא כתב ביה הכי לא הוה דאין רבא האי דינא ועוד שאילו היה אדם אחר ודאי לא הוה אמר רבא דלשקול תרי תילתי בהפסד וכו' אלא הואיל ואתני מחצה שכר ומחצה הפסד שקיל ליה ויהיב ליה שכרו כפועל בטל בדינא או דלא מגבינן מיניה כלום הואיל ולא אתני דלשקול תלתא לפיכך נתקשו בה המפרשים ז"ל.

- ביאורים ועיונים -

[ב] דחיית המאור את דברי רבי אברהם כדי שלא יחשדו את רב עיליש שעבר על המאור אינו מקבל את דברי הרב אברהם, איסור ריבית. וסובר שגם כאשר כבר חלקו את הרווחים ונטל את ממון האבק ריבית לא קיים הברדל מעשי בין רב עיליש לסתם אדם, מכיוון שהמאור סובר [כרבינו אפרים] שניכוי ממון אבק ריבית מהקרן [שאינו עליה משכונן] אינו נחשב להוצאה של אבק ריבית, ולכן גם כאן שעדיין לא נפרעה הקרן מקוזים מהקרן את הרווחים שנטל באיסור. לאור זאת המאור מפרש שאין שוני בחלוקת ממון העסקה ורווחיה בין רב עיליש לסתם אדם, אלא הסיבה שאנחנו מפרשים את לשון השטר כך, היא

[ג] המלחמות דוחה את דבריו של המאור לפיהם גם בסתם אדם שכתב בשטר עסקה אסורה - הדין זהה לדין של שטרא דרב עיליש. שהרי מלשון הסוגייה משמע שהסיבה לדין שפסק רבא במקרה זה היא לשון השטר, הניתנת להתפרש כעסקה מותרת, ומשמע שאם השטר היה נכתב במפורש בלשון של עסקה אסורה הדין היה שונה. כמו כן כותב המלחמות שאם העסקה בשטר היא עסקה אסורה, לא היה רבא חולק את הממון באופן המנוגד לעסקה הרשומה

הערות ג. לה, ב מדה"ר. ד. וכ"כ הראב"ד בכתוב שם, ובפ"י רבינו אשר מלוניל כאן כותב שגם בשטר אומרים סלוקי בלא זוזי אפוקי כמו במשכון מפני שיישטר כמאן דגבוי דמי", ולכן כאן לא ניתן לנכות את האבק ריבית שכבר נטל. בשונה מדעת המאור המצמצם דין זה למשכון בלבד. ה. בהשלמה פ"ה סי' ז' כתב פירוש בסוגייה כדרך שהביא הרמב"ן בח"י, וכתב שפירוש זה תואם לדרכו של הר"י בד"ן סלוקי בלא זוזי. אך מכיוון שהשלמה סובר שרק במשכנתא אומרים שסלוקי הוא כאפוקי, לכן פירש בסוגייה פירוש אחר. ו. כגרסה הכתובה בפסקי הר"י ובנמו"י, ולפנינו הגרסה מה נפשך אי פלגא וכו'. ז. בד"ו דמשמעת. ובדפו"ר ובד"ב דשמעת.

[ז]לפי דעתי שהדין כך הוא שאילו היה אדם אחר היה נותן לו שכרו כפועל בטל והוא נוטל פלגא בהפסד ובאגר כמו שקבל עליו דהכי כתיב בשטרא ואף על גב דמעיקרא רביתא הוא כיון דפלגא דממונא מלוה על כרחיה מחייב באחריותיה אידך פלגא פקדון הוא ועל כרחו חייב ליתן לו מה שרווח מאי איכא דטרחה ליה טירחיה הוי רבית לשקול כפועל בטל וקרוב אני לומר כיון שטרחה לו שוב אינו נוטל שכר קבל בעל העסק הרבית שעשה זה שליחתו ונתעסק בשלו ואבק רבית אינו יוצא בדיינין ועכשיו מפני שהוא גברא רבה אמר רבא לאו פלגא באגר ופלגא בהפסד ממש קבל עליה אלא הכי כתיב בשטרא אי פלגא וכו' כך נראה לי.

[ח] ויש לפרשה משום דכל סלוקי בלא זוזי אפוקי מיניה הוא על דרך רבינו הגדול ז"ל אבל לא כפירוש הרב אב ב"ד ז"ל כי דבריו אינם נכונים מטעם אחר שלא אמר בעל המאור ז"ל אלא שעיקר הדין כמו שכתבתי.

- ביאורים ועיונים -

בשטר כדי להימנע מאיסור ריבית, אלא היה פותר את איסור הריבית בשטר זה על ידי תשלום של שכר כפועל בטל על מה שטרחה כבר, או שלא היה נותן ליטול רווחים בעסקה זו.

[ה] דרך נוספת בהסבר השוני בין רב עיליש לסתם אדם

כותב המלחמות שניתן להעמיד את המקרה המובא בסוגיה באופן שגבו כבר אבק ריבית ואי אפשר לקזז אותו מהקרן בעסקה [וכשיטת הרי"ף בדין נכזי אבק ריבית], ולכן הדין של העסקה בשטרא דרב עיליש שונה מהדין בשטר של סתם אדם, אולם מקרה זה שונה מצעור המקרה כפי שמובא בדברי הר"א אב"ד, וכותב המלחמות שדברי הר"א אב"ד אינם נכונים [אך לא מטעמו של בעה"מ], ולכן הוא מפרש באופן אחר.

המלחמות אינו מפרש כלל את דבריו כאן, אולם בחידושים הרחיב הרמב"ן שלא ניתן לפרש את הסוגיה כר"א אב"ד שמדובר שנתן לו רווחים בצורה סתמית, מכיוון שבמקרה זה יכול מקבל העסקה לטעון שנתן את הממון כפירעון הקרן ולא עבור חלוקת רווחים, ולכן

[ד] שיטת המלחמות בהסבר השוני בין רב עיליש לסתם אדם

לאחר שדחה המלחמות את שיטת המאור לפיה גם בעסקה אסורה חלוקת הממון זהה לעסקה של רב עיליש, כותב המלחמות שבשטר עם עסקה אסורה, מבנה העסקה וחלוקת הרווחים כפופה למה שנקוב בשטר, ואת איסור הריבית הקיים בעסקה זו פותרים על ידי תשלום שכר טרחה למתעסק, [ולדרך זו נטילת הריבית היא כאשר מקבל את רווחי העסקה ללא תשלום על השכ"ט], ומוסיף המלחמות שנראה לו יותר שעל הטרחה שטרחה כבר המתעסק אין לו ליטול שכר טרחה, ואבק ריבית שנטל כבר באיסור [בעבודה עצמה] בכך שעבד עבורו בחינם אין מוציאים ממנו. ורבא בסוגייה פירש את

- ביאורים ועיונים -

גם ביתומים של סתם אדם יטענו בי"ד עבורם ומסיים המלחמות שעיקר הדין כמו שכתב טענה זו [מדין טענין] על מנת להפטר. קודם.

עיונים**מהי הריבית כאן – מחלוקת המאור והמלחמות**

אלא אם כן נותן לו שכרו כפועל", שלמד המלחמות מכך שפעולת המתעסק היא הריבית ולכן מותר אם משלם לו שכרו, ולעומת זאת המאור למד שבעסקה כל אחד מהצדדים משקיע את חצי הממון והמתעסק משקיע בנוסף גם עבודה, ומעיקר דין השותפות מכיוון שהמתעסק משקיע יותר לכן הוא צריך ליטול חלק גדול יותר ברווחים, ואם חולקים בשווה נמצא שהמלווה נוטל יותר ממה שראוי לו וזו ריבית.

לפי שיטת המלחמות מתבאר שקבלת מחצה מהרווחים אינה נחשבת לנטילת ריבית, מכיוון שנותן ממון העסקה יש לו מחצה פקדון ולכן דינו ליטול מחצה, ונטילת הריבית היא בכך שהמתעסק עובד ללא תמורה בחלק הפקדון. ודן המלחמות מתי חלה נטילת הריבית, האם בשעת ההתעסקות או שמא בשעת חלוקת הרווחים, שאם לא נותן למתעסק תוספת מהרווחים נמצא למפרע שעבד בחינם. ולעומת זאת מדברי המאור מתבאר שנטילת אבק הריבית היא בשעת נטילת רווחי העסקה, וממון זה הוא גוף האבק ריבית ולא פעולת המתעסק. ונראה לכאורה שנחלקו המאור והמלחמות בדין המשנה של "אין מושיבין חנווני למחצית שכר..."

ניתן אולי להוסיף, שנראה שהמלחמות רואה את העסקה כשני גופי ממון נפרדים, וכל אחד מהצדדים נוטל את הרווח שהממון שלו יצר, ואילו המאור רואה את העסקה כממון אחד, וכל אחד מהשותפים אמור ליטול רווחים כמידת השקעתו.

סוגיית נדוניא (עד, ב)

המאור (מד, ב)

^[8]ההוא גברא דיהיב זוזי לנדוניא דבי חמוה פי' חמיו נתן לו מעות לאותו האיש שיקנה בהם נדוניא לכתו והם בגדים וכלים ותכשיטין והלך אותו האיש ונתן המעות לאחד מבעל הסחורה שיזמין לו הנדוניא לשעת הנשואין לסוף זל נדוניא עמד בשעת הנשואין בדינר מה שהיה שוה בשעת מתן מעות שני דינרין אתא לקמיה דרב פפא אמר ליה אי פסקת עמו כשער הגבוה והוא כשער הזול שקיל כדהשתא ואי לא שקיל כדמעיקרא ומסקנא דלכ"ע בין לר"ש בין לרבנן בתרי תרעי מעות אינן קונות ולא קנו ליה זוזי ללוקח קנין גמור הלכך מתני' דפוסק עמו כשער הגבוה בין לר"ש בין לרבנן היא ואי לא פסיק שקיל כדמעיקרא ולא אמרינן דעתיה דאינש אתרעא זילא.

^[9]א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי ותיפוק ליה דשליח שוייה כלומר הכל יודעין שזה האיש שליח היה לחמיו ואפי' לא פסיק יכול למימר ליה חמוה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי והיה לך לפסוק כשער הגבוה א"ל בתגרא

- ביאורים ועיונים -

[א] ספק הגמרא בדין "מי שפרע" בתרי תרעי
 ולא המשלח מקבלים מי שפרע במקרה זה. והגמרא מעמידה שהחתן הוא סוחר בפני עצמו הקונה ומוכר ולכן קיים דין מי שפרע בחזרתו. לעומתם המאור מפרש את הסוגייה בדרך שונה, וכותב שבחזרת השליח אין מי שפרע למשלח מצד טענת "לתקוני שדרתיך" אך לשליח יש דין מי שפרע, ולפי זה דינו של השליח זהה לדין הנאמר בתגר.

המאור מבסס את דין מי שפרע בשליח על הגמרא בב"ב, ולהבנת הדברים נביא את דברי המאירי המבאר את הדין הנלמד משם: "בפרק גט פשוט אמרו במי שנתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנאו שלא באחריות שהלוקח, ר"ל השליח, מעכבה לעצמו שלא באחריות וחוזר ומוכרה למשלחו באחריות, ואף בזו [במקרה בסוגייתנו] היה לנו לומר שיעכב הוא לעצמו כשער המקח וישלים הוא לשולחו כשער של עכשיו אם הוזלו או יקבל עליו מי שפרע".

[ב] הדין בשליח ובתגר זהה
 הגמרא שואלת מדוע פסק רב פפא במקרה זה דין "מי שפרע" לחוזר בו, והרי החתן הוא שליח של החותן. ומבארים רש"י ועוד ראשונים ששאלת הגמרא היא שלא השליח

דזבין ומזבין כלומר זה החתן לא שליח בלבד היה אלא תגר משתכר בלקיחתו ומכירתו היה ומה שדן רב פפא עליו להחמיר לא נפסד חמיו בכך ואף כמו כן היה הדין אילו היה שליח^א אלא שהיה לו לרב פפא לפרש הדין ולומר אי לא פסקת כשער הגבוה זיל את ושקליה כדמעיקרא והב ליה לחמיך כדהשתא כי ההיא דאמרי^ב התם זיל את זבין מיניה שלא באחריות וזבנה ניהליה באחריות.

^אוראתי בהלכות שכתב הרב ז"ל וה"מ בתגר דזבין ומזבין אדעתא דנפשיה וכו' עד סיפא ולא נתבררו לי דבריו.

מלחמת ה' (מד, ב)

ועוד ההוא גברא דיהב זוזי לנדוניא דבי חמוה פירוש חמיו נתן לו מעות וכו' עד ותיפוק ליה דשליחא שויה כלומר הכל יודעין שזה האיש שליח היה לחמיו ואפי' לא פסיק יכול למימר ליה חמוה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי והיה לך לפסוק כשער הגבוה א"ל בתגרא וכו' ומה שדן עליו רב פפא להחמיר לא נפסד חמיו בכך ואף כמו כן היה הדין אילו היה שליח אלא שהיה לו לרב פפא לפרש

^אאמר הכותב הא לא אפשר דרב פפא לא אמר דליקביל עליה חמיו מי שפרע ומאי קא קשיא לן בגמרא דקאמרי ותיפוק ליה ומוקמי לה בתגרא ואי קס"ד הכי לימא כי אמר רב פפא לקבולי מי שפרע לדידיה אמר לחמוה לא אמר ולמה לי למימר בתגרא לפי מה שהקשה לו והיאך אפשר שאילו היה איניש אחרינא נמי הכי הוה דינא דשקיל כדמעיקרא ואי לא מקבל עליו מי שפרע ובגמרא אוקמיה על כרחייהו בתגרא ואינו

- ביאורים ועיונים -

<p>[ג] שיטת הרי"ף המאור מצטט את לשון הרי"ף בסוגייה וכותב שכוונת דבריו אינה ברורה.</p> <p>[ד] אין דין מי שפרע על השליח לפי שיטת המאור פסק רב פפא שהחזן המשלח וכן השליח יקבלו מי שפרע, והגמרא בשאלתה "ותיפוק לי דשליח שוויה" הקשתה שרק השליח יקבל מי שפרע. ומקשה המלחמות שהרי רב פפא בדבריו לא פסק</p>	<p>שהמשלח יקבל מי שפרע, ולכן לא ניתן להבין ששאלת הגמרא היא על המשלח. כמו כן קשה על המאור, שהגמרא בתירוצה לא הייתה צריכה להעמיד שמדובר בתגרא, אלא היה ניתן עדיין להעמיד שמדובר בקניין על ידי שליח ולתרץ שרק השליח מקבל מי שפרע ולא המשלח.</p> <p>לכן כותב המלחמות שדבריו של המאור אינם נכונים, וגם הראב"ד דחה את דבריו.</p>
--	--

הערות
א. הראב"ד בחשנותיו מקשה שאם כן לא מובנת שאלת הגמרא "ותיפוק ליה דשליח שוויה" ותשובת הגמרא בתגרא, שהרי לפי המאור אין הבדל הלכתי בין תגר לשליח.
ב. ב"ב קסט, ב. ג. וכ"כ הרא"ש.

יודע מהו סח ואל תתמה עלי כי כבר נשבע ה"ר אברהם בר' דוד ז"ל שאינו מבין דבריו ויש להבין שאין ממש בדבר זה.

^[ה]ומ"ש עוד וראיתי בהלכות הרב וה"מ בתגרא דזבין ומזבין אדעתיה דנפשיה וכו' עד סיפא ולא נתבררו לי דבריו אפשר שלא נתבררו לו אבל הדברים נכונים הם וכך פי' רב חננאל' דהאי גברא יהיב זוזי לחמוה או לאיניש אחרינא למזבן ליה נדוניא לבי חמוה וזל ורצה זה הנותן לחזור בו והשליח אומר שלא יחזור בו ודן רב פפא שאינו יכול לחזור בו עד שיקבל עליו מי שפרע ולפיכך הקשו ותיפוק לי דאינו יכול לחזור בו כלל דהא שליח שויה וכל מה שעשה שליח יקבל עליו החתן בע"כ ואוקימנא בתגרא אבל באיניש אחרינא דזבין לדעת בעל המעות ע"כ יקבל.

^[ו]ואי אמרת ונימא ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי והיה לך לפסוק כשער הגבוה לא תיטעי בהא שאין לשליח להתנות תנאים מדעתו הואיל ולא שנה בשליחותו של בעל הבית ולא דמי לההוא גברא דאתני שלא באחריות בפירוש' דהתם פושע הוא אבל הכא כדזבני כולי עלמא זבן ועוד מי יימר דמזבני ליה כשער הגבוה ולעולם שליח לא משלם אלא בכגון מעשה דאבימי' דיהיב זוזי מקמיה דלישקול שטרא שזו פשיעה (היה) [היא]^י כיון דא"ל שקול שטרא ויהיב ליה מקמיה דלישקול שטרא אבל הכא לא והיינו דקאמר מר"ן ז"ל והוא דלא שני בשליחותיהו וכך נמצא פירוש זה בחיבורי הגאונים כדעת רבינו הגדול ז"ל לפי מה שכתב בהלכות ואין ראוי להשיגו מפני חסרון דעתנו.

- ביאורים ועיונים -

[ו] דין שליח שלא פסק כשער הגבוה

המלחמות חולק על שיטת המאור המשווה את הדין המובא בסוגייתנו בשליח שקנה בכסף ולא פסק כשער הגבוה לדין שליח שקנה שדה למשלחו שלא באחריות, ולדבריו לשליח יש דין מי שפרע ולא למשלח. וכותב המלחמות ששליח שקנה שלא באחריות פשע בשליחותו, ולעומת זאת שליח שלא התנה כשער הגבוה קנה כדרך כל העולם ואינו נחשב למשנה מדעת בעה"ב ופושע, ולכן מכיוון שהשליח לא התנה המשלח אינו יכול לחזור מהמקח בלא קבלת מי שפרע. וזו משמעות דברי הרי"ף הכותב "והוא דלא שני בשליחותיהו".

[ה] שיטת הרי"ף והר"ח

המלחמות מסביר את דברי הרי"ף על פי דרכו של רבינו חננאל בסוגייה, שמדובר שהחתן נתן לחותן מעות לקנות עבורו סחורה, וקנה החותן (בקניין גמור- גרא"ז מלצר) והוזל השער ולא רצה החתן לקבלם בשער הישן שקנה חמיו, ורב אחא הקשה שמכיוון שמדובר בשליחות, אם כן כשהגיעה הסחורה לרשות השליח זכה המשלח ואינו יכול לחזור בו כלל [ואף למי שפרע], שכבר נקנו בקניין גמור ושלוחו של אדם כמותו, ולכן הגמרא העמידה בתגרא ולא בשליח, והוא קנה עבור עצמו ויכול לחזור אך מקבל מי שפרע.

הערות
 ד. בהשגותיו על המאור כאן. ה. בשטמ"ק כאן וכן ברמ"ך שם, ובחי' הביא פירוש זה בשם פסקי הגאונים. ו. ב"ב קסט, ב. ז. כתובות פה, א.
 ח. בדפו"ר היא ובד"ב הי' ובד"ו היה. ט. בדפו"ר מרן.

[ז]י"ל שנתן החתן מעות לנדוניה והוא עצמו החוזר בו והקשו והלא דבר ברור הוא שזה החתן שליח חמיו לקנות לו הנדוניה ולמה יקבל עליו הוא מי שפרע מפני שחמיו אינו רוצה בדמים והוא חוזר בו והלא על כרחו דחמיו יקבל עליו מי שפרע שעשה שלוחו ולא כל כמיניה דלימא לשלוחו קבל עליך לייטא דרבנן' גם זה בדרך הגאונים והאי דקאמר בגמרא ותיפוק ליה דפירכא אמימרא דרב פפא קיימא דמהדר לקיומי מקח וכדפרישית והכל עולה לטעם אחד אבל מפני שאין לשון הגמ' מתיישב בו פירשתי כן שחמיו עשאו שליח לקנות לו נדוניה לבתו והוא נותן לו מעות עליה וזהו הנכון.

- ביאורים ועיונים -

[ז] אפשרות נוספת בשיטת הרי"ף - החתן הוא השליח

המלחמות מעלה אפשרות נוספת בביאור דעת הרי"ף, והיא שהחתן הוא שליח של חמיו לקנות את הנדוניה, וקנה בכסף ופסק והשתנה השער וחמיו חוזר בו, ורב פפא אמר שיקבל מי שפרע בחזרתו, והגמרא הקשתה מדוע מקבל השליח מי שפרע, והרי המשלח החוזר בו מקניין שעשה שלוחו על המשלח לקבל מי שפרע. וכתב המלחמות שגם הסבר זה הוא כדרך הגאונים שהביא לעיל שלשיטתם המקח קיים למי שפרע [בשונה מרש"י המפרש שאין מי שפרע]. ולדרך זו מתיישב לשון הגמרא "ותיפוק ליה", שאינה באה לדחות לגמרי את דברי רב פפא הסובר שהמקח קיים למי שפרע, אלא הגמרא רק כותבת שהמשלח יקבל מי

המלחמות כותב ששני הפירושים אינם חולקים ביניהם, אך הוא פירש את הגמרא כפי הפירוש השני מפני הקושי הקיים בלשון הגמרא לפי הפירוש הראשון. [המלחמות סתם ולא פירש מהו הקושי הקיים בפירוש הראשון, אך בחידושים הוא כותב על הפירוש הא' "ומיהו לישנא דגמרא דקאמר יחב זוזי לנדוניה דבי חמוה לא דייקא הכי", והכוונה היא שמלשון זו משמע שנתן כסף למוכר הנדוניה, ואילו לפירוש הנ"ל החתן נתן כסף לחמיו]. ולכן מפרש המלחמות שיותר מתאים לפרש שחמיו שלח את החתן, והחתן נתן את הזווי למוכר הנדוניה, בשונה מפירוש הגאונים שהחתן נתן זוזי לחמיו וחמיו לקח את הנדוניה בקניין גמור, ומסיים המלחמות שפירוש זה הוא הנכון.

הערות
 י. הגרא"ז מלצר בהערותיו לחידושי הרמב"ן כותב "עיקר החילוק מפירושו לפי הגאונים שהגאונים מפרשים דיהיב זוזי שהחתן נתן לחמיו זוזי אבל חמיו לקח הנדוניה בקנין גמור והביאם לביתו והחתן אינו רוצה לקבלם, והרמב"ן מפרש דיהיב זוזי שהחתן נתן זוזי למוכר הנדוניה והוא שחמיו נתן לו הזווי שיקנה לו הנדוניה, וחדש דאף שקנה רק במעות אינו יכול חמיו לחזור". ולמד הגרא"ז שהמשלח אינו יכול לחזור בו כלל, אך מלשון המלחמות כאן מבואר שלאופן הב' הולקח יכול לחזור ומקבל מי שפרע, בשונה מהאופן הא', ונראה שהגרא"ז הבין כך מכיוון שהרמב"ן כתב בחי' "וגם זה כפירוש הגאונים", ולמד שהדין זהו בשני ההסברים.

סוגיית מלווה אדם את אריסיו (עד, ב)

המאור (מד, ב)

^[8]מלווה אדם את אריסיו כו' איכא דקשיא ליה^א ברייתא דמפליג בין ירד ללא ירד למאי דתנב^ב מפריין על שדהו^ד ואין חושש משום רבית^ה.

- ביאורים ועיונים -

ויסוד ההיתר הוא מצד שבאופן זה העסקה

אינה עסקת הלוואה אלא עסקת אריסות.

הקושיה מדין מפרין על שדה
בסוגיה לעיל (סט, ב) כתוב ש"מפרין על שדה", כלומר אדם החוכר שדה מחברו תמורת כמות מסוימת של כורי תבואה בשנה, ולאחר שירד לשדה הלווה לו בעל השדה כסף על מנת להשקיע אותו בשדה ולהשביח אותה, מותר לחוכר ובעל השדה לשנות את ההסכם ולהעלות את כמות התבואה שחייב החוכר לבעל השדה מלבד מה שיחזיר לו את הדמים שלוה, ואין בכך משום ריבית. ומביא המאור שיש המקשים שהרי במקרה זה מדובר שהסכם החכירות כבר חל ולא ניתן להוציא את החוכר מהשדה החכורה, ואם כן כיצד ניתן בשלב זה להוסיף על הכמות שנקבעה כבר בחכירות, והרי תוספת זו היא בגדר תוספת על הלוואה ואינה חלק מתשלומי החכירות.

[א] הקדמה

הלוואת סאה בסאה אסורה מדרבנן משום ריבית, כלומר שבהלוואת סחורה בתורת הלוואה ולא בתורת מכירה, אסור לשלם את ההלוואה בהשבת סחורה בכמות שווה לכמות שניתנה, מחשש שמא ערך הסחורה בשעת החזרה יהיה גבוה מערכה בשעת הלוואה. משנתנו מתירה לאדם להלוות את אריסיו סאה זרעים לצורך זריעה, על מנת שיחזירו לו סאה זרעים מתבואת השדה תוספת על החלק שנוטל בעל הבית מהאריס, ואין בהלוואה זו משום איסור סאה בסאה. והגמרא מסייגת את ההיתר וכותבת "במה דברים אמורים שלא ירד אבל ירד אסור", ומבואר בהמשך הגמרא שכל עוד לא ירד האריס לקרקע זרע את הזרעים - זכותו של בעל השדה לסלקו, ולכן ניתן עדיין לשנות את הסכם האריסות ולקבוע שבעל השדה ייטול יותר תבואה כמידת הזרע שסיפק לאריס.

הערות
א. שאלה זו מובאת בהרחבה במיוחד לריטב"א כאן. ב. סט, ב. ג. רש"י במשנה שם גרס מפרין, אך כתב שנראה לו שצריך לגרוס מפריו, וכך בגרסת הגמרא שלפנינו. ד. בשו"ת מלבושי יום טוב (באסליאנסקי ח"א יו"ד סי' ה) כתב שנראה לו שדין מפרין נאמר קודם שהחזיק בשדה אך לאחר שהחזיק בשדה אסור וכמו בדין מלווה את אריסיו, וכותב שלעומת זאת מקושיית המאור כאן מבואר שדין מפרין נאמר גם לאחר שהחזיק, וכן מפורש בשו"ת מהר"י בן לב כלל ח. ה. לעומת זאת הצמח צדק עמ"ס ב"מ בד"ה "ומפריין" (סט, ב) כותב שנראה שמותר להוסיף בשכירות השדה גם לאחר הפסיקה, אולם מלשון הגמרא "השוכר את השדה" משמע שעדיין לא גמר את הפסיקה ורק באופן זה מותר לשנות את ההסכם, ומסביר שמכיוון שבחנות שאין בה שבת, קיים איסור דאורייתא לאחר הפסיקה לכן בשדה אסרו מדרבנן והתירו רק קודם הפסיקה.

[ב]ולדידי לא קשיא ולא מידי דהתם במפרין על שדהו גוף הקרקע משביח והולך ודין הוא שיעלה בשכר שדה המשובחת יותר משאינה משובחת^ז אבל בהלואת חטים בחטים לזרע אין זה שבח בגוף הקרקע ולפיכך הויא ליה סאה בסאה כיון דירד ולא מצי מסלק ליה מאליו הוא שנתרצה לו ללוות הזרע ממנו שלא כמנהג המדינה דאתרא דמארי ארעא יהיב ביזרא הוא.

- ביאורים ועיונים -

[ב] החילוק בין דין מפרין לדין הלוואה ניתן לראות את התוספת כחלק מהסכם לזרע החכירות. אולם בהלוואת זרעים לצורך המאור מתרץ שבדין של מפרין על שדה, ההלוואה משמשת לצורך השבחת השדה החכורה, ומכיוון שערכה של השדה עלה - לכן גם כמות הכורים שמשלם החוכר עולה, וזאת גם ללא קביעת הסכם חכירות חדש, ולכן אם הצדדים הסכימו ביניהם

ניתן לראות את התוספת כחלק מהסכם החכירות. אולם בהלוואת זרעים לצורך זריעת הקרקע, אין השבחה של השדה, ולכן אם ירד האריס לקרקע וא"א לסלקו - לא ניתן לשנות את הסכם האריסות, והתוספת שחייב האריס את עצמו אינה חלק מהסכם האריסות אלא התחייבות חדשה, ולכן גדרה הוא הלוואה.

הערות
 ז. וכן משמע מרש"י בד"ה "מותר" (ט, ה).
 ז. לכאורה נראה שזו סברה להקל באיסור ריבית דרבנן.

סוגיית סאה בסאה על שער שבשוק (עה, א)

המאור (מה, א)

^[8] וחכמים אומרים לוויין סתם ופורעין סתם כתב הרי"ף ז"ל ודוקא על שער שבשוק וכו"א ואינו נראה כן אלא לוויין סתם ופורעין סתם ואפילו שלא על שער שבשוקי שבשאלת ככר לא חיישינן ולא מידי ששכרו ופחתו מועט ועוד שהוא מצוי תדיר ואם אין לזה יש לזה אפילו בלא שער שבשוק מידי דהוה אפוסק עמו על הזבל כל ימות השנה^ד.

- ביאורים ועיונים -

[א] הקדמה
 המשנה עוסקת באיסור סאה בסאה מדרבנן, וכתבת "לא יאמר אדם לחבירו הלויני כור חטין ואני אתן לך לגורן, אבל אומר לו הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח, והלל אוסר. וכן היה הלל אומר לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשיה דמים שמא יוקרו חטין ונמצאו באות לידי רבית". ובגמרא שם כתוב "אמר רב יהודה אמר שמואל זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים לויים סתם ופורעים סתם". ורש"י שם מפרש "לוין - ככרות סתם, בלא קציצת דמים, שלא החמירו לדקדק באיסור סאה בסאה כל כך", כלומר, לפי פירושו דברי חכמים נסובים על דין סאה בסאה בהלוואת ככרות המובא בסיפא של המשנה, וחכמים התירו הלוואת ככרות בין שכנים באופן גורף.
המאור - אין היתר יציאת השער בהלוואת סאה בסאה
 המאור מביא את דברי הרי"ף הכותב "א"ר יהודה אמר שמואל זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים לוויין סתם ופורעין סתם, ודוקא על שער שבשוק כדרב הונא". ומבין המאור בדבריו, שהמימרא של רב יהודה אמר שמואל נסובה על דברי הלל בהלוואת ככרות, ולפי הסבר זה בדברי הרי"ף חכמים חולקים על הלל האוסר הלוואת ככרות בין שכנים עד שיעשו אותם דמים, ואילו חכמים מתירים הלוואת ככרות על שער שבשוק. ולדבריו, לדעת הרי"ף לא נאמר היתר מיוחד בהלוואת ככרות, אלא הותר להלוותם ביצא השער כסתם הלוואת פירות. המאור חולק על הרי"ף וכותב שחכמים מתירים הלוואת ככרות גם ללא יציאת שער, מכיוון ששינויי המחיר בככרות הם קטנים מאוד, וכן ככרות מצויים תמיד ואם אין לזה יש לזה, וכמו שמצאנו לעניין פוסק על הזבל שהוא מצוי, ומותר לפסוק אע"פ שלא יצא השער.

הערות
 א. הבי"י בסי' קסב למד בדברי הרי"ף שאינו מחלק בין ככרות ובין סב"ס, ובכולם רק ביש לו או ביצא השער מותר, גם הגר"א בסי' קסב אות ה כתב כך בדעת הרי"ף והרמב"ם שהלוואת ככרות היא כמו סב"ס ודווקא ביצא השער מותר. ב. דברי המאור הובאו גם בספר התרומות שער מו ח"ה אות ג, וכן בב"י סי' קסב. ג. גם ההגהות אשרי (סי' עה) והאור זרוע (ח"ג פסקי בי"מ סי' רלו) הבינו כך בדעת הרי"ף, וכן הראב"ד בכתוב שם למד כך בדברי הרי"ף וכתב שלדברי חכמים אין צורך להיתר של יש לו או יצא השער. ד. עב, ב.

מלחמת ה' (מה, א-מה, ב)

ועוד וחכ"א לווין סתם ופורעין סתם. כתב הרי"ף ז"ל ודוקא על שער שבשוק וכו' ואינו נראה וכו' ועוד שהוא מצוי תדיר ואם אין לזה יש לזה [ב] אמר הכותב זו ההשגה אינו משגת לירד לסוף דעת רבינו הגדול ולא לדעת הגאונים כולם ז"ל בפי' הא דאמר רב יהודה לווין סתם ופורעין סתם בהלואת סאה בסאה ולא בשאלת ככר.

[ג] והיינו דרב הונא דאמר לווין על שער שבשוק כמו שמפורש בהלכות גדולות וכו' כתב רבינו עצמו ז"ל מפורש בהלכותיו לווין סאה בסאה על שער שבשוק וכן הלכתא דלווין סתם ופורעין סתם ויתכּוּן להוציא מדברי בעל ההלכות ראשונות^ט בזה שהוא פירש לווין סתם ופורעין סתם סאה בסאה שלא על שער שבשוק ובפי' רב חננאל ז"ל^א כתיב כן בלשון רבינו ז"ל.

- ביאורים ועיונים -

[ב] דחיית הבנת המאור ברי"ף שבשוק, אמר ליה רב יוסף בר חמא לרב ששת ואמרי לה רב יוסי בר אבא לרב ששת ומי אמר רב הונא הכי, והא בעי מיניה מרב הונא הני בני בי רב דיזפי בתשרי ופרעי בטבת שרי או אסיר אמר להו הא חיטי בהיני והא חיטי בשילי אי בעי זבני ופרעי ליה, מעיקרא סבר רב הונא אין לוין, כיון דשמעה להא דאמר רבי שמואל בר חיאי אמר רבי אלעזר לוין אמר איהו נמי לוין. ומביא רש"י שם את פירוש ההלכות גדולות "ובהלכות גדולות מפרש: אין לוין סאה בסאה על שער שבשוק, דנימא הואיל

המלחמות חולק על הבנת המאור בדברי הרי"ף, וכותב ששיטת הרי"ף היא שדברי רב יהודה אמר שמואל נסובים על איסור הלוואת סאה בסאה, ולא על דין הלוואת ככרות.

[ג] שיטת הרי"ף - לווים סאה בסאה על שער שבשוק

הרי"ף כותב "ודוקא על שער שבשוק כדרב הונא", ומסביר המלחמות שכוונת הרי"ף להביא ראיה לדין זה בדברי חכמים מדבריו של רב הונא בסוגייה לעיל (עב, ב) "אמר רב ששת אמר רב הונא אין לוין על שער

הערות ה. בחי' מביא תשובה לרב האי גאון שכתב כרי"ף. ו. עב, ב. ז. עמ' תפב.

ח. מג, א מדה"ר. ט. הלכות פסוקות בתחילת הלכות ריבית. י. בפירוש

נפש חיה (לוריא) כאן תמה על דבריהם איך סייד להתיר ללוות סב"ס שלא על שער שבשוק, ומתרחץ שכל הנראה כוונתם היא ש"לווין סתם" הכוונה שאינו מפרש שיפרע לו סאה, וכן בשעת הפירעון אינו מפרש שנותן סאה במקום סאה. יא. בביאור הגר"א סי' קסב ס"ק ה כותב שמדברי רבינו חננאל שהובאו במלחמות משמע שחכמים מתירים הלוואת ככרות דווקא ביצא השער, ונראה בדבריו שהבין שפסקה (ו) במלחמות היא שיטת הרי"ף, והוא מתיר הלוואת ככרות על שער שבשוק בלבד, ודלא כמ"ש המלחמות בדעת הרי"ף. אולם החדרי דעה (קסב, א) חולק על דרך זו, וכותב שפסקה זו היא מדברי המלחמות עצמו בדעת הרי"ף, והוא מתיר הלוואת ככרות לגמרי וכמו שכתבתי בהסבר פסקה זו בחלק הביאור.

[ז] ולפי פירוש זה^ב הא דקאמרינן דברי הלל ארישא קאי דקתני הלויני עד שיבא בני וכו' והלל אוסר וא"ר יהודה זו דברי הלל שאוסר אפילו בשאלת ככר ובשיש לו אבל חכ"א לא מבעיא עד שיבא בני שמותר אלא אפילו על שער שבשוק מותר. [ח] ודייקינן להאי פירושא מדקאמרי' לוויין סתם ופורעין סתם ולא אמרינן לזה סתם ופורע סתם כדקתני במתני' לזה אשה [ו] אבל ודאי בשאלת ככר מותר אפי' אין לו ואפי' במקפידין כדאמרי' וכדברי הלל אף משום רבית אלמא לרבנן לעולם אין בהם משום רבית ובמסכת שבת^ג בריש פרק שואל אדם אוקמוה להא מתני' באתרא דלא קיץ דמייהו אלמא לא בעינן שער שבשוק אלא בהלואת סאה בסאה^ד.

- ביאורים ועיונים -

[ה] ראייה לפירוש זה וחיטי בהיני וחיטי בשילי הוה ליה כעד שיבא בני או עד שאמצא מפתח", ולמסקנת הסוגייה בדברי רב הונא לווים סאה בסאה על שער שבשוק. ושיטה זו עומדת בניגוד לשיטת ההלכות ראשונות המפרש "לוויין סתם" הכוונה היא שלווים סאה בסאה גם שלא על שער שבשוק.

[ד] "זו דברי הלל" המלחמות מסביר שלדרך זו בהסבר דברי הרי"ף צריך לפרש שהאמירה "זו דברי הלל" מתייחסת הן אל הרישא של המשנה והן אל הסיפא, והלל חולק על היתר יש לו בסאה בסאה ואפילו בהלוואת ככרות בין שכנים, וחכמים חולקים עליו ואומרים שהלוואת סאה בסאה מותרת לא רק ביש לו אלא גם ביצא השער נודברי חכמים נסובים רק על הרישא באיסור סב"ס ולא על הלוואת ככרות המותרת גם בלא יצא השער].

[ו] הלוואת ככרות מותרת ללא תנאי נוסף לכן מסיק המלחמות שאין שום איסור בהלוואת ככרות בין שכנים ואין צורך להיתר של "יש לו", והיתר זה אינו תלוי בשאלה האם השכנים מקפידים או לא. ובשונה מפירוש המאור הכותב שלדעת הרי"ף הלוואת ככרות מותרת ביציאת שער או ביש לו. המלחמות מוכיח שאין כלל איסור בסוג כזה של הלוואה, מדברי הגמרא במסכת שבת שעולה ממנה שאין תנאי של יציאת שער בהלוואת ככרות.

הערות **ב.** ובחי' פירש באופן דומה "והא דקאמר זו דברי הלל ה"פ אכולה מתני' קאי, זו דברי הלל שאוסר הלואה אפילו עד שיבא בני, ואפילו בשאלת ככר שהוא דבר מועט ואף על פי שיש לו, אבל חכמים אומרים אפילו סאה בסאה ואפילו אין לו מותר שאם אין לזה יש לזה כיון שיצא השער". **ג.** קמח, ב. **ד.** וכ"כ הנמו"י בשם רב האי גאון.